

**Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы**

**Білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске
асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар**

Астана, 2023

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Ғылыми-әдістемелік кеңесімен басылымға ұсынылды (2023 жылғы 03 қарашадағы №8 хаттама)

Білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске асыру. Әдістемелік ұсынымдар. - Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023. - 80 б.

Ұсынылған жұмыста білім беру ұйымдарының педагогтеріне білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске асыру бойынша ұсыныстар берілген. Халықаралық және отандық тәжірибе жинақталып, білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске асыру бойынша ғылыми әдебиеттер зерделенген, білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске асыру құралдары әзірленіп, әдістемелік ұсыныстар дайындалған.

Басылым білім беру ұйымдарының педагогтеріне арналған.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2023

Мазмұны

Кіріспе	1
1. ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	6
2. ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ	29
3. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛ: ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР	60
ҚОРЫТЫНДЫ	64
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	65
ҚОСЫМША	76

Кіріспе

Жалпыға белгілі білім беру тәсілдерінің маңыздылығын қайта қарастыра отырып, қазақстандық қоғамда қоғам дамуының жаңа демократиялық жағдайларында білім берудің жаңа тәсілдері енгізілуде. Әдістемелік ұғымдар бойынша пікірталастар, пікірталастар үнемі өткізіліп тұрады: оқу-тәрбие процесінің негізгі анықтамалары мен тұжырымдамалары, өйткені білім беруде бірінші кезекте жеке тұлғаның мүдделері, оның қоршаған шындықпен өзара әрекеттесуі алға тартылады.

Кез-келген мемлекеттің мемлекеттік саясатында адамның өмірі мен денсаулығына, жеке тұлғаның еркін дамуына, адамның құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге, білім беруді ынталандыруға және дарындылықты дамытуға қатысты негізгі қағидат зайырлы, азаматтық және ұлттық құндылықтарды анықтайтын фактор білім беру болып табылады, құндылық пен құндылық бағдарлары туралы зерттеулер философияда, әлеуметтануда, отандық және қлттық құндылықтарда үлкен маңызға ие. шетелдік психология және педагогика және т. б.

Бүгінгі таңда отандық білім қазіргі білім берудің құндылық тәсілін жүзеге асыру және құру, олардың қоғамның жаңа бағыттарымен байланысы мәселелері бойынша әлем ғалымдарының іргелі зерттеулерінің нәтижелері өте қызықты. Сондықтан отандық ғалымдар басқа мемлекеттердің білім беру жүйелерінің озық тәжірибелерін зерттеп, оларды отандық шындыққа бейімдей отырып, білім берудің заманауи моделін үнемі іздестіруде. Осы бағытта құндылықтарды зерттеудің халықаралық тәжірибесі қазақстандық білім беруді дамытудың стратегиялық бағдарламаларын әзірлеуде пайдалы болар еді.

Бұл туралы Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында айтылған: Мемлекеттің ең жоғары құндылықтары «адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» (1) және Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттарының бірі азаматтық және ұлттық құндылықтардың басымдығы болып табылады. Сондықтан жоғары деңгейде ұлттық сана мен патриотизмді дамытатын қоғамның әлеуметтік белсенді мүшелерін тәрбиелеу; инновациялық экономика жағдайында табысты және белсенді жұмыс істейді; өзіне жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды сіңіреді; өз елінің тағдыры үшін жауапкершілік сезімі бар. Демек, жалпы білім беру жүйесінің алдында қоғамның осындай мүшелерін тәрбиелеу міндеті тұр.

Ел Тәуелсіздігінің 30 жылдығы қарсаңында ел президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің қоғамда шоғырландыратын құндылықтар неғұрлым көп болса, біздің бірлігіміз соғұрлым күшті болады» деп атап, Қазақстан халқын біріктіретін ортақ құндылықтарды дәйекті ілгерілетудің маңыздылығын көрсетті.

Сондай-ақ, 2022 жылғы 12 шілдеде Жастар ұйымының кезектен тыс VI Съезінің делегаттарына Жолдауында Президент жаңа Қазақстан жастары үшін үш басымдықты атап өтті: білімге ұмтылу, еңбекқорлық және патриотизм. Бұл

құндылықтардың маңыздылығы Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында атап өтілді: «біздің қоғамда кәсібилік пен еңбекқорлықтың жоғары бағалануы өте маңызды...Біз мұны жақсы түсінетін ұрпақты тәрбиелеуіміз керек».

Сондықтан қазіргі білім беруде білім алушылардың жеке қасиеттерін дамыту бірінші кезектегі міндеттердің бірі болуы керек, өйткені Білім жеке тұлғаның құндылығын, құндылық бағдарын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді.

1. ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазіргі білім берудегі өзгерістер әлемдік педагогика ғылымын дамытудың әдіснамалық негіздерін қайта қарастыруға әкеледі. Жаңа теориялар, тәсілдер, ережелер, инновациялық технологиялар, заманауи модельдер, білім беру бағдарламалары білім алушылар мен педагогтардың ғылымы мен практикасын, тұлғасын, шығармашылық әлеуетін дамыту негіздеріне мұқият назар аударады.

Бұл жағдайда педагогикалық ғылымды дамытудың және білім беру философиясының жаңа парадигмасын құрудың негізгі категорияларының бірі құндылық категориясы болады.

Бүгінгі таңда құндылық қазіргі қоғамның негізгі ұғымдарының бірі бола отырып, философия, әлеуметтану, психология және педагогика еңбектерінде қолданылады, моральдық идеалдарды объектілер мен құбылыстардың, олардың қасиеттерінің және т. б. эталоны ретінде анықтайды.

Белгілі бір иерархия және нақты құндылықтар жиынтығы дамудың нақты әлеуметтік формасын сипаттайды, осыған байланысты Қоғамның даму тарихында құндылық жүйелері қалыптасады және өзгереді.

Аксиологияда (құндылықтар теориясы) «құндылық» құндылықтардың табиғатын, құндылық әлемінің орны мен құрылымын зерттеудің орталық тұжырымдамасы болып табылады, Әртүрлі құндылықтар арасындағы байланысты, олардың тұлға құрылымында көрінуін көрсетеді.

Аксиология (грек. axia-құндылық және logos-ілім, сөз) - құндылықтар теориясы туралы философиялық ғылым; адамдардың ішкі дүниесін көрсететін құндылықтар құндылықтың негізгі түрлерін, олардың рөлін, адамдардың қоршаған әлемге құндылық қатынасын қалыптастыру механизмдерін анықтайды.

Кейбір зерттеулерде «аксиология» ұғымын ғылыми сөздікке 1902 жылы француз педагогы, білім беру жүйесінің реформаторы, әлеуметтанушы П. Лапи енгізіп, философия, әлеуметтану және психологияда белсенді қолданыла бастағаны атап өтілді. Ұзақ уақыт бойы құндылықтар мәселесін зерттеу шетелдік философияның монополиясы болып қала берді. Неокантиандық ілімдер негізінде (В. Виндельбанд, Г. Риккерт) ХХ ғасырдың басында құндылықтарды зерттеу белгілі бір бағыт ретінде қалыптасты, кейінірек кейбір неміс және американдық ғалымдардың еңбектерінде (М. Шелер, Н. Гартман, Д. Дьюи, Р. б. Перри, с. Бұрыш) кең таралды. Өткен ғасырдың 60-жылдарында кеңес ғылымында философтар с. Ф. Анисимов, А. Г. Здравомыслов, Л. П. Бueva, Ю. А. Замошкин, М. М. Каган, Л. П. Фомин, В. Момов, В. Н. Сагатовскийдің еңбектеріндегі «құндылық қатынасы», «бағалау», «құндылық бағдарлары» ұғымдарымен қатар, В. П. Тугаринова, И. Т. Фролова және т. б. құндылық категориялық аппарат ретінде қарастырды.

Ілім ретінде аксиология ХІХ ғасырдың екінші жартысында тарала бастады. Алайда, «құндылықтар өз көрінісін тапты» тақырыбы ежелгі дәуірден

бастап философия, әлеуметтану, экономика, психология және педагогика және т.б. ежелгі философтар адам әлем туралы біліммен бірге танымға деген көзқарасын білдіре отырып, оның құрамдас бөліктерін бағалайтынын көрсетті. Ежелгі зерттеулерде «құндылық» ұғымы мәні мен маңыздылығына байланысты әр түрлі түсіндіріледі.

Әлеуметтануда құндылықтар кез-келген әлеуметтік маңызды пән болып табылады, ал психологияда құндылықтар субъектінің объектіге қатынасын білдіреді. А. Б. Орлов құндылықты кез — келген затты қабылдаудағы және жадында сақталған тәжірибелік қатынас, тәуелділік (жеке немесе топтық) деп санайды

Гуманитарлық зерттеушілер денсаулық, рахат, тәуелсіздік, балалардың болуы, отбасы мен жақындарына қамқорлық, қоғамдағы жағдай, елдегі тәртіп пен әл-ауқат, адамгершілік принциптеріне адалдық, қозғалыс пен әрекет еркіндігі сияқты маңызды құндылықтарды атап өтеді.

Педагогика ғылымында құндылықтар рухани және адамгершілік ретінде қарастырылады.

Бір сөзбен айтқанда, құндылықтар біздің алдымызда адамның әртүрлі ұмтылыстары мен тілектерінің объектісі ретінде көрінеді.

Эмоционалды бағалау құндылықтары адамдардың қарым-қатынасындағы құндылықтардың субъективті мағынасын көрсетеді. Сонымен, кейбір жасөспірімдерге ата-аналардың пікірі өте маңызды. Егер мектеп өкілдері жасөспірімнің ата-анасын мінез-құлқына байланысты шақырса, онда жасөспірім қатты алаңдай бастайды және ата-анасын ренжіткісі келмейді. Бұл жағдайда жасөспірім үшін ата-ана мен олардың оған деген қарым-қатынасы құндылық болып табылады. Екінші жағынан, егер ата-аналарды шақыру жағдайлары бірнеше рет болған болса, онда тағы бір сынақ жасөспірімнің көңіл-күйінің нұр бұзылуын тудырады. Яғни, жасөспірімнің мінез-құлқы басқаша болуы үшін оған әсер етудің басқа да маңызды әдістері қажет болады.

Құндылық — бұл адамдардың өмір мен парасатты мінез-құлық туралы дүниетанымы, ол адамның мақсаттарын, бағыттарын және оларға жету жолдарын білдіреді.

«Құндылық» ұғымының анықтамасы бастапқыда құндылық басқалар арқылы білдіруге болмайтын осындай қажетті ұғым болып табылатындығына байланысты қиындықтар туғызады.

В. В. Знаковтың көзқарасы бойынша ғылымда «құндылық» ұғымына нақты анықтама беру мүмкін емес, өйткені ол басқа күрделі ұғымдарға қысқартылмайтын қарапайым бастапқы ұғым. Ю.Т. Игошиннің пікірінше, «адамның өмірлік университетіндегі құндылық процесінің барлық жерде болуы» және «құндылық» ұғымының кеңдігі оны ұқсас құбылыстарға дейін азайтуға және оған жақын адамдар арқылы білдіруге болатындығын айтады.

Белгілі бір тұлғаның өмірінде құндылықтар субъективті мәні бар, ерекше мағынасы бар заттар болуы мүмкін, мысалы, отбасылық фотосуреттер немесе мұралар, тұмар, ерекше естеліктермен байланысты заттар және т.б. субъект үшін қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты құнды заттар болатындай үлкен

маңызға ие. Сонымен қатар, тек бір қажеттілікті қанағаттандыратын, бірнеше құндылықтар болуы мүмкін. Д. А. Леонтьев құндылықтарды келесідей бөледі: олардың тиесілі санына қарай (субъективті және полисубъективті: біреуінде бір нәрсеге, мысалы, төс белгілерді жинауға, екіншісінде кітапқұмар, нумизмат, еріктілер қоғамына деген міндеттеме болуы мүмкін).

Д. Дьюи, Р. Перри, В. П. Тугаринов, х. Хайдеггер, Дж. П. Сартр және т. б. сияқты философтар мен психологтардың кейінгі еңбектерінде құндылықтарды талдау сипатталған.

Оларда екі тәсілді ажыратуға болады:

- эмоционалды (адамның тәжірибесіне көбірек көңіл бөлінеді), экзистенциалды анықталады;

- рационалистік (қажеттіліктерді қанағаттандыру кезінде пәндік мазмұнға көбірек көңіл бөлінеді). Сонымен бірге, құндылықтарды білу олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру кезінде осы заттардың маңыздылығын сезінуден басталады.

Сондықтан, С. А. Хазова былай дейді: «алдымен объектімен эмоционалды байланыс қажет (объектінің түсі қызықтырады, эстетикалық қанағат, жағымды сезімдер тудырады – рахат, қуаныш және т.б.). Бағындыратын, таң қалдыратын құндылықпен (тіпті музыка, бейнелеу өнерімен) байланыс қажет. Құндылықтарға рационалистік көзқарас және оның кемшіліктері жеке тұлға мұражайларға баруға мәжбүр болған кезде көрінеді, содан кейін көргендері туралы айтуды талап етеді – экспонаттарды тізімдеуден басқа, ол мұражайда болған сезімдерін білдіре алмайды».

Н. А. Лиманның пікірінше, құндылығы бар заттар тартымды және жағымсыз қасиеттерге ие. Тартымды құндылықтар оларды меңгеру кезінде болашақ қуаныштарды, ал керісінше, жиіркенішті — азапты болжайды

. Алайда, кейбір құндылықтар релаксацияны, қуанышты (алкоголь, есірткі) тартуы мүмкін, бірақ олар азап әкелуі мүмкін.

Танымдық тұрғыдан аксиологияның келесі міндеттерін ажыратуға болады:

- заттың немесе құбылыстың ролін, орнын және мағынасын анықтау;

- осы бағалауды жақтаушылардың санын көбейту арқылы осы тақырыпқа және құбылысқа басқа адамдардың назарын аудару.

Осылайша, таным процесінде бір немесе басқа пәнді білдіретін эпистемологиялық мәселе ғана емес, сонымен бірге аксиологиялық мәселе де қарастырылады, бұл тақырыпқа қалай қарау керектігіне байланысты.

Аксиологияның негізгі мәселелері: табиғи және рухани құндылықтар мен қарсы құндылықтардың диалектикасы; құндылық категориясындағы объективті және субъективті қатынас.

Г. Гегельдің диалектикасына сәйкес құндылықтар утилитарлық (тұрғын үй, тамақтану, тұрмыстық заттар және т. б.) және рухани болып бөлінеді; В. Миронов экономикалық, саяси, әлеуметтік, саяси және рухани болып бөледі. И. Нарский: материалдық игіліктер - бұл мақсат емес, шынайы құндылықтарға

(адамның бақыты, бостандығы, жақсылығы, әділеттілігі) қозғалыс құрал деп қарайды.

Сенім жүйесі ретіндегі құндылық М. Вебер, Г. Реккерт және О. Шпенглер, әлеуметтанушылар Э. Дюркгейм және Т. Парсонс, ағартушы П. А. Сорокин, әлеуметтанушы және философ А. Тойнбидің еңбектерінде қарастырылған.

Э. Дюркгейм қоғамды қоғамның негізгі құндылықтарын құру мен сақтаудағы құбылыс ретінде сипаттайды: «қоғамда әртүрлі, көбінесе қарама-қарсы моральдық-адамгершілік құндылықтар жиынтығы бар». Сонымен қатар, автор белгілі бір қоғамның құндылықтар жүйесі адамдар жиынтығының құндылық идеялары болады деп санайды.

Диалектикалық тәсіл, біріншіден, адамның маңызды күштерін анықтауда біржақтылық пен абсолюттенуден аулақ болуға мүмкіндік беретіні анық; екіншіден, табиғи-дене, дене-рухани және рухани ұйым мен күштердің дамуының бірлігі мен айырмашылығын көру; үшіншіден, негізгі құндылықтар мен қарсы құндылықтардың шеңберін анықтау.

Құндылықтың негізін субъективті бағалау емес, объективті маңыздылық құрайды. Бұл жағдайда объективті және субъективті құндылық бір-біріне сәйкес келуі де, сәйкес келмеуі де мүмкін екенін көруге болады. Әлемді игерудің танымдық және құндылық әдістерінің гетерогенділігін біле отырып, оларды келісімге, тепе-теңдікке келтіру керек. Бұл адам тәжірибесінің тұтастығын, адамның қоршаған әлемде болу жүйесін, соның ішінде күрделі рухани және практикалық жұмысты қамтамасыз етеді.

Аксиологияның негізгі міндеті — негізгі құндылықтар мен қарсы құндылықтарды анықтау, олардың табиғатын білу, адам өміріндегі рөлін анықтау, адамдардың қоршаған ортаға құндылық қатынасын қалыптастыру жолдары мен құралдарын ашу.

Құндылық — жеке адам үшін де, бүкіл адамзат үшін де өмірдің мәні мен мағынасын көрсететін заттай немесе идеалды формацияларды білдіретін іс-әрекеттің қозғаушы күші; адам мен қоғам үшін олардың оң (теріс) мағынасын білдіретін қоршаған әлемнің ерекше әлеуметтік анықталған объектілері.

Құндылық — бұл артықшылықтар мен оларды алудың қол жетімді тәсілдері туралы жалпы түсінік, соның негізінде адам мақсаттар мен қызмет құралдарын саналы түрде тандайды.

Біз білетіндей, моральдық принциптер құндылықтар, ережелер (нормалар) — принциптер, өкілдіктер — ережелер негізінде қалыптасады. Егер әділеттілік ұғымын алсақ - бұл әділеттілік принципі негізінде жүзеге асырылатын құндылық, ереже (норма) принцип ұғымы негізінде қалыптасады. Әр түрлі адамдар жасаған бірдей әрекеттер үшін ереже (норма) бірдей көтермелеуді немесе жазалауды қажет етеді. Немесе, тағы бір мысал, нормаға сүйене отырып, адамдар ненің әділ және ненің дұрыс бағыты туралы нақты түсініктерін қалыптастырады (мысалы, педагогтер, дәрігерлердің жалақысы төмен және коммерциялық ұйымдар директорларының жалақысы жоғары).

Барлық құбылыстарды олардың құндылықтары бойынша жіктеуге болады:

1) бейтарап, адамдарға немқұрайлы қарайды (көптеген микро-, мегаәлем оқиғалары);

2) оң (адамның өмірі мен әл-ауқатын қамтамасыз ететін заттар мен құбылыстар);

3) қарсы құндылықтар (адамның өмірі мен әл-ауқаты тұрғысынан теріс мағынаны білдіретін құндылықтар). Қоғамдық өмірде және қоршаған ортада қуаныш пен қайғы, жақсылық пен жамандық, әдемі және қорқынышты ұғымдар «құндылық - қарсы құндылық» тіркесімінің мысалдары бола алады.

Адамның қоғамды және өзін-өзі түсіну қажеттілігіне байланысты құндылықтар үнемі пайда болды және анықталды. Уақыт өте келе адам өмірі өзгерді. Бұл процесте адамдар дүниетанымдық идеалдарды қалыптастыра бастады. Идеал - ұмтылыстың ең жоғары мақсаты, ол кемелдіктің үлгісі немесе прототипі.

Идеалдармен салыстыру арқылы құндылықтар анықталады, не болып жатқанын мақұлдау немесе айыптау, не болып жатқанын жүзеге асыру немесе жою нормалары ұсынылады, яғни бағалау жүргізіледі.

Құндылықтардың арқасында әр түрлі деңгейдегі қажеттіліктері мен мүдделері (жоғары және төмен), адамдардың мотивтері мен мақсаттары, оларға қол жеткізу құралдары, адамның іс-әрекетін үйлестіретін, басқалардың іс-әрекетін бағалау критерийлері анықталады. Ақыр соңында, олардың рөлін ескермей, адамның мәнін білуге және оның өмірінің шынайы мағынасын түсінуге болмайды. Сыртқы жағынан объектінің немесе құбылыстың қасиеттері ретінде әрекет ететін құндылықтар адамның әлеуметтік өмір саласына қатысады және белгілі бір әлеуметтік қатынастардың тасымалдаушысы болады, өйткені. олар объектіге табиғи емес, ішкі құрылымына байланысты емес.

Субъектіге (адамға) қатысты құндылықтар оның мүдделерінің объектілерін білдіреді, оның санасының кез-келген қызметінде күнделікті бағыттардың рөлін атқарады, оны қоршаған заттар мен құбылыстарға әртүрлі практикалық қатынастарды белгілейді. Сондықтан адамға белгілі бір құндылық бағдарлары болуы маңызды.

Л. С. Выготский, Д. Б. Элькониннің пікірінше, жеке тұлғаның өзін де, оның құндылықтарын да қалыптастырудың бірнеше кезеңдерін ажыратуға болады:

1. Бастапқы кезең - мектепке дейінгі жас (3-7 жас), онда тұлғаның бастапқы этикалық нормалары қалыптасады. Осы кезеңде ойын процесінде шындықты көрсету арқылы адам адамгершілік критерийлерінің нормалары мен ережелерін игереді, олар делдал (аға) және серіктес (құрдас) арқылы оның осы процестегі мінез-құлқын реттейді.

2. Келесі кезең - бастауыш мектеп жасы бұрылыс болып саналады, яғни, оқушы қарым-қатынас пен білім берудің жаңа жүйесімен бетпе-бет келеді, онда

қоғамда балалардың қарым-қатынасында өзгерістер болады, тұлғаның танымдық және интеллектуалдық қабілеттері қалыптасады.

3. Жасөспірім кезіндегі әлеуметтену процесін одан әрі дамыту негізінде (10-11 және 12-14 жас) тұлғаның қалыптасуы күшейеді. Бұл кезеңде жасөспірімдердің қарым-қатынасы таңдамалы болады. Еліктеу үшін маңызды идеалдарды таңдай отырып, олар көбінесе құндылық бағдарларын қалыптастырады. Әлеуметтік мәртебедегі, физикалық дамудағы, жыныстық жетілудің басталуындағы өзгерістер ересек сезімнің пайда болуына әкеледі. Мұның бәрі балалардың ересектерге құндылықты қайта бағдарлануын тудырады, бұл жасөспірімнің жеке сипаттамаларының кешенін қиындатады.

4. Жастық шақта (15-18 жас) белгілі бір мінез, жалпы және ерекше қабілеттер, өмірге деген көзқарастар, яғни, ересек және тәуелсіз өмірге кірудің психологиялық алғышарттары болып табылатын жеке тұлғаны қалыптастырудың негізгі компоненттері қалыптасады. Бірқатар зерттеулерде (И. С. Кон, Ж. Годфрой, А. Н. Елизарова, Г. Крейг, Е. А. Рыбалко және т. б.) жастық шақ сезімтал, дүниетанымның қалыптасуына, қоршаған шындыққа деген көзқарасқа ықпал ететін тұлғаның тұрақты қасиеті ретінде құндылық бағдарларын қалыптастыруға қолайлы екендігі атап өтілген.

Құндылық бағдары - бұл психология ұғымы:

1. адамның әлеуметтік объектілер мен оқиғаларды бағалауының идеологиялық, саяси, моральдық, эстетикалық және басқа негіздері;

2. адамның мінез-құлқын мағыналы және өмірлік бағдарлар дәрежесіне көтерілген саналы мотивтерге сәйкес ұйымдастыру тәсілі.

Соңғы жағдайда құндылық бағдарлары жеке өмір салты идеологиясы ретінде әрекет етеді. Олар әлеуметтік және өмірлік тәжірибені игеру кезінде қалыптасады және ішкі әлемнің мақсаттары, идеалдары, сенімдері, мүдделерінде және басқа элементтерінде көрінеді, жеке тұлғаның мінез-құлқында жүзеге асырылады. Адам қызметінің құрылымында құндылық бағдарлары танымдық және ерік-жігермен тығыз байланысты, олар тұлғаның тұрақтылығын, мінез-құлықтың белгілі бір түрінің сабақтастығын қамтамасыз етеді. Құндылық бағдарларының жүйесі жеке тұлғаның бағытының маңызды жағын құрайды және оның шындыққа қатынасының ішкі негізін көрсетеді.

Б. Г. Мещеряков және В. П. Зинченко «құндылық бағдарлары» терминін қарастыра отырып, оны адамның дүниетанымның маңызды құрамдас бөлігі ретінде ажыратады, ол әртүрлі адами құндылықтардың селективтілігі арқылы көрінеді.

Құндылық бағдарлары - бұл жеке тұлғаның әртүрлі әлеуметтік құндылықтарға бағыты, яғни, белгілі бір топқа артықшылықты көзқарасы.

Құндылық бағдарлары - бұл адамның санасында стратегиялық өмірлік мақсаттар және жалпы дүниетанымдық бағдарлар ретінде танылған құндылықтардың көрінісі.

Құндылық бағдарларында 3 компонент бөлінеді:

1. Білімнің когнитивті элементі;

2. Эмоционалды - бағалаудан туындайтын эмоционалды компонент;

3. Мінез-құлық - жеке тұлғаның мінез-құлқындағы құндылық бағдарларын жүзеге асырумен байланысты.

Құндылық бағдарларының өзіндік айырмашылықтары бар, олар мінез-құлықтағы қайшылықты қалыптастырады. Инфантилизмнің белгілері - дамымаған құндылық бағдарлары болып табылады, онда тұлғаның ішкі құрылымында сыртқы ынталандырудың үстемдігі бар

Өз кезегінде, адам рухының жоғары рухани құндылықтарға қол жеткізуге деген ұмтылысы; адамның танымдық мүмкіндіктері, құралдарының белгілі біржақтылығы; адамның сезімдері, санасы мен ақыл-ойының консервативті белгісі құндылық бағдарларының өте қайшылықтары мен тұрақсыздығының себебі болып табылады.

Адамдардың өмірінде белгілі бір құндылықтардың болуы өмірлік мақсаттарды таңдау еркіндігін береді, өйткені адамның өмірі мақсат қоймай мағынасы жоқ болады.

Мүдделерді, мотивтер мен мақсаттарды қалыптастыру; адамдардың іс-әрекеттерін бағалау құралдары мен критерийлері; адамның мәнін, адам өмірінің шынайы мағынасын білуге арналған жұмыс құндылықтардың мағынасын анықтайды.

Ғылымда құндылықтардың мазмұны бойынша көптеген жіктелімдері бар, оларды көптеген ғалымдар зерттеген, мысалы М. Рокич, Л. А. Хиелл, Д. А. Леонтьев және т. б.

Олардың жұмысының мақсаты - адам үшін ең мазмұнды және маңызды құндылықтарды іздеу және оларды біртұтас жүйе ретінде ұсыну. Бұл жүйе жеке тұлғаның құндылық бағдарларының жүйелерін құра отырып, адамның санасы мен іс-әрекетінің әртүрлі деңгейлерін білдіреді. Бұл бағыттағы сұрақтар ғалымдар В. С. Кубарев, Л. А. Рогачевский, М. Рокичтің және т. б. зерттеулерінде көрсетілген.

XX ғасырда құндылықтарды зерттеу теориясы мен практикасын дамытуға американдық психолог Милтон Рокич үлкен үлес қосты.

М. Рокичтің пікірінше, құндылық «мінез-құлықтың белгілі бір тәсілі немесе болмыстың түпкі мақсаты, мінез-құлықтың қарама-қарсы немесе кері тәсілінен немесе болмыстың түпкі мақсатынан гөрі жеке немесе әлеуметтік тұрғыдан жақсырақ деген тұрақты сенім».

М. Рокич жеке тұлғаның құндылықтарына келесі белгілерді анықтайды:

- барлық құндылықтардың ортақ көзі бар;
- құндылықтар барлық белгілі әлеуметтік құбылыстарға әсер етеді;
- жалпы адамзаттық маңызы бар құндылықтар аз мөлшерде болады;
- барлық адамдар бірдей құндылықтарға ие, бірақ әр адам үшін олардың мәні әртүрлі;

- құндылықтар біртұтас жүйені құрайды.

М. Рокич бойынша адами құндылықтардың негізгі принциптері:

1. Адамның меншігі болып табылатын құндылықтардың жалпы саны салыстырмалы түрде көп емес;

2. Барлық адамдар әртүрлі дәрежеде болса да, бірдей құндылықтарға ие;
3. Құндылықтар жүйелерде ұйымдастырылған;
4. Адами құндылықтардың шығу тегі мәдениетте, қоғамда және оның институттарында және жеке тұлғада байқалады;
5. Құндылықтардың әсері зерттеуге тұрарлық барлық дерлік әлеуметтік құбылыстарда байқалады.

Э. Фромм өзінің теориясында, адам үнемі өзінің болмысының мәнін іздеуде, ол өмір сүруі керек нормалар мен құндылықтарды анықтайды деп атап көрсетеді. Адамның қоршаған әлеммен қарым-қатынасының ерекше формаларын белгілейді; пайда болуы мен өзара әрекеттесуі әлеуметтік сипаттағы бейнені құрайтын әлеммен байланысты адамның ассимиляциясы мен әлеуметтену процестері; тұлғаның тиісті құндылықтар жүйесіне бағытталғандығын білдіреді.

А. Маслоу құндылықтардың өзін-өзі өзектендіруін адамға әдеттегіден өзгеше, ерекше, адамгершілік құндылықтар жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін және жеке өмірлік тәжірибесінің арқасында, оның сезімдеріне, ойларына сену және оның табиғатын көрсететін ең жоғары құндылықты таңдау арқылы адамға ашылуға мүмкіндік беретін процесс ретінде көрсетеді.

И. И. Хорунжий құндылықтарды үш топқа бөледі.

1. Рухани, айқын физикалық формасы жоқ, жеке адамның да, жалпы қоғамның да өмір сапасына айтарлықтай әсер етеді.

2. Әлеуметтік құндылықтар белгілі бір адамдар үшін маңызды, бірақ жеке адамдар үшін маңызды емес. Мысалы, Тибет тауларындағы аскеттер, ормандарда жалғыз тұратын немесе бүкіл әлем бойынша саяхаттайтын гермиттер.

3. Материалдық - қоршаған әлемнің объектілері мен заттары, оның ішінде белгілі бір маңызы бар және оның әлеуметтік мәртебесін көрсететін жеке заттар.

Тұлға құндылықтарының иерархиялық құрылымын анықтай отырып, адамға қандай моральдық қасиеттер тән екенін, оның өмірінде қандай нормалар мен ережелерді қолданатынын, оның қоршаған ортаға қатынасын қандай сипаттамалар көрсететінін түсінуге болады.

А. Маслоудың белгілі схемасы адамның қажеттіліктерін және оның өмірлік басымдықтарының жүйесін сипаттайды, бұл биологиялық компонент адамның тіршілігінің негізі екенін көрсетеді. Физиология заңы бар: егер адам аш болса, қатып қалса немесе ауырса, яғни физиологиялық ыңғайсыздыққа ие болса, оған мәңгілік туралы ойлау қиынға соғады. Келесі басымдық - қауіпсіздікке ұмтылу, адамның өмір сүруі үшін жайлы кеңістікті қалыптастыруы. Келесі - адамның әлеуметтік қажеттіліктері, онда құрмет пен тану қажеттілігіне, білім мен шығармашылыққа, эстетикалық және рухани құндылықтарға деген шөлдеу пайда болады.

Ғалымдар өз еңбектерінде бағыттың жетекші құрылымы мен жеке тұлғаның негізгі сипаттамасы құндылық бағдарларының жүйесін

құрайтындығын көрсетеді. Өз кезегінде ол адамның қажеттіліктерін, мүдделерін және оның белгілі бір мінез-құлыққа ішкі дайындығын білдіреді.

Құндылық бағдары, бір жағынан, жеке тұлғаның шындық фактілеріне қатынасының нақты көрінісі, ал екінші жағынан, белгілі бір уақыт аралығында мінез-құлықты реттейтін тұрақты көзқарастар жүйесі.

М. Рокич құндылықтардың 2 түрін анықтады:

1. Терминалдық құндылықтар (құндылықтар-мақсаттар);
2. Құралдық құндылықтар (құндылықтар-құралдар).

М. Рокич терминалдық құндылықтар деп жеке адам оларға сеніп, өзінің өмір сүруінің қорытынды мақсатына ұмтылатын құндылықтарды түсінді. Терминалдық құндылықтардың арқасында адам өз өмірінің мәнін анықтайды, ол үшін не маңызды және маңызды емес екенін көрсетеді (мысалы, оның жұмысы, гүлденген отбасылық өмірі, бақытты балалары, соғыссыз бейбітшілік).

Құралдық тұрғыдан М. Рокич мақсаттарға жетудің құралдарын — жеке қасиеттерді (парыз сезімі, күшті ерік, сөз ұстай білу және т.б.) және жеке тұлғаның сенімдерін (мысалы, мақсатқа жетудің белгілі бір жолының адамгершілігін немесе азғындығын түсіну және т. б.) түсінді.

Құралдық құндылықтар келесі топтарға бөлінеді:

1. индивидуалистік, конформистік, альтруистік;
2. этикалық, қарым-қатынас құндылықтары, іс құндылықтары;
3. өзін-өзі растау, басқа адамдарды қабылдау және т. б.

1973 жылы М. Рокич өзінің зерттеулері негізінде құндылық бағдарларын зерттеу әдістемесін жасады (1.1-кесте). М. Рокичтің теориясы құндылықтардың не екенін, адамдар нені бағалайтынын және құндылықтар жүйесінің функционалдық мақсаттары қандай екенін түсіндіреді. Негізгі диагностикалық құрылым ретінде М. Рокич адамның өмірінде басшылыққа алатын белгілі бір өмірлік мақсаттар мен құндылық бағдарларының адам үшін маңызы ретінде түсінілетін тұлғаның бағытын зерттейді. Адамның қол жеткізуге тырысатын ұмтылыстарына байланысты өмір салалары (кәсіби, кәсіптік және білім беру, отбасылық, әлеуметтік және хобби салалары) әртүрлі адамдар үшін әртүрлі дәрежеде маңызды. М. Рокичтің теориясы мен әдістемесін психологтар, экономистер, сондай-ақ саясаттану мамандары кеңінен қолданады.

Кесте 1. М. Рокич бойынша терминалдық және құралдық құндылықтар

№	Терминал мәндері	Құралдық құндылықтар
1.	Белсенді өмір	Дәлдік
2.	Өмірлік даналық	Тәрбие
3.	Денсаулық	Жоғары сұраныстар
4.	Қызықты жұмыс	Көңілділік
5.	Табиғат пен өнердің сұлулығы	Орындаушылық
6.	Махаббат	Тәуелсіздік

7.	Материалдық қамтамасыз етілген өмір	Өзіндегі және басқалардағы кемшіліктерге төзбеушілік
8.	Жақсы, адал достардың болуы	Білім
9.	Қоғамдық тану	Жауапкершілік
10.	Таным	Рационализм
11.	Өнімді өмір	Өзін-өзі бақылау
12.	Даму	Өз пікірін қорғаудағы батылдық
13.	Көңіл көтеру	Қатты ерік
14.	Бостандық	Төзімділік
15.	Бақытты отбасылық өмір	Көзқарастардың кеңдігі
16.	Басқалардың бақыты	Адалдық
17.	Шығармашылық	Істердегі тиімділік
18.	Өзіне деген сенімділік	Сезімталдық

Д. А. Леонтьев, құндылық бағдарларының жеке иерархиясын «блоктар» тізбегі ретінде ұсынады және әртүрлі негіздер бойынша блоктар мен полярлық құндылық жүйелеріне біріктірілген ықтимал құндылықтар топтамаларын көрсетеді.

Кесте 2. Д. А. Леонтьев бойынша терминалдық құндылықтар

1.	Нақты өмірлік құндылықтар (денсаулық, жұмыс, достар, отбасылық өмір)	Абстрактілі құндылықтар (таным, даму, еркіндік, шығармашылық).
2.	Кәсіби өзін-өзі жүзеге асырудың құндылықтары (қызықты жұмыс, өнімді өмір, Шығармашылық, Белсенді өмір)	Жеке өмірдің құндылықтары (денсаулық, махаббат, достардың болуы, ойы -сауық, отбасылық өмір)
3.	Жеке құндылықтар (денсаулық, шығармашылық, еркіндік, белсенді өмір, ойын-сауық, өзіне деген сенімділік, материалдық қамтамасыз етілген өмір).	Тұлғааралық қатынастардың құндылықтары (достардың болуы, бақытты отбасылық өмір, басқалардың бақыты)
4.	Белсенді құндылықтар (бостандық, белсенді өмір, өнімді өмір, қызықты жұмыс).	Пассивті құндылықтар (табиғат пен өнердің сұлулығы, өзіне деген сенімділік, таным, өмірлік даналық).

Кесте 3. Д. А. Леонтьев бойынша құралдық құндылықтар

1.	Этикалық құндылықтар (адалдық, төзбеушілік) кемшіліктерге	Тұлғааралық қарым-қатынастың құндылықтары (тәрбиелік, көңілділік, сезімталдық) және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру (жауапкершілік, бизнестегі тиімділік, берік ерік, орындаушылық)
2.	Индивидуалистік (жоғары сұраныстар, тәуелсіздік, берік ерік) және конформистік құндылықтар (орындаушылық, өзін-өзі бақылау, жауапкершілік)	Альтруистік құндылықтар (толеранттылық, сезімталдық, көзқарастардың кеңдігі)
3.	Өзін-өзі растау құндылықтары (жоғары сұраныстар, тәуелсіздік, келіспеушілік, батылдық, берік ерік)	Басқаларды қабылдаудың құндылықтары (толеранттылық, сезімталдық, көзқарастардың кеңдігі)
4.	Зияткерлік құндылықтар (білім, рационализм, өзін-өзі бақылау)	Тікелей - эмоционалды дүниетанымның құндылықтары (көңілділік, адалдық, сезімталдық).

Д. А. Леонтьевтің пікірінше, адамның әлеуметтік құндылықтары екіұшты сипатқа ие: біреу үшін олар бастапқы және жоғары дәрежелі маңыздылыққа ие (саясаткерлер, актерлер, діни қызметкерлер, әлемдік деңгейдегі ғылыми зерттеушілер), ал басқалары үшін, керісінше, маңызды емес және ешқандай рөл атқармайды, өйткені адамға өзі туралы қоршаған ортаның не ойлайтыны ол және өзі әлеуметтік баспалдақта қандай позицияны алатыны маңызды емес. Сондықтан, әртүрлі өмірлік жағдайлардағы адам кейде материалдық немесе рухани әлемді дамытуды, тамақтандыруды таңдайды. Осылайша, ол жеке тұлғаның одан әрі дамуын, сондай-ақ қоғамның басым көпшілігін анықтайды.

С. Л. Рубинштейн қоғамның адамгершілігін жеке тұлғаның көптеген құндылықтарының негізі деп санайды. Мақсаттар, ішкі құндылықтарға қол жеткізу тәсілдері, шарттары бола отырып, этикалық нормаларды, құндылықтарды дамытады және жеке тұлғаның сыртқы қолдауының арқасында сақталады. Қаражатты мақсатқа айналдыру, сыртқы құндылықтарды ішкі құндылықтарға айналдырады, С. Л. Рубинштейн «білім категорияларын» «маңыздылық категориясына» қайта құру процесін білдіретін «функционалды автономия» деп атайды.

1) Жеке тұлғаның құндылықтары - бұл қоғамның ерекше құндылықтары, кез-келген адам таңдаған және белгілі бір іс-әрекетке өз мақсаттарын жүзеге асыруды жалғастырады. В. S. Bratus жеке тұлғаның құндылықтарын «адамның

өмірінің саналы және қабылданған жалпы мағыналары» деп сипаттайды. Автор жеке құндылықтардың адами құндылықтарға қатысты танылуы мүмкін өмірдің саналы мағыналары ретінде ажыратылуын түсіндіреді.

2) Материалдық құндылықтар - бұл адамдардың тұрғын үй, азық-түлік, киімге және т. б. қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын әртүрлі заттай құрылымдар.;

3) Әлеуметтік құндылықтар - тану, әлеуметтік мәртебе, қажетті деңгейге және өмір сапасына деген қажеттілік. Қазіргі Батыс типті қоғамда оларға «демократия», «бостандық» жатады;

4) Рухани құндылықтар - жеке адам және қоғамның рухани өміріне бағытталған құндылықтар. Мұндай құндылықтарды моральдық, эстетикалық, діни құндылықтар деп атауға болады.

5) Адамгершілік құндылықтар этиканың философиялық пәні шеңберінде қаралады, ол адамгершілік пен өнегелік ілімін білдіреді. Адамгершілік құндылықтарды қоғам жариялаған принциптер, мінез-құлық ережелері, белгілі бір нормалар, әдемі және қалаулы өмір мен идеалдың үлгілері деп атауға болады.

Әркім білетіндей, адам балалық шағында құндылық белгілерін қалыптастырудың негізін қалады. Бала қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуінің арқасында айналасында «жақсы» және «жаман» не болып жатқанын көріп, оның нәтижелерін өз бойына сіңіреді. Ересек адамға сенімдерін өзгерту және ойлау бағытын түбегейлі өзгерту қиынырақ. Сондықтан жеке тұлғаны қалыптастыру үшін мектеп жасында, әсіресе жасөспірім кезінде назар аудару өте маңызды.

Өз еңбектерінде С. С. Бубнова жеке тұлғаның санасында белгілі бір құндылықтардың пайда болу факторларына назар аударды:

1. Тәрбие процесі. Баланың өмірінің алғашқы кезеңінен бастап, аналар белгілі бір жағдайда өзін қалай ұстау керектігін, ненің жағымды, ненің жағымсыз екенін және бала үшін үлгі болатынын мысалмен көрсетеді. Ата — аналардың әрекеті мен мінез-құлық-баланың мүдделерін қалыптастырудың негізі, болашақта ол саналы немесе бейсаналық түрде қолданатын мінез-құлықтың өзіндік үлгісі.

2. Білім беру ұйымдары. Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі және орта білім беру сияқты білім беру ұйымдары баланың өмірінде бірдей маңызды рөл атқарады. Білім беру ұйымдарының қабырғасында жаңа білім мен дағдыларды игере отырып, бала ненің басым, ненің басымырақ екенін түсіне бастайды.

3. Әлеуметтік нормалар. Айналасындағыларды айыптамау үшін адамдар қоғамның бір бөлігі ретінде адамдар мінез-құлықтың белгілі бір шеңбері мен талаптарына сәйкес келе бастайды.

4. Өзін-өзі тану. Өзінің дамуын талдай отырып, адам өзі үшін интроспекцияның шексіз мүмкіндіктерін біледі, бұл оған өз көзқарастарын басқалардан қорғауға немесе бөлуге мүмкіндік береді.

Әрбір құндылықты жеке құбылыс ретінде білуге болады, бірақ оларды біртұтас жүйеде зерттей отырып, адамның моральдық жағы туралы толық түсінік алуға болады.

Қазіргі білім беру педагогтерге оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарын анықтайтын құндылық бағдарларының жүйесін бөліп көрсету және қалыптастыру қажеттілігіне ие. Бұл құндылық бағдарлары адамның дүниетанымының ажырамас бөлігі бола отырып, қазіргі жағдайларға бейімделудің жоғары деңгейін қамтамасыз ететіндігіне байланысты. Жеке тұлға, құндылық және құндылық бағдарлары ұғымдары құндылыққа бағытталған тәсілдің негізгі ұғымдары болып табылады, өйткені педагогикалық ғылымда құндылыққа бағытталған тәсілдің негізі жеке тұлғаның мотивациясының аксиологиясы мен психологиялық теориясы болып табылады.

А. В. Кирякова өзінің еңбектерінде құндылық бағдарларының педагогикалық аспектілерін неғұрлым егжей – тегжейлі және терең қарастыра отырып, «бағдар нәтиже ретінде белгілі бір салада кең ауқымды білімді еркін меңгерумен анықталады және сонымен бірге адам алған деңгей-бұл үнемі ізденіс, қолда бар идеяларды дамыту үшін өзіндік, қажетті негіз».

Сондай-ақ, «процесс ретінде бағдарлау-бұл дизайннан нәтижеге дейінгі проективті әрекеттер: мақсатты дәл, дұрыс таңдау, оған қол жеткізу құралдары, әрекетті жалпы бағытпен, жоспарлармен, өмірлік құндылықтармен салыстырудағы әрекетті бағалау» құндылық бағдарлары ұғымының келесі белгілерін көрсетеді:

1. Өйткені адамның жеке дамуында жинақталған барлық өмірлік тәжірибесі жеке тұлғаның құрылымын қалыптастырады, құндылық бағдарлары оның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және оларда қалыптасады (А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов және т. б.).

2. Адамның іс-әрекеті жағдайға және сыртқы жағдайларға, уақыт аралықтарына қатысты неге инвариантты екенін түсіндіре отырып, құндылық бағдарлары жүйесі күрделі, өзін-өзі нығайтатын жүйе болып табылады (Х.Хекхаузен және т. б.).

3. «Құндылық бағдарлары-бұл қазіргі мінез-құлықты ынталандыратын және болашақты бағдарламалайтын қажеттіліктер ретінде олардың хабардарлығы мен тәжірибесінен көрінетін қоғамның объективті құндылықтарына құндылық қатынасы» (А. В. Кирякова).

В. А. Беликов құндылық бағдарларының, ұғымдардың әртүрлі анықтамаларын қорытындылай келе, келесі тұжырымдар жасайды:

1. Тұлға және оның белсенді өмірі тұлғаның құндылығы мен құндылық бағдарлары ұғымдарын анықтайды;

2. Жақсылық пен жамандық тұрғысынан; әділдік пен әділетсіздік; шындық пен жалғандық; Сұлулық пен масқара құндылық-бұл шындық объектілеріне, іс-әрекетке және олардың нәтижелеріне деген көзқарас;

3. Тұлғаның құндылықтарды бағдарлау, өзінің әлеуметтік маңызды құндылықтарын түсіну және қабылдау қабілеті (сапасы) құндылық бағдарлары деп аталады.

4. Қызметті ұйымдастыру, орындау, оның нәтижелерін белгілі бір құндылықтар тұрғысынан алу және пайдалану тәсілі құндылыққа бағытталған тәсіл деп аталады.

Бүгінгі таңда білім беру қиын жағдайда өтуде, өйткені білім беру ұйымдарының жұмыс принциптерінің өзгеруі білім алушылардың құндылық бағдарларының қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Отбасы, балабақша, мектеп сыныбы, оқушылар тобы, жұмыс тобы, құрдастар қауымдастығы сияқты әлеуметтік топтар – мұның бәрі адамның, әртүрлі нормалар мен құндылықтардың иесінің тікелей ортасын құрайды. Адамның әлеуметтік қалыптасуы оның бүкіл өмірінде және әртүрлі әлеуметтік топтарда жүреді.²³ Сондықтан жеке тұлғаның құндылық бағдарларын қалыптастыру әлеуметтік топтардың, соның ішінде білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Өйткені оқу процесінде адам әлемдік тарих, мәдениет, жалпы адамзаттық құндылықтармен танысады, қоғам туралы идеялар қалыптасады, білім беру ұйымы тұлғаның құндылық бағдарларын қалыптастыруда үлкен әсер етеді. Құндылық бағдарлары жүйесінде маңызды ересек адамның жеке басы, мысалы, педагог, тәлімгердің жеке басы маңызды орын алады. Педагог-білім алушылармен сауатты диалог жүргізуге, шығармашылық орта, сенім атмосферасын құруға тиіс осы дамудың құралы. Кәсіби қызметті жеке тұлғаның дамуы мен құндылық бағдарларын анықтауға жатқызуға болады. В. Г. Алексеева еңбек ресурстарының құндылық бағдарларына қалай әсер ететіндігі туралы жазады. Тұлғалық прогрестің әр кезеңінде адам құндылық бағдарлары жүйесінің дамуы мен қалыптасуына әсер ететін әр түрлі факторлармен кездеседі, ал осы фактордың өзара әрекеттесуі мен қиылысу саласы-бұл өз кезегінде құндылық бағдарлары жүйесінің және тұтастай алғанда тұлғаның даму дәрежесін көрсететін қызмет.

Құндылық бағдарлары жүйесіне әсер ететін негізгі факторлар:

1. Мәдени тәжірибе. Практикалық, танымдық және жеке міндеттерді жүзеге асыру үшін қолданылатын адамның жеке және әлеуметтік мінез-құлқын реттейтін жүйелі құндылық идеяларының мәдениеті. Мәдениет адамды болмыстың басқа бейнесіне аударуға бейім. Бастапқыда адам дүниеге келген сәттен бастап мәдениет әлеміне орналастырылды.

Қоғамда адамды дайын үлгілермен және жеке мәселелерді шешудің құралдарымен қамтамасыз ететін үлкен тәжірибе бар. Мәдени тұтастықтың ішінде адамның санасы дамиды. Әрбір жеке адамнан ол өте жеке хабардарлықты, «қайта ашуды» талап етеді. М. М. Бахтин «барлық маңызды құндылық тек жеке контексте ғана маңызды болады» деп тұжырымдады.

2. Моральдық принциптер. Бұл принциптер мінез-құлық нормаларына және әртүрлі жағдайларда белгілі бір ережелерді таңдау критерийлеріне негізделген.

3. Жеке тәжірибе. Фактор маңызды және адамда құндылықтар жүйесінің қалыптасуына әсер ету дәрежесі бойынша. Мәселен, мысалы, мектеп оқушысының құндылық бағдарлары ересек адамның құндылықтар жүйесімен салыстырғанда әлдеқайда тұрақсыздығымен ерекшеленеді, яғни жеке тәжірибе жеке құндылықтарды белгілі бір мәнге байланыстырады деп айтуға болады.

Сонымен қатар, мәлімдемелерді бағалау процесі жеке тәжірибе жинақтау арқылы жүреді (көбісі өз қателіктерінен үйренеді).

4. Отбасылық атмосфера. Ата-аналардың балаларға әсерін қарастыруға болады, атмосфера ұзаққа созылады, өйткені ол балаға әсер ету дәрежесі бойынша маңызды болып табылады. Балалардың құндылық бағдарлары негізінен баланың өмір жолын анықтайды.

Құндылық бағдарларын қалыптастырудағы отбасы рөліндегі ерекше орынды атап өту маңызды. Отбасында балалар өзара әрекеттесудің алғашқы дағдыларын игереді, алғашқы әлеуметтік рөлдерді сынап көреді және алғашқы нормалар мен құндылықтарды түсінеді. Отбасында сапалы субъективті бағалау пайымдаулары қалыптасады, мазмұнды қатынастармен анықталады, мінез қалыптасады, ережелер нормалары жақсы игеріледі, әлеуметтік қасиеттер дамиды. Отбасының әсері адамның бүкіл өмірінің әлеуметтік бейімделуін әлеуметтендіруде табысқа жетуге ықпал етеді. Баланың ата – анасы әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыптастыратын ұстаным өмір салтында анықталады және ол туралы Э. Берн өмірлік сценарий ретінде анықтады: «Сценарий-бұл балалық шақта негізінен ата-аналардың әсерінен қалыптасатын біртіндеп дамып келе жатқан өмірлік жоспар».

Яғни, сценарий талап етеді: ата-аналардың нұсқаулары; тұлғаның дамуы; балалық шақта қабылданған шешім; сәтсіздік немесе сәттілік әдісіне қызығушылық. Баланың жеке басын қалыптастырудағы отбасының негізгі қызметі-оның жеке басының моральдық негізін құру: қарапайым моральдық нормаларды (ізгі ниет, шындық, жауаптылық), эмоционалды және құнды идеяларды игеру, моральдық сезімдерді қалыптастыру. Отбасында бала «жақсы мен жаманның, әдемі мен ұсқынсыздықтың алғашқы идеяларын дамытады, адамның негізгі қажеттіліктері белгіленеді». Отбасында ол жақын адамдармен қарым-қатынас жасай алады, қарттарға деген сүйіспеншілік, эмпатия, өзара түсіністік сабақтарын алады, яғни адамдармен қарым-қатынаста тікелей практикалық гуманизмге бағынады.

Тұтастай алғанда, құндылық категориясын талдау Қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістер жағдайында білім беру жүйесіне қатысты аксиологиялық тәсілді қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл құндылық тәсілінің дамуы оның білім беру жүйесіндегі маңызды категорияларын негіздеуге және қазіргі педагогиканың полипарадигмалық құбылысын анықтауға мүмкіндік берді (Ш. А. Амонашвили, Ю. В. Громыко, И. А. Колесникова, Б. Г. Корнетова, Н. С. Ладыжец, А. Я. Найн, О. Г. Прикот, В. М. Розин, Е. А. Ямбург және т. б.). Осыған байланысты білім беру мақсатының өзгеруі туралы айтуға мүмкіндік туды. Мысалы: сәйкес С. И. Гессенге «ол адамның мәдени құндылықтар жүйесін игеруінен тұрады». Осылайша, өзгерістердің негізгі бағыты құндылықтардың өзекті феномені болып табылады, ол өз кезегінде Қазақстанның қазіргі заманғы білім беруді реформалау стратегиясының негізі болып табылады.

Сонымен қатар, білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың стратегиялық мақсаттарының бірі ретінде құзыреттілік тәсілді қамтамасыз ету бөлінеді. Қазақстандық білімге «құзыреттілік тәсіл» термині салыстырмалы

түрде жақында енгізілді. Білім беру жүйесіндегі құзыреттілік тәсілінің мәселелері В. А. Болотов, И. А. Зимней, А. В. Хуторский және т. б. еңбектерінде қарастырылған.

О. Е. Лебедевтің айтуынша, «құзыреттілік тәсіл - бұл білім беру мақсаттарын анықтаудың, білім беру мазмұнын таңдаудың, білім беру процесін ұйымдастырудың және білім беру нәтижелерін бағалаудың жалпы принциптерінің жиынтығы». Білім берудегі құзыреттілік тәсілінің негізінде білім алушылардың құзыреттілігін (құзыреттілігін) қалыптастыру. Демек, қазіргі білім беру мақсаттарына жүгіну Н. Хомскийдің американдық лингвистикасынан (генеративті грамматикадан) ғылыми-практикалық қолданысқа енген «құзыреттілік» терминін қолдануды өзектендірді. Біз құзыреттілік тәсілге құндылық талдауын жүргіздік, оның нәтижелері 1-кестеде көрсетілген

Кесте 4. Құндылықтарды құзыреттілік тәсілмен талдауы

<i>Философия құндылықтар</i>	<i>Жетекші идеялар құзыреттілік тәсіл</i>	<i>Құзыреттілік тәсілдің негізгі құндылықтары</i>
Т. Хаггард: бейбітшілік үшін жаһандық ойлау	Жаһандық құзыреттілік қоғамы	Өмір бойы қажетті білім мен тәжірибе, сондай-ақ оларды алу үшін қажетті білім беру жүйелері
И. Кант: құндылық жалпыға бірдей заңнаманың еркі мен принципінің көрінісі ретінде	Білім ХХІ ғасырдың негізгі құндылығы ретінде	<ul style="list-style-type: none"> • Білім адамның болашақ материалдық әл – ауқатында маңызды рөл атқарады-оның еңбек нарығында ақша табу, ұзақ және толыққанды өмір сүру қабілеті. •
М. Шелер: басымдық құндылықтар аяқталды ерік, мақсат	Еуропалық білім беру кеңістігін құрудың құндылық негіздері	Білім қоғамның бірігуінде маңызды рөл атқарады: қоғамдағы білім деңгейі неғұрлым жоғары болса және қол жетімділік кеңірек болса, соғұрлым белгілі бір азаматтар топтары оларды бөлетін шекараларға қарамастан бір-бірімен ынтымақтасады
М. Шелер: құндылықтарды таңдау	Үздіксіз білім берудің негізгі принциптері	<ol style="list-style-type: none"> 1) Барлығына арналған жаңа негізгі білім мен дағдылар; 2) адами ресурстарға

		<p>инвестицияларды ұлғайту; 3) оқыту мен білім берудің инновациялық әдістемелері; 4) алынған білім беруді бағалаудың жаңа жүйесі; 5) тәлімгерлікті және консультацияны дамыту; 6) білімнің үйге жақындауы</p>
<p>Э. Фромм, А. Швейцер: болмыстың мағынасы және өмірдің мәнін іздеу</p>	<p>Құзыреттілік</p>	<p>Құзыреттілік -бұл жағдайдың мәнмәтінімен байланысты білімнің, біліктіліктің (дағдылардың) және қатынастардың іс-әрекетте расталған үйлесімі. Жағдайлардың тақырыптық өрісі: сыни талдау, шығармашылық, бастама, болжам және шешім тәуекелді бағалау және т. б.</p>
<p>М. Вебер: арақатынасы таным және құндылықтар</p>	<p>Негізгі құзыреттер</p>	<p>Құзыреттілік көптеген компоненттерден тұратын құбылыс ретінде анықталады; бұл нақты мәселелермен сәйкес келетін мәселелерді шешу қабілетін білдіреді өмірлік жағдайлар. Олар мінез-құлықтың немесе тиімді әрекеттің құрамдас бөлігі ретінде бір-бірін алмастыра алады. Құзыреттілік түрлері мотивациялық қабілеттермен анықталады және құндылықтармен байланысты</p>
<p>А. Швейцер: Ценностные предпочтения «живого бытия»</p>	<p>Негізгі құзыреттіліктер</p>	<p>Негізгі құзыреттіліктер - бұл әр адамға (жеке құзыреттіліктер) толыққанды жеке өмір мен жұмыс, белсенді азаматтық және қоғамға тиімді қосылу үшін қажет білім, қабілеттер мен</p>

		қатынастардың көпфункционалды пакеті
Б. Шледер: тұжырымдама қалаған және құрылымы құндылықтар бағдарлау	Негізгі құзыреттіліктер	Құзыреттілік қоғамның қарапайым жұмыс істеуі және жеке адамдардың өмір сүруі тұрғысынан емес, салыстырмалы түрде жақсы жұмыс істейтін қоғам және ондағы әркімнің табысты өмірі тұрғысынан қарастырылады
Б. Шледер: тұжырымдама қалаған және құрылымы құндылықтар бағдарлау	Құзыреттілік анықтамасы және таңдау: теориялық және тұжырымдамалық негіздері	Негізгі құзыреттерді жіктеу: Физикалық, ақпараттық және элеуметтік-мәдени нысандармен өзара әрекеттесу үшін кең құралдар жиынтығын пайдалану мүмкіндігі Әр түрлі өмір мен жұмыс ауқымында басқалармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі. Автономды әрекет ету мүмкіндігі және кең қоғамдық контексте өз өмірін басқару жауапкершілігін қабылдаңыз

Егер құзыреттілік тәсілдің идеялары мен негізгі құндылықтарын жүргізетін құндылықтар философиясының арақатынасын талдайтын болсақ, қазіргі қоғамдағы құзыреттілік құндылық қасиеттеріне, оның ерекшеліктері мен құрылымына ие оның классикалық түсінігіндегі құндылық екенін анықтауға болады. Қазіргі қоғамның дамуы жағдайында білім беру мақсаттарын анықтауда ол басым таңдау болып табылады, сондықтан құзыреттілік қазіргі білім берудің құндылығы болып табылады.

Білім берудің заманауи нәтижелері құзыреттілік (құзыреттілік) ұғымының мәнін білдіретін маңызды элеуметтік құндылық болып табылады. Сонымен, «2010 жылға дейінгі кезеңге арналған ресейлік білім беруді жаңғырту тұжырымдамасына» сәйкес, жалпы білім беретін мектептің мақсаты «білім беру мазмұнының қазіргі сапасын анықтайтын негізгі құзыреттерді» қалыптастыру болып табылады. «Жалпы білім беруді ұстауды жаңғырту стратегиясы» бойынша құзыреттілік тәсіл «білім беруді жаңартудың негіздерінің бірі» ретінде қарастырылады, ал жалпы білім берудің жаңартылған мазмұнының негізі «негізгі құзыреттіліктер» болуға тиіс.

Бүгінгі таңда құзыреттілік ұғымы әртүрлі мазмұнға ие.

Құзыреттілік - хабардарлық, беделділік. Құзырет (латын. Competentia – 1. Бұл адамның беделі, танымы, тәжірибесі бар сұрақтар, құбылыстар шеңбері. 2. Өкілеттік шеңбері, біреудің мәселесіне бағынатын аймақ, құбылыстар (құқық)).

Құзыреттілік ұғымының сипаттамасы оның мазмұнының көп өлшемділігі мен әртүрлілігін көрсетеді.

Құзыреттілікті қолмен салыстыра отырып, оның бейнелі көрінісі бойынша саусақтар алақанмен үйлестірілетін және жалпы қолды басқаратын жүйке жүйесі басқаратын дағдыларды, білімді, тәжірибені, байланыстарды, құндылықтарды білдіреді, К. Кин өз зерттеулерінде «құзыреттілік» ұғымының көп өлшемділігін ашады.

Білім беру жүйесінде «құзыреттілік» ұғымының әртүрлі мазмұны ол туралы білім беру немесе кәсіби құзыреттілік ретінде көріністе көрінеді.

В. В. Краевский білім беру құзыреттілігін түсіндіреді, мұнда педагогикалық ғылым тұрғысынан құзыреттілік пен құзыреттіліктің анықтамалары олардың маңызды мазмұнын көрсетпейді. Зерттеушінің көзқарасы бойынша «білім беру құзыреттілігі» – білім беру мазмұнын сапалы игерумен байланысты білім алушының жеке басының даму деңгейі, «білім беру құзыреттілігі» - білім алушының күрделі мәдени тәрізді қызмет түрлерін жүзеге асыру қабілеті.

Білім алушының білім беру құзыреттілігін қалыптастыру жағдайларын қамтамасыз ету үшін, ең алдымен, кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейіне ие, оны даярлау деңгейі мен сапасын анықтайтын маманның мінездемесі, өзінің еңбек қызметін тиімді ұйымдастыру мүмкіндігі бар тиісті педагогикалық кадрлардың болуы қажет. Н. Ф. Радионова және А. П. Тряпицин педагогтің кәсіби құзыреттілігін «білімді, кәсіби және өмірлік тәжірибені, құндылықтар мен бейімділікті қолдана отырып, кәсіби қызметтің нақты жағдайларында туындайтын кәсіби мәселелер мен типтік кәсіби міндеттерді шешу қабілетін анықтайтын интегративті сипаттама» деп санайды. Кәсіби құзыреттілікті сипаттай отырып, авторлар кәсіби құзыреттілікті негізгі, негізгі және арнайы құзыреттердің жиынтығы ретінде анықтайды. Олардың пікірінше, негізгі құзыреттер кез-келген кәсіби қызмет үшін қажет және жеке тұлғаның қоғамдағы және кәсіби қызметтегі жетістіктерімен байланысты. Олар жалпы кәсіби мәселелерді шешу қабілетін көрсетеді. Негізгі құзыреттер уақыт талаптарына сәйкес кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажет және кәсіби қызметтің белгілі бір саласының ерекшелігін көрсетеді. Нақты жағдайларда кәсіби қызметтің ерекшелігін арнайы құзыреттер көрсетеді.

М. С. Каган «құндылықтардың философиялық теориясында» адамның әлемге құндылық қатынасын құндылық санасының әмбебаптығы негізінде бағалайды, ол өзін жеке адамды қоршаған әлемге қатысты және өзін объективті шындықтың субъектісі ретінде көрсетеді.

Р. М. Грановская, егер адамда әлемнің біртұтас бейнесі болмаса, ол өмірде өзін-өзі анықтай алмайды деп санайды. Әлемнің бейнесі деп объективті шындықтың өмірлік маңызды параметрлерінің санасымен ерекшеленетін адам

өмірінің құрылымына өзекті түрде енгізілген маңыздылықтар жүйесі түсініледі [7]. Құндылықты іске асырудың бұл аспектісі педагогтің кәсіби құзыреттілігінің барлық деңгейлерімен байланысты: негізгі, базалық және арнайы.

В. С. Егоровтың пікірінше, бүгінде қоғамдық қатынастарды реттеудің жаңа тәсілін әзірлеу міндеті тұр. Әлемнің мәні туралы түсінікке түзетулер енгізу керек, әлемнің көпмүшелігін мойындау керек. П. А. Баранов тұжырымдамасында құндылық оның жеке іс-әрекетте көрінуі тұрғысынан қарастырылады. Осы позициялардан ол «өзара әрекеттесу» ұғымын қолдана отырып, жеке әрекетті түсіну деңгейлерін анықтайды. Бұл деңгейлер кәсіби құзыреттілік деңгейлерімен байланысты: негізгі, негізгі және арнайы құзыреттер. Кәсіби құзыреттілікті бағалау жағдайында педагогикалық қызметтің өзекті маңыздылығы әлеуметтік-мәдени ерекшелік пен практикаға бағдарлану принциптерін қамтитын кәсіптік даярлықтың мазмұнын таңдау принциптерімен анықталады. Кәсіби педагогикалық білім бүгінде жаһандану дәуіріне бағдарланған осы принциптерге сәйкес дамуда.

Қазақстанның қазіргі білім беру жүйесінде елеулі өзгерістер жүргізілуде, мұнда оны жаңғыртудың басты белгісі құзыреттілік тәсіл болып табылады. Түрлі құзыреттер арқылы білім беру сапасын әлемде танылған бағалауға қайта бағдарлау қазіргі қазақстандық білім беру үшін Болон декларациясында мәлімделген басым құндылықтарды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Болон процесіне арналған құжаттарда интеллектуалды белсенділікпен рухтандырылған білім, дағдылар, практикалық тәжірибе болып табылатын адами капиталға инвестициялау қажеттілігі адамның жаңа, бұрын белгісіз білімді құруға интеллектуалды, адамгершілік және мәдени бағдарланған қабілеттерін жүзеге асырудың нысаны болып табылады.

Бұл миссияны орындау үшін білім берудің өзі модернизацияны, мазмұнды және құрылымдық жаңартуды қажет етеді. Ресейлік жоғары білім беру жүйесінің Болон процесінің логикасында еуропалық құндылықтарды қабылдау қажеттілігі Ресейдің білім беру жүйесінің тарихи тамырларымен және Ресейдің ең тиімді серіктестерінің бірі - Еуропамен сауда – экономикалық қатынастарды қолдау және дамыту қажеттілігімен және еуропалық білім беру жүйелерімен тәжірибе алмасу арқылы қазақстандық білім беру жүйесін ішкі дамыту қажеттілігімен байланысты.

Білім берудің негізгі құндылықтары «Ұлыбритания, Германия, Италия және Францияны білдіретін төрт министрдің еуропалық жоғары білім беру жүйесінің архитектурасын үйлестіру туралы бірлескен декларациясында (Сорбонна, 1998 ж. 25 мамыр)» жарияланды:

1. Кедергілерді жою бойынша күш-жігерді жалғастыру және ұтқырлықты кеңейтетін және ынтымақтастықты бұрынғыдан да жақынырақ ететін оқыту мен оқыту шеңберлерін әзірлеу;

2. Біздің білім беру жүйелеріміздің халықаралық танылуы мен тартымды әлеуеті олардың сыртқы және ішкі түсінігімен тікелей байланысты;

3. Халықаралық салыстыру және эквиваленттілік үшін екі негізгі деңгей болуы керек жүйеге қажеттілік туындайды: жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі деңгей;

4. Бұл жүйеде көптеген жаңалықтар мен икемділікке семестрлер мен несиелерді пайдалану арқылы қол жеткізуге болады;

5. Белгілі бір біліктілік деңгейіне сәйкес келетін бірінші дәрежелі халықаралық тану осы әрекеттің сәтті болуы үшін маңызды, онда біз жоғары білім беру схемаларын барлығына түсінікті еткіміз келеді.

Жоғары оқу орнынан кейінгі бағдарламада бір бағдарламадан екіншісіне ауысу мүмкіндігі бар ұзақтығы бойынша қысқа магистр дәрежесі бағдарламасы мен ұзағырақ докторантура бағдарламасы арасында таңдау болуы керек. Осы және басқа бағдарламаларда да зерттеу және өзіндік жұмыстарға тиісті назар аудару керек;

6. Еуропалық Одақтың қарқынды дамып келе жатқан қолдауы студенттер мен оқытушылардың ұтқырлығы толығымен пайдаланылуы керек;

7. Біз Одаққа мүше қалған мемлекеттерді және басқа еуропалық елдерді осы мақсатқа жету үшін бізге қосылуға шақырамыз, ал барлық еуропалық университеттер Еуропаның әлемдегі жағдайын жақсарту үшін бірігуге шақырады. азамат.

Бүгінгі таңда педагогтің алдында кәсіби құзыреттілікті дамыту үшін білікті кадрларды даярлау тұрғысынан бірқатар елеулі қайшылықтарды шешу қажеттілігі туындайды, атап айтқанда:

1. ғылыми ақпараттың ұлғаюы мен оны ұсынудың дәстүрлі тәсілі арасында;

2. педагогтердің кәсіби шеберлігіне қойылатын талаптардың өсуі мен олардың біліктілік деңгейінің жеткіліксіздігі арасында;

3. педагог кәсібінің объективті маңыздылығының артуы мен оның қоғамдағы еңбегінің нақты бағаланбауы арасында».

Н. Ф. Радионова, А. П. Тряпицынаға болашақ педагогке кәсіби құзыреттілігін бағалау форматы ұсынылады:

1. Білім алушыны оқу процесінде көру.

2. Білім алушылардың бейіндік мектептің білім беру мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған білім беру процесін құру.

3. Білім беру процесінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесуді орнату.

4. Мектептің білім беру ортасын құру және оның мүмкіндіктерін пайдалану.

5. Кәсіби өзін-өзі оқытуды жобалау және жүзеге асыру.

Құзыреттілік тәсіл аясында педагогтің кәсіби қызметінің негізгі құндылықтарына мыналар жатады:

- кәсіби педагогикалық қызметтің проблемалық саласында табысты жұмыс істей білу;

- өзінің кәсіби педагогикалық тәжірибесінің жеке-ұжымдық рефлексиясы;

- кәсіби педагогикалық қызметтің жаңа тәжірибесін игеру;

- білім беруді жаңғырту міндеттерін шешу кезінде өзін-өзі дамыту және өзін-өзі құру.

Бүгінгі таңда зерттеушілер кәсіпқойлық мәселелерін кәсіби құзыреттілікпен, оның білім беру жүйесінде қалыптасуымен тікелей байланыстырады. Бұған С. А. Дружилов, Е. А. Климов, Л. М. Митина, Н. С. Пряжников және т. б. еңбектері дәлел бола алады. Білім беру іс-әрекетіне көбірек көңіл бөлу адамды, маманды дайындауға, кәсіби қызметте және жалпы өмірде сәтті болуға бағытталды.

Осыған байланысты білім беру қызметі субъектісінің (педагог, басшы) кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру проблемаларын қарастыру табыстылық факторы ретінде әрекет етеді. Бұл білім беру жүйесіндегі табысты тұлға ғана білім беру процесіне қатысушыларға оң әсер ете алатындығына, оқу іс-әрекетінде және жалпы өмірде жетістікке жетуге деген ұмтылысты ынталандыратындығына байланысты.

С. А. Дружилов өз зерттеулерінде «әр түрлі инновацияларды тәжірибеге сәтті енгізу үшін, оның алдына қойылған міндеттерді жаңа жағдайларда іске асыру үшін педагогтің қажетті деңгейі мен кәсіби құзыреттілігі мен кәсібилігі болуы керек» деп атап көрсетеді. Бұл көзқарасты көптеген ғалымдар да қолдайды (Б.Г. Ананьев, Е. А. Климов, А. К. Маркова, А. В. Хуторская, В. Д. Шадриков).

Сонымен бірге, А. В. Хуторская «білім берудегі жетістік құзыреттілігінің құрылымы мен мазмұны» туралы айта отырып, «бұл категория адам болудың әртүрлі салаларына, ең алдымен оның біліміне қатысты ғылыми қарастыруды қажет етеді. Егер біз адамдарға табысқа жетуге көмектесуді ұсынсақ, біз барлық жағынан, соның ішінде ғылыми-педагогикалық жағынан да ұсынысымыздың тақырыбын белгілеп, зерделеуіміз керек. Бұл біздің не істеп жатқанымызды және ұсынатынымызды шынымен білуге және түсінуге мүмкіндік береді».

Осылайша, қазіргі білім берудің құндылық бағдарларын талдау қазіргі білім берудің басым мәні құзыреттілік болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Құзыреттілік тәсілді қолдану және білім беру қызметі субъектілерінің (педагогтар мен басшының) кәсіби құзыреттілігінің сипаттамалық ерекшеліктерін анықтау оның білім беру жүйесіндегі кәсіби қызметтің сәттілігінің жетекші факторы ретінде қалыптасуын анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен, құндылықтар жүйесі құндылыққа бағытталған тәсілдің бастапқы орнын анықтайды, өйткені қазіргі ғалымдар өмірдегі маңызды құндылықтардың жиынтығы келесі құндылықтарды қамтитын жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығы деп санайды:

- ақиқат, жақсылық (гуманизм) және сұлулық;
- өмір, әлеуметтік және жеке маңызды құндылық.

Тұрақты жалпыадамзаттық құндылықтар:

- өмір оның барлық көріністерінде;
- гуманистік қасиеттер жиынтығы бар тұлға (махаббат, жақсылық, қарым-қатынас, бақыт, қадір-қасиет);

- таным және оның компоненттері (ақпарат, білім, мәдениет, шындық, өзін-өзі көрсету құралы);

- әдемі, оны жасау мен көрсетудің формалары мен әдістері (өнер, шығармашылық, жасампаздық, адамның кемелдігі, табиғаттағы әдемі, өмір мен еңбек эстетикасы);

- Еңбек және оның аспектілері (өмір сүру және жетілдіру құралы, білім мен қуаныш көзі, шығармашылықтың негізі және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері, кәсіптің негізі);

- Отан адамның өмір сүруінің шарты ретінде (бейбітшілік пен қауіпсіздіктің, бостандықтың, адам құқықтарының сақталуының кепілі, ұлттық сананы білдіру нысаны, әлеуметтік әділеттілікті сақтау шарты).

Адамның, топтың, қоғамның немесе жалпы адамзаттың дамуының негізгі себебі мен қозғаушы күші құндылықтардың барлық түрлерінде жатыр, сондықтан құндылық жеке тұлғаның, қоғамның жетістігі мен прогресінің көрсеткішінің кепілі болып табылады.

Құндылық – бұл адамның қажеттілікке деген қызығушылығынан гөрі күрделі және жоғары нәрсе.

Адам өмірінің әртүрлі кезеңдерінде құндылық бағдарлары әртүрлі жолдармен қалыптасады. Көптеген факторларға байланысты олардың сипаттамалары мен құрамы өзгереді. Өмірдің көптеген күтпеген жағдайлары қоғамдағы тұлғаға, білім беру жағдайларына және жеке тұлғаның қалыптасуына үлкен әсер етеді.

Сондықтан жеке тұлғаның санасында құндылық бағдарларын қалыптастыру реттелген, құрылымдалған болуы керек. Адам өмірдің осы кезеңінде ол үшін не маңызды екендігі туралы нақты түсінікке ие болуы керек.

2. ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Құндылыққа бағдарланған тәсілді қолданудың ұлттық тәжірибесі. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде ұлттық мәдениет тәжірибесін игеру, шоғырландыру, көрсету және тарату үшін білім беру жүйесінің жеке тұлғаны рухани, ұлттық сәйкестендіру мен әлеуметтендіруге бағдарлануы талап етіледі. Жеке тұлғаны қалыптастыруда демократиялық құндылықтар мен ұлттық ерекшеліктердің үйлесімді тоғысуын енгізу қажеттілігі туындайды.

Құндылықтардың тарихи эволюциясын атап өтіп, академик Г. Н. Волков жалпы адамзаттық, тұрақты құндылықтардың маңыздылығын ерекше атап өтті. Оның пайымдауынша, рухани-адамгершілік дамудың негізі - халықтың дәстүрлерінде көрініс тапқан адами қарым-қатынастың қарапайым нормаларын игеру: жеке тұлғаның қадіріне қолсұқпаушылық, бөтен және қоғамдық заттарға қол қолсұқпаушылық, өзіне еңбекпен қызмет көрсету, этикет және адамдарға жолдастық қатынас, адам еңбегінің табиғаты мен өнімдеріне ұқыпты қарау, ілім және өнермен қарым-қатынас.

Көптеген ғалымдар қоғамдық сананың өзіне тән белгілерін: «құндылық» ұғымының маңыздылығын, нормативтігін, пайдалылығын, қажеттілігін, орындылығын сипаттайды. Оның қалыптасуының шарты ретінде «құндылық» ұғымы көптеген материалдық және рухани құбылыстарға ие (Г. Н. Волков, Л. С. Выготский, Е. В. Бондаревская, М. Рокич). Кейбір ғалымдар (В.В. Давыдов, А. Е. Леонтьев, Э. С. Маркарян, М. Мид, А. Б. Панкин, Э. В. Соколов және т. б.) және ұрпақ арасындағы байланысты жүзеге асыратын мәдениет ретінде құнды.

Л. С. Выготскийдің пікірінше, жеке тұлғаның қалыптасуы оның белсенді қызметтегі мәдени-тарихи тәжірибенің құндылықтарын иемденуі арқылы жүреді. Сондықтан жеке тұлғаның ең жақсы қасиеттері, адамгершілік мұраттары қоғамда қабылданған үлгілер ретінде әрекет етеді және этномәдени дәстүрлерде, фольклорда, діни мәдениетте норма ретінде атап өтіледі.

Қазіргі педагогика даналықтың табиғатты қалыптастырушы және еңбекті қалыптастырушы негізін синтездеуге шақырады, өйткені олардың өзара байланысы мен адам мәні арқылы өзара әрекеттесуі үйлесімді дамыған, жасампаз және жаратушы адамды жасайды. Бұл, Г. Н. Волков айтқандай, екі құрамдас бөліктің симбиозы болады: махаббат және мысал.

Ерте балалық шақтан бастап айналасындағылар баланы сүйіспеншілікпен және мысалмен, қамқорлықпен, руханиятпен толтырады, содан кейін жеке тұлғада не қалыптасады және дамиды.

Бұл үдерісте ұлттық байлық – халықтың салт-дәстүрлері үлкен рөл атқарады. Халықтың салт-дәстүрлері-ғасырлар бойы көптеген ұрпақтардың күшімен қалыптасқан рухани мәдениеттің орасан зор қабаты.

Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері әлемдегі ең байлар дәстүрлердің бірі болып саналады. Қазақ халқының әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері педагогикалық тәжірибе мен халық даналығына толы, олардың

негізінде рухани-адамгершілік құндылықтардың орасан зор таңдауы құрылды: патриотизм, үлкендерге құрмет, еркіндікке деген сүйіспеншілік, еңбекқорлық, қонақжайлылық, толеранттылық, ізгі ниет, басқалардың пікіріне құрмет.

Көшпелі өмір салты қазақ халқына еркіндік берді. Ежелгі уақытта кез-келген қазақ отбасы бір күнде киіз үй жинап, басқа ауылға немесе шексіз далаға шыға алды және оларды өздерін еркін ұстады.

Бір-біріне көмек көрсету, өзара көмек көрсету дәстүрі әрқашан қайғыда да, қуанышта да қазақ халқының құндылықтарының бірі болып табылады.

Үйге кез-келген саяхатшыны түнетуге, жылы қабылдауға және дәмді тағаммен емдеуге рұқсат беру де қазақ халқының айрықша ерекшелігі болып табылады.

Үлкендерге деген құрмет әрқашан халық арасында бірінші орында болды және бұл жылдар бойы салынған ұрпақтарды, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды байланыстыруға мүмкіндік береді.

Бала туылған кездегі дәстүрлер, «Шілдеhana», «Ат қою», «Бесікке салу», «Қырқынан шығу», «Тұсау кесер» және т.б. баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуына, болашақта жас, берік отбасылық қарым-қатынастарға қамқорлық көрсетуге ықпал етеді.

Қазақ халқының рухани құндылықтар жүйесінде отбасы мен туыстық, әке мен ана және оларға деген құрмет ерекше орын алды.

Барлық уақытта қазақ халқының отбасындағы әке - беделді, қорғаушы, кеңесші, үлгі-өнеге. Әкесі тәлімгер және қатаң төреші ретінде балалардың іс-әрекеттерін бағалайды, олардың істері үшін жауап береді. Қоғамда ақсақалдар «Кімнің баласы? (Сен кімнің ұлысың?)» деген сұраққа, құрметті адам болып табылатын әкенің атын естісе, әкенің лайықты құрметінің бір бөлігі ұлына береді. Сондықтан халық даналығы «Жақсы әке – жаманға балаға қырық жылдық ырыс» деп жазылған (әкесінің ізгі даңқы қырық жыл бойы жолсыз ұлын қорғайды).

Ана қазақ отбасында баға жетпес орын алады, ол бала туып, тәрбиелеп қана қоймай, күйеуінің қасында үй шаруашылығын жүргізуге, маңызды мәселелерді шешуге және т. б. қатысады.

Қыз тәрбиесіндегі басқа туысқан халықтардан айырмашылығы, қыздың қазақ отбасындағы орны ерекше және маңызды, олар оны үйде еркелетуге тырысады, өйткені қызы басқа елге тұрмысқа шығып, басқа отбасына кетеді деп есептеледі. Егер Орталық Азия елдерінің халықтарында дастарқан басында қыз әкесі мен ағаларынан кейін отырса, қазақ отбасыларында қыз «төре» ретінде құрметті орынға отырады, оны қорғайды, оған қамқорлық жасайды және еркеліктері үшін қатты жазаланбайды. Қазақ қыздары басқа Орта Азиялық құрдастарынан айырмашылығы, паранджа киген жоқ, олар еркіндікті сүйетін, батыл, жарқын болды.

Ұзақ уақыт бойы халық сөздің күшін, оның рухани адамгершілік бағытын жоғары бағалады. Балаларды тәрбиелеуде нақыл сөздер, нұсқаулар, кеңестер мақал-мәтелдер түрінде берілді.

Халықтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын өз шығармаларында көрнекті ағартушы, ақын, қазақ халқының гуманисті Абай Құнанбаев бейнелейді.

Халық даналығы мен өз заманының қоғам мәселелерін түсінуді пайдалана отырып, Абай қазақ халқының рухани және адамгершілік құндылықтарының негізін қалады.

Абайға қара сөздер мен поэтикалық сөздер арқылы адамның қадір-қасиетіне, қоғамның жаңаруына, адамдардың санасы мен сезімдеріне терең құрметпен қарауға баулу тән.

Абай өз шығармашылығын келесі сөздермен анықтайды:
... Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды,
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін....

Сондықтан Абай жастардың жалынды тәлімгері ретінде өз халқының адамгершілік-этикалық бағыттарына, мүдделеріне, адамгершілік мұраттары мен даналығына; Шығыс пен батыс халықтарының жетістіктеріне; қазақ халық ақындары мен композиторларының шығармашылығына сүйене отырып, жастарға білімнің құндылығын «тек адам біліммен тірі, тек ғасыр біліммен қозғалады, тек... жүректерінің нұры» деп түсіндіреді [1] және оларды шақырады:

Әсемпаз болма әрнеге,
Өнерпаз болсаң, арқалан.
Сен де — бір кірпіш, дүниеге
Кетігін тап та, бар қалан!

34 қара сөзінде ол былай деп жазады: «Адам баласына адам баласының бәрі - дос. Не үшін десең, дүниеде жүргенде туысың, өсуің, тоюың, ашығуың, қайғың, қазан, дене бітімің, шыққан жерің, бармақ жерің - бәрі бірдей, ахиретке қарай өлуің, көрге кіруің, шіруің, көрден махшарда сұралуың - бәрі бірдей, екі дүниенің қайғысына, пәлесіне қауіпін, екі дүниенің жақсылығына рахатың - бәрі бірдей екен», — дейді. Әлеуметтік жағдайына қарамастан, адамдар табиғатынан тең. Бірақ табиғи теңдікке қарамастан, дейді Абай, адамдар бір-бірімен моральдық жағынан тең емес. Себебі, кейбір адамдар азғын, зұлым, айлакер, ал басқалары, керісінше, қарама-қарсы қасиеттерге ие моральдық, ізгілікті, кішіпейіл және т. б.

Адамдар тең болғандықтан, олар бір-біріне өз еріктерін, күштерін таңдамауы керек, өйткені олар бір-бірінен жақсы емес. Адамдар бір-бірін құрметтеуі, жақсы көруі, бейбітшілік пен келісімде өмір сүріп, бір-бірінен қызғанбауы және бір-бірімен араздаспауы керек.

Адамдардың жамандықтары тағдыр мен жазмышқа байланысты деп санайтындарға қарсы күресе отырып, Абай адамдар адамгершілік қасиеттерді табиғаттан емес, тек тәрбие процесінде алады және адамгершілікке немесе азғындыққа айналады деп баса айтады.

Адамдардың тәрбиесіне оның қоршаған ортасы әсер етеді, оны Абай үш топқа бөледі:

1) ата-аналар - бірінші және бас тәрбиешілер, адам ұстаздары, туыстары, бауырлары, әпкелері, яғни отбасылық орта;

2) мұғалімдер, тәрбиешілер, тәлімгерлер, яғни баланы тәрбиелеуге жауапты ересектер;

3) құрдастары, достары, серіктестері.

Бұл ретте Абай маңызды адамгершілік-этикалық қорытынды жасайды: бұл адамдардың ішінен балалар өздері жақсы көретін, құрметтейтін, бағалайтын және пікірі олар үшін аса маңызды және мағыналы адамдарға көбірек сенеді.

Басқа ойшылдар сияқты, Абай да өзінің дүниетанымының орталығына мәдениетті, білімді және тәрбиеленген, өзінің сезім әлемімен және ақылдылығымен, ақыл мен адамгершілікті, еңбекқорлық пен білімділікті, достық пен сүйіспеншілікті ұштастыруға тиіс өмірдегі мұраттары мен мақсаттарымен адамды қояды. Сондықтан, ең алдымен, жастарға «Адам бол!» деп, күн мен ай аспанның сәні, ормандар мен жидектер таулардың сәні, ал жердің сәні — адам екенін еске салады;

Абайдың пікірінше, тәрбиенің басты мақсаты - баладан еңбекқор және патриот жасау, ал оқытудың мақсаты — ғаламды тану, білім алу, білім тану және мамандық алу.

Абай жетілген адамның үш негізгі қасиетін анықтайды: ақыл, жүрек, ерік. Тек осы қасиеттерге ие адамдар ғана қоғам мен өз халқының тірегі болуы керек. Абай өз халқының нағыз патриоты ретінде оларды болашақта білімді, ағартылған, ғылым мен өнерді дамытатын, қажырлы және жасампаз еңбек ететін деп санайды. Ол былай деп жазды: «білімі, сүйіспеншілігі, әділдігі көп адам – сол данышпан, сол ғалым, бейбітшілікке ие».

Қазақ халқын ағарту үшін әлемдік мәдениет пен ғылымның маңызы туралы ой жүгірте отырып, ол өз халқын бір орында тұрмауға, үнемі дамуға, жетілдіруге, рухани әлемін байытуға шақырады.

Абай надандық пен қараңғылыққа толы уақыт кетеді, оның орнына жастар салған жарқын әлем келеді деп сенді.

Қазіргі Қазақстандағы әлемнің жаһандануы жағдайында ұлы Абайдың философиясы өзекті: өз тұлғасын, ұлттық және адами қадір-қасиетін сақтай отырып, басқа халықтардан үйрену; достар санын көбейту; бүкіл әлеммен достықты нығайту.

Ұлы Абайды түсінген адам - жан мен ақылға ие біртұтас тұлға. Ол - ғаламның орталығы. Абай үшін ең бастысы – адамгершілік, адам өмірінің құндылығы, өмірде өз орнын табу. Адамның руханилығы анықтаушы бастама ретінде әдебиет пен халық даналығы, өнер және рухани тәжірибе арқылы сіңеді.

Оның «Адам бол!» қағидасы этикалық нормалардың тұтас кодексін білдіреді: достық пен махаббат, отбасы мен неке; парыз және ар-ождан, адами қарым-қатынастардың батылдығы мен сұлулығы және т. б. Абай «Адам бол!» этикалық идеалдың келесі адамгершілік қағидаттарын айқындады: еңбекқорлық;

білімге ұмтылу; парасаттылық; байсалдылық; ар-ождан; өзін-өзі бақылау, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тәртіпке келтіру.

Абайдың моральдық нормалары, бір жағынан, зұлымдық, адалдық, азғындық болса, екінші жағынан, жоғары: еңбекке деген сүйіспеншілік, адалдық, шыншылдық, ғылымды зерттеудегі табандылық. Оның ең жоғары «Адам бол!» этикалық идеалы ешқашан маңыздылығын жоғалтпайды және жылдар бойы жаңа күшке ие болады.

Рухани адамгершілік құндылықтардың маңыздылығы бірнеше оқулықтардың, оқу құралдарының, сондай-ақ ХІХ ғасырдағы педагогика, психология саласындағы құнды ғылыми-зерттеу жұмыстарының ірі авторларының бірі болып табылатын қазақ халқының тұңғыш педагогі, психолог-ғалымы Ж.Аймауытовтың еңбектерінде көрініс тапты.

1918 жылы ақпанда Семей қаласында шыққан «Абай» әдеби және ғылыми-қоғамдық журналының бас мақаласында Ж. Аймауытов тәрбие саласындағы өз бағыттарын баяндады. Ол былай деп жазады: «... қазақ даласында өмір сүрген, жалғызбасты және мыңдаған туыстарының арасында азап шеккен ағартушы Абайдың мақсаты - өз халқының білім, тәрбие, отырықшы, мәдениет деңгейін көтеру». Осылайша ол өзінің өмір сүруінің өмірлік негізі ретінде Абайдың гуманистік жолын алады. 1918 жылы осы журналдың 1,2 санында жарияланған «Тәрбие» көлемді мақаласында Аймауытов өзінің оқу-тәрбие ойларын егжей-тегжейлі баяндайды.

«Тәрбиеші жетекші» (1924 ж.) атты еңбегінде баланың бойында ақыл-ойды, сезімді, ерік-жігерді, мінезді тәрбиелеу, өз халқының және өз Отанының салт-дәстүрлерін сіңіру қажеттігін атап көрсетеді. Ғалым ретінде ол жас ұрпақты тәрбиелеуге көп көңіл бөледі және баланың жан дүниесіне ену, оған жақсы білім алуға және дұрыс жолды таңдауға көмектесу мәселелерін терең қозғайды.

Ж. Аймауытов «.. әр түрлі тұлғалар, психикалық қасиеттер тәрбиенің әртүрлі формаларына байланысты... адамдардың бұзақылық жасауы, ұрлық, өтірік, тонау, кісі өлтіру тәрбиенің жетіспеушілігінен туындайды»- деп айтады. Ол тәрбиенің екі түрі бар екенін көрсетеді: жан тәрбиесі және дене тәрбиесі.

Ол жанның тәрбиесінің маңыздылығын алдымен оның отбасы түсінуі керек деп атап өтті. Ж. Аймауытов балаға медресе және тәрбиешісі әсер етеді деп, « өлеңдерді естіп өскен елдің ұлы өнерге бейім болады, дінге сенуші елдің ұлы діндар болады. Бала кезінен кедейлікті көрген адам ұялшақ болады», - дейді. Бұл әлеуметтік дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың адамның санасы мен тәрбиесіне әсерін көрсетеді. «Жас жігіттің тұтынушылық сұраныстары, табиғи құбылыстар және т. б. бұл да тәрбиеге белгілі бір әсер етеді. Олардың ішіндегі ең әсерлісі- адамдардың қарым-қатынасы, әсіресе ата-аналар мен мұғалімдердің әсері».

Ж. Аймауытов педагогтің жас адамды тәрбиелеудегі, оның жеке басын, өзінің «мәнін» қалыптастырудағы айрықша рөлі туралы айтты. Тәрбиеде жеке тұлғаны қалыптастырудағы әлеуметтік тәрбиенің әсеріне үлкен мән берілді. Адамның қоғамның басты байлығы екенін көрсете отырып, оның еңбегі мен тәрбиесінен асып түседі.

Өз еңбектерінде Ж. Аймауытов жас жігіттің даралығы мен білімі оларға оқыту жүйесін қайта бағдарлау білім беру қызметінде әрқашан өзекті болып қалатынына назар аударады. Осымен ол «білім беру жүйесін жетілдіру және даярлау, білікті ұрпақты қалыптастыру, оның ұлттық оқуы мен тәрбиесін дұрыс қою - білім берудің басты міндеттері» деп атап өтті.

Баланы тәрбиелеудегі отбасының рөліне үлкен мән бере отырып, отбасы мүшелерінің баланың мінезін қалыптастыруға әсерін атап көрсетеді: «баланы жоюға немесе түзетуге әкелетін бір шарт – ол жас кезінде көретін адамгершілік, ата-ананың» ұяда көретін, содан кейін алатын «тәрбиесі».

Ж. Аймауытов өркендеген отбасында тәрбиесіз бала немесе қолайсыз отбасынан тәрбиеленіп өсе алатынын айтады, бұл ол өскен ортаның әсерін көрсетеді; жолдастарына, құрдастарына еліктейтін орта.

Ол балаларды тәрбиелеуде өз халқының әдет-ғұрыптары белгілі бір әсер ететінін ғылыми түрде дәлелдеді.

Ж. Аймауытовтың пікірінше, мұғалім - үнемі қозғалатын, өзгертін, өсетін, өркендейтін тірі адам, сондықтан оны бірыңғай әдіспен шектеуге болмайды, әдістемелік сабақ – бұл жай ғана дағды емес, бұл үнемі жаңасын табатын өнер....

Ж. Аймауытов өнердің адам мәдениеті тарихында көрнекті орын алатынын, өнерсіз қоғамды дамыту, рухани байлықты жаңғырту мүмкін еместігін атап өтіп, мектептерде бастапқыда бейнелеу және музыка өнерін, сурет салуды, ән айтуды үйрету үшін негіз қалау қажеттігін, яғни әр баланың өнерге деген құштарлығын және шығармашылықты көрсете білуін тәрбиелеу қажеттігін айтты.

Ж. Аймауытов психология-педагогика мәселесі бойынша алғашқы зерттеуші-қазақ болып табылады. «Психология» (1926) оқулығының алғы сөзінде «басқа білім бір орында тұрмайды, олар аяғынан тұрмайды.... Қарапайым адамға жұмбақ болып көрінетін көптеген нәрселер психологияда қарастырылады...». «Тәрбие және әдістер» тарауында: «өмірге пайдасыз білім білімнің сұлулығына ие емес. Олай болса, психологиялық білім де тәрбиеге пайдалы болуы керек. Тәрбиенің түпкі мақсаты: адамның қоршаған табиғатқа, әлеуметтік ортаға бейімделуіне ықпал ететін құрал-күш құру». Өмірдегі «білімсіз» адам әрбір жаңа жағдаймен бірге барған сайын әлсіз болады. Ал «тәрбиелі адам» өзінің әдет-ғұрпы, абстрактілі ұғымдарының арқасында бұрын-соңды болмаған жағдайға тап болады. Бір сөзбен айтқанда, тәрбиені келесідей белгілеуге болады: таныстыру және ұйымдастыру мінез - құлқы мен іс-әрекетке қабілеттілігінің арқасында қалыптасқан әдет», - және тәрбие психологиямен байланысты екендігіне назар аударады.

Ж. Аймауытов балаларды оқытудан бастап олардың жеке қабілеттері мен ерекшеліктерін ескере отырып, оларға рухани және адамгершілік құндылықтарды сіңіре отырып, білім берудегі оқыту әдістері мен тәсілдерін үнемі жетілдіруге баса назар аударады. Жазушының бұл принциптері қазіргі уақытта әдістеме мен психология саласында қолданылатын оқыту принциптеріне сәйкес келеді.

XXI ғасырда Қазақстанның білім беру саласындағы ұлттық саясаты Қазақстан аумағын мекендейтін халықтардың ұлттық мәдениеті мен дәстүрлерін, сондай-ақ әлемдік тәжірибе мен әлемдік мәдениетті ескере отырып жүргізілуде. Қазіргі заманғы білім адамның өзіне, әлемге, басқа адамдарға, кәсіби қызметке қатынасы жүйесі сияқты құндылық-семантикалық құзыреттіліктерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді; өзін, миссиясын, болмысының заңдылықтарын түсіну; басқа адамдарға құрмет; денсаулықты сақтау, экологиялық ойлау; мамандыққа құндылық бағдарлау, оның әлеуметтік-гуманистік сипаты; өзін-өзі жетілдіруге көзқарас, субъектіге бағытталған-субъективті өзара әрекеттесу; шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылу; өзін-өзі бағалау, жүйелілік және үздіксіздік, фундаментализм және педагогикалық процестің тиімділігі. Білімнің құндылығы оның жалпыадамзаттық гуманистік бастамасында жатыр. Білім берудің құндылық мәні адамгершілік, кәсібилік, құзыреттілік және мәдениет сияқты құндылықтарды жаңа мазмұнмен толтыру арқылы адам мен қоғамның өмір сүруіне және жетілуіне дайындықтың жаһандық мәселесін шешуде көрініс табады, бұл сайып келгенде осындай тұлғаның сұранысына әкеледі. Қазіргі білім берудің басым бағыттарының бірі-қазіргі мектепте оқытудың ең демократиялық интегративті формаларын іздеу, бұл бүкіл білім беру процесін білімнен басқа гуманистік дүниетанымға ие қоршаған әлемді тұтас қабылдауы дамыған білімді адамды қалыптастыруға бағыттауға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда заманауи білім беруді жетілдіру бойынша жұмыс жүргізілуде, онда басқа мазмұн, басқа тәсілдер, қарым-қатынастар, адамның мінез-құлқы қарастырылған. Білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында құндылықтар жеке тұлғаны өмірде және қоғамда өз орнын анықтауға, жан-жақты дамуға мүмкіндік береді және білім беру процесінің барлық қатысушыларын біріктіруді көздейді.

Білім беру алдында адамның сапалы білім алуын қамтамасыз ету, оның жеке қабілеттерін дамыту; білім алушыларда қазақстандық қоғамның мәдени алуан түрлілігін тануға негізделген азаматтық сана, патриотизм сезімін тәрбиелеу; жеке, қоғамдық, рухани өмірде және кәсіби салада құндылық мұраттарын еркін, саналы, жауапты таңдау жасауға қабілетті тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру міндеттері тұр.

Қазақстанда балалар мен жастарды тәрбиелеу жүйесін жетілдіру, білім беру мазмұнын сұранысқа ие құндылықтар, дәстүрлер тұрғысынан жаңарту бойынша айтарлықтай жұмыстар жүргізілуде.

Республиканың білім беру саласында жалпы адамзаттық рухани құндылықтарды қамтитын және бала тәрбиесіндегі мектеп пен отбасының ұстанымын жандандыруға бағытталған бірқатар бағдарламалар іске асырылғаны белгілі. Мысалы, 1995 жылы қабылданған «Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балаларды тәрбиелеу тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы" (2009), «Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері» (2015), «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайындағы Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері (2019) және т. б.

Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында оқытуға құндылық-бағдарланған көзқарас, оны бүкіл мектеп жүйесінде енгізудің маңыздылығы көрініс тапты.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайында білім беру ұйымдарында Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері контекстінде оқу-тәрбие қызметінің негізгі бағыттары ретінде құндылықтар айқындалды. Бағдарлама аясында білім беру ұйымы мен білім алушылардың отбасыларының әлеуметтік әріптестігі іске асырылып, отбасылық қарым-қатынас клубтары құрылды. Клубтың негізгі мақсаттары дәстүрлі отбасылық құндылықтарды сақтау, отбасына табынушылықты қалыптастыру, жас ұрпақ арасында отбасын құруға сындарлы көзқарас қалыптастыру және қазақстандық қоғамда ата-ана құқықтарын жауапкершілікпен орындау болды. Отбасы клубының (ОК) қатысушылары ата-аналар (заңды өкілдер) және олардың балалары; педагогтар, аға тәлімгерлер, психологтар және т.б.; әлеуметтік педагогтар, Балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі инспекторлар болды. Сондай-ақ, отбасы мәселелерін зерттейтін қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер, ҮЕҰ, БАҚ өкілдері мүше бола алады.

ОК қызметінің міндеттері:

- 1) балалар-ата-аналар қарым-қатынасын жолға қоюға ықпал ету;
- 2) ата-аналардың психологиялық-педагогикалық және құқықтық білімі, отбасылардағы кәсіптік бағдар беру жұмысы;
- 3) тәжірибе алмасу, балаларды тәрбиелеуде туындаған проблемаларды талқылау;
- 4) бірлескен бос уақытты жұмыспен қамтуды ұйымдастыру.

Отбасылық клуб қызметінің негізгі бағыттары:

1) «отбасы университеті» - білім алушылардың, ата-аналар мен педагогтердің сабақтан тыс психологиялық-педагогикалық қызметін ұйымдастыру, қазақстандық отбасы, Отбасы құқығы, проблемалық және асырап алынған отбасыларды әлеуметтік оңалту тақырыптары бойынша түсіндіру жұмыстары;

2) отбасылық шығармашылық-отбасылық бос уақытты, отбасылық жобалау қызметін, отбасылық шығармашылықты ұйымдастыруда технологияларды танымал ету;

3) отбасылық туризм-туған өлкеге саяхат және экскурсиялар;

4) ұрпақтар жады – ардагерлер ұйымдарымен, қоғамдық ұйымдармен, қозғалыстармен және бірлестіктермен аға ұрпақтың өмірінен кіші ұрпаққа маңызды жауынгерлік және еңбек тәжірибесін беру жөніндегі өзара іс-қимыл;

5) отбасылық бастама-аулаларды абаттандыру жөніндегі жобаларға қатысу, отбасылық мәдени демалыс, дене шынықтыру және сауықтыру үшін жағдайлар жасау;

6) «отбасы туралы сөз» - БАҚ-пен өзара іс-қимыл, баспа материалдарын жариялау, отбасылық құндылықтарды насихаттау бойынша бейнефильмдер шығару.

Клубта ата-аналар баланы тәрбиелеу, білім алушыны бейімдеу, тәрбиелеу және оқыту мәселелері, үйде балалармен сабақ ұйымдастыру бойынша білікті консультативтік көмек алды; балаларды тәрбиелеу тәжірибесімен алмасты және отбасылық саясатты нығайту және дәстүрлі отбасылық және ұлттық құндылықтарды насихаттау үшін жұмысты жақсарту бойынша өз ұсыныстарын енгізді.

Бұдан басқа, білім беру ұйымдарында қамқоршылық кеңестер мен ата-аналар комитеттерінің жұмыстары, репродуктивті денсаулық орталықтары, мамандардың консультацияларын, бірлескен отбасылық іс-шараларды өткізу; жоғары сынып оқушылары мен ЖОО студенттері үшін элективті курстарды енгізу; ата-аналардың білім беру ұйымдарының өміріне қатысуы; әкелер, әжелер клубтары; «Менің отбасым», «Отбасы» жарыстары арқылы ата-аналармен өзара іс-қимыл тетіктері іске асырылады кітап көрмелері және кітап өнімдеріне көпшілік шолу; «Оқу мектебі», «Оқу колледжі», «Оқу университеті» конкурстары және т. б.

Республикада білім берудің барлық деңгейлерінде "өзін-өзі тану" адамгершілік-рухани білім беру бағдарламасы енгізілді, оның мақсаты өскелең ұрпақты адамгершілік-рухани тәрбиелеу болды. Бағдарлама этика, психология, философия, әлеуметтану, Құқықтану сияқты пәндер бойынша интеграцияланған білімді қамтыды.

Қоғамның рухани, эмоционалды, психикалық және физикалық денсаулығын сақтау және нығайту бойынша үлкен тәжірибесі бар «Bilim Foundation» халықаралық қоғамдық қорының (бұдан әрі-Қор) жемісті жұмысын атап өткім келеді. Қор ұжымы білікті психологтар, дәрігерлер, педагогтер, талдаушылар, әлеуметтанушылар мен бағдарламашылар атынан білім беру мен тәрбие жүйесін жетілдіруге зор үлес қосуда.

Қор өз миссиясымен ХХІ ғасырға лайық және болашақта өзін-өзі дамытуға қабілетті рухани құндылықтарға ие Қазақстанның дені сау жас ұрпағын қалыптастыруды, сақтауды және тәрбиелеуді белгіледі.

Қор қызметінің мәні:

- қоғамдағы отбасылық құндылықтарды қолдау және нығайту;
- халықты кең ауқымды гендерлік ағартуға белсенді қатысу, жастарды моральдық, рухани және құқықтық тәрбиелеу, жақындары үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелеу;

- семинарларды, біліктілікті арттыру курстарын, дәрістерді, тренингтерді, шеберлік сыныптарын, білім беру бағдарламаларын, оның ішінде көшпелі бағдарламаларды ұйымдастыру және өткізу;

- отбасылық құндылықтарды, әйелдердің қоғамдағы рөлін нығайтуға, қоғамды дамытуға, гендерлік теңдікті дамытуға бағытталған әлеуметтік маңызы бар жобалар мен бағдарламаларға қатысу;

- білім беру ұйымдары мен ата-аналарға балаларды патриотизм, гуманизм, аға ұрпаққа құрмет рухында тәрбиелеуде, үздік отбасылық, тарихи, мәдени және ұлттық дәстүрлерді түсінуде, жақсылық пен әділдікке сенуде қолдау көрсету;

- қоғамның жағымды адамгершілік құндылықтарға теріс әсерін қайта бағдарлау;

- ұлттық бірегейлікті сақтай отырып, отбасылық құндылықтарды сіңіру, отбасы институтын нығайту.

Отбасылық дәстүрлермен тәжірибе алмасу мақсатында қазіргі заманғы тақырып әке болу ұғымы Қор «Менің отбасымның отбасылық дәстүрлері» челленджін іске қосты, «Әкенің отбасындағы және қоғамдағы рөлі» атты онлайн-тренинг ұйымдастырды.

Өткізілген іс-шараларда қатысушылар өздерінің отбасылық құндылықтарымен; отбасыларды біріктіру жөніндегі жұмыстарымен; отбасында балаларды тәрбиелеу мәселелерімен бөлісті;

Қазіргі заманғы әкенің отбасындағы және бала тәрбиесіндегі рөлін; балаларына тәлімгер әкенің рөлін; әкенің күйеу және табысты ер адам ретіндегі рөлін көрсетті. Іс-шаралар қатысушыларға әкенің бала тәрбиесі мен отбасылық қатынастардағы рөлі мен қатысуы бала тәрбиесінің негізгі кезеңдерімен және ерекшеліктерімен танысуға мүмкіндік берді.

2020 жылы Қор «Рухани жаңғыру» бағдарламасын насихаттау және ілгерілету мақсатында «Өзгерістердің саруарлары» әлеуметтік жобалар Акселераторына сәтті қатысты; Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ гранты шеңберінде «Әке болу институтын қолдау және іске асыру жөніндегі іс-шаралар кешені» жобасын табысты іске асырды; барлық өңірлер өкілдерінің қатысуымен Республикалық әкелер форумын өткізді; ата-аналарға арналған нұсқаулық шығарды.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен «Bilim Foundation» қоры «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ мемлекеттік гранты шеңберінде «Жастар арасында суицидтік мінез-құлықтың алдын алуға бағытталған іс-шаралар кешені» әлеуметтік жобасын іске асырады. Мақсат - жастардың эмоционалды жағдайын жақсарту.

Ы.Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы (бұдан әрі - Академия) білім беру үдерісіне және білім алушыларды тәрбиелеу үдерісіне ұлттық құндылықтарды енгізу мәселелері бойынша зор үлес қосуда.

Академия білім беру және тәрбие процесінің мазмұнына құндылықтарды, оның ішінде ұлттық құндылықтарды енгізу стратегиясын, тактикасын, әдістерін әзірлеу мәселелері бойынша үнемі зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Жұмыс білім беру ұйымының әрбір оқытушысы өз халқының тарихын сақтаушы болады; өзінің ұлттық құндылықтары мен дәстүрлерін біледі және бағалайды, өз Отаны мен туған жерін жақсы көреді; өз елінің патриоты болады; отбасын құрметтейді; сонымен бірге рухани, адами, материалдық және басқа да құндылықтарды бойына сіңіре отырып, адам болып қала береді.

Оқу процесіне қатысушыларға құндылықтар мен құндылық қатынастарын сіңіру мәселелері бойынша Академия ғалымдары басшылар мен педагогтерға көмек ретінде: ұлттық дәстүрлер мен халықтың менталитетін ескере отырып, отбасылық тәрбиенің Республикалық әдістемесін; білім

алушыларды тәрбиелеуге құндылық-бағдарланған тәсілді іске асыру бағдарламасын (1, 2 бөлім), «Үздіксіз білім беру жүйесіндегі жеке тұлғаны тәрбиелеудің тұжырымдамалық негіздері» жобасын әзірлеу қорытындылары бойынша талдамалық есепті және т. б. әзірледі.

2023 жылы академия ғалымдары Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2023 жылғы 19 қыркүйектегі № 294 бұйрығымен (бұдан әрі-бағдарлама) бекітілген «Жоғары оқу орындарын қоспағанда, білім беру ұйымдарында» бірыңғай тәрбие бағдарламасын» әзірлеуге белсенді қатысты.

Бағдарлама туғаннан 6 жасқа дейінгі, 6 жастан 10 жасқа дейінгі, 11 жастан 15 жасқа дейінгі жасөспірімдерді, 15 жастан 18 жасқа дейінгі жастарды тәрбиелеу әдістерін қамтиды

Бағдарламада «тәрбиенің мақсаты - жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу делінген.

Бағдарламаның міндеттері:

- ата-аналарды, ересектерді құрметтеу дағдыларын қалыптастыру және тәрбиелеу, олардың тәрбиесін тындау, отбасылық көңіл-күйді бағалау, отбасы алдындағы міндеттерін лайықты орындау;

- мейірімділік, абырой, ар-ождан, қадір-қасиет, жауапкершілік, қамқорлық пен әділеттілік сезімі сияқты қасиеттерді ояту, еңбекқорлық пен құқықтық мәдениетті қалыптастыру;

- ұлттық қазынаны қорғау, қазақ тілін, ұлттық рәміздерді құрметтеу, бейбітшілікті, келісімді, ұйымшылдық пен ұлттық бірлікті сақтау, патриотизм мен мемлекеттілікке тәрбиелеу;

- денсаулықты, салауатты өмір салтын, ақыл-ой тазалығын және эмоционалды тұрақтылықты бағалау;

- табиғатқа, ұлттық және мәдени мұраға, табиғи ресурстарды үнемді және тиімді пайдалануға ұқыпты қарауға тәрбиелеу.

Бағдарламаны іске асыру тетіктері:

- білім беру ұйымдарының тәрбие мен оқытудың тұтастығын қамтамасыз ету;

- тәрбие мен оқытуды интеграциялау ұлттық қызығушылық, ар-ождан, білім беру ұйымдарының барлық тәрбие жұмысының мазмұнына деген ұмтылыс сияқты құндылықтардың көрінуіне ықпал ету;

- оқушыларды тәрбиелеу: оқу пәндерінің, сынып сағаттарының мазмұны; сабақтан тыс жұмыстар; отбасымен ынтымақтастық; үкіметтік емес ұйымдармен өзара іс-қимыл арқылы жүзеге асырылады.

Сондықтан оқу пәндері аясында:

- тақырыптың тәрбиелік маңыздылығын ескеру және оны сабақ барысында жүзеге асыруды қамтамасыз ету;

- бастауыш сыныптарда пәндік апталарды жоспарлау және өткізу кезінде өтпелі тақырыптардың тәрбиелік әлеуетін ескеру;

- орта және жоғары сыныптарда пәндік онкүндіктерді жоспарлау және өткізу кезінде қазақ халқының жалпыадамзаттық, ұлттық құндылықтарының қалыптасуына назар аудару.

Бағдарламада сынып сағаттары мен іс-шараларды өткізу шеңберінде ұсынылады:

- сынып сағаттарының жылдық жоспарын әзірлеу кезінде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың жүйелілігі мен заңдылығын сақтау;

- оқу жылының мерейтойлық күнтізбесін есепке алу және оны іске асыруды қамтамасыз ету;

- аптасына бір сағат сабақ мектеп кестесіне сәйкес енгізіліп, уақытында және жүйелі түрде өткізілуі керек.

Сыныптан тыс жұмыстар аясында мыналар ұсынылады:

- бірлескен жобаларды немесе әлеуметтік тәжірибелерді іске асыру;

- көрнекті, танымал қайраткерлерге арналған іс-шаралар өткізу, оның ішінде мектептер аталған;

- өңірдің танымал тұлғаларымен, еңбек ардагерлерімен және өңірдің, елдің дамуына табысты еңбек етіп, үлес қосып жүрген мектеп түлектерімен кездесулер ұйымдастыру.

Отбасымен ынтымақтастық шеңберінде:

- білім беру ұйымдарында балаларды тәрбиелеуге қатысты мәселелер бойынша ата-аналарға педагогикалық қолдау көрсету (тәрбие жұмысын жоспарлау, бірлесіп басқару және шешімдер қабылдау);

- Instagram, Facebook, Telegram білім беру ұйымының әлеуметтік желілерінің беттері арқылы ақпарат алушы ретінде ата-аналармен байланыс орнату;

- білім алушылардың даму динамикасын көру және ата-аналармен сапалы кері байланысты қамтамасыз ету мақсатында ата-аналар жиналысының жаңа түрлерін (педагогикалық кеңестер, тренингтер, семинарлар, коучингтер, Ашық есік күндері, дәрістер, педагогикалық қонақ дәрістер) ұйымдастыру.

Үкіметтік емес ұйымдармен өзара іс-қимыл шеңберінде:

- білім беру ұйымдарының немесе мектептің мүдделері мен проблемаларына сәйкес ведомстволық мекемелермен бірлескен жұмысты ұйымдастыру;

- мектептен тыс жерлерде сабақтар немесе іс-шаралар өткізу (мұражайлар, театрлар, өлкетану экскурсиялары, кәсіпорындарға бару).

Бағдарламада: «білім беру ұйымдарының тәрбие жұмысында қазіргі балалардың, жасөспірімдер мен жастардың ерекшеліктерін ескеру қажет. Оқытудың пассивті әдістеріне қарағанда белсенді әдістерді қолдануға басымдық беру керек».

Бағдарлама сонымен қатар жас ұрпақтың тәжірибеге, тәжірибе алмасуға белсенді қатысуын қамтамасыз ететін оқытудың интерактивті әдістерін қарастырады. Оларға топтық пікірталастар, рөлдік ойындар, проблемалық жағдайларды немесе жағдайларды шешу, ғылыми жобалар, оқу ойындары, пікірталастар, форумдар және басқалар жатады.

Білім алушыларды әлеуметтік тәжірибеге және тәрбие құндылықтарын қалыптастыру жөніндегі жобаларға тарту қажеттілігі туралы айтылады. Өйткені, әлеуметтік тәжірибелер мен жобалар әлеуметтік мәселелерді шешуге, адамдардың өмір сүру жағдайларын жақсартуға, қоғамды дамытуға және оған оң тәжірибе енгізуге бағытталған қызметтен тұрады.

Мұндай жобалар білім алушыларға қоғамдағы табысты өзара іс-қимыл үшін маңызды болып табылатын сыни ойлауды, эмпатияны және әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Бағдарламада жобалар ұсынылған:

1) білім алушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған: «Таза аула», «Жасыл мектеп», «Эковолонтерлер», «Экологиялық мониторинг», «Экологиялық туризм», «Үнемді тұтыну», «Заттардың екінші өмірі», «Мектептегі энергия үнемдеу», «Су – өмір көзі»;

2) практикалық жұмыстан бастап ғылыми-зерттеу жобаларына дейінгі қызметтің кең спектрін қамтуы мүмкін білім алушыларда құқықтық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған: «Менің елім және менің құқықтарым», «Заңдық квест», «Менің заңға қосқан үлесім», «Жеткіншектің жеті жарғысы», «Құқықтық кәсіптер». Бұл жобалардың барлығы білім алушыларға өз құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ елдегі құқықтық жүйенің жұмыс істеуін түсінуге көмектесуге арналған;

3) еңбекқорлықты оятуға бағытталған: «Қолөнер шеберханасы», «Еңбегі адал жас өрен», «Өзің жаса», «Аспаздық жоба»;

4) ар-намыс, ар-ождан, жауапкершілік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған: «Біздің заманымыздың батырлары», «Іс-әрекеттегі ар-ождан», «Өнер мен құндылықтар», «Тарихтағы ар-намыс», «Менің отбасымның өмірлік тарихы», «Уақытты басқару және өзін-өзі ұйымдастыру»;

5) салауатты өмір салтының маңыздылығын түсінуге және пайдалы әдеттерді қабылдауға бағытталған: «Күн сайын дұрыс тамақтану», «Менің өмірімдегі спорт», «Қауіпсіздік және алғашқы көмек», «Психологиялық әл-ауқат және стресске төзімділік», «Жаман әдеттер және олардың денсаулыққа әсері», «Ұйқы және оның денсаулыққа әсері», «Экранға тәуелділік: жаңа жаман әдет», «Сандық гигиена».

Ұсынылған жобалар аясында әдеби марафондар, квесттер, челленджер, пікірталастар, түрлі конкурстар, фестивальдерді ұйымдастыру және өткізу, сондай-ақ театр, мұражай және тарихи орындарға экскурсиялар өткізу ұсынылады.

Бағдарламаны іске асыру бойынша мүдделі мемлекеттік органдармен 2023-2026 жылдарға арналған бірлескен жоспар әзірленді.

Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде білім алушылар білім алады деп күтілуде:

- өз ата-аналары мен ересектерін құрметтеу, отбасы алдындағы жауапкершілігін қабылдау және түсіну, «шаңырақ», «жеті ата», «тектілік» ұғымдарының мағынасын бағалау, отбасының әл-ауқатын бағалау;

- отбасындағы және мектептегі іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті өз мойнына алу, өз сөзіне, ісіне адал болу, кішілерді қолдау, үлкендерді құрметтеу, Ар-намыс пен қадір-қасиетті сақтау және бағалау, адал еңбекті жоғары бағалау;

- отансүйгіштік танытуға, белсенді азаматтық ұстанымға, тектілікке ие болуға, өз халқына адал қызмет етуді, мемлекеттің тәуелсіздігін, ел мен жердің тұтастығын қорғауды, дәстүрлерді білуді және оларды сақтауды өзінің парызы деп санауға;

- ой мен дененің тазалығын, салауатты өмір салты мәдениетін, жанның үйлесімділігін сақтау;

- үйіңізді, аулаңызды, қалаңызды таза ұстауға, қоғамдық орындар мен қоршаған ортаны таза ұстауға, табиғатқа сүйіспеншілікпен қарауға, туған өлкенің қайталанбас ерекшеліктерін тануға және құрметтеуге, ұлттық мәдениетті құрметтеуге ұмтылу.

Бүгінгі таңда республикада Академияның психология, тәрбие және тұлғаны дамыту орталығының қызметкерлері басшыларға, педагогтарға, ұйымдардың қызметкерлері мен жұртшылық өкілдеріне арналған бағдарламаны іске асыру бойынша семинарлар, практикалық тренингтер, кеңестер, түсіндіру жұмыстарын жүргізеді, онда аталған іс-шараларға қатысушылар тәрбие процесіне әсер ететін әлеуметтік, экономикалық және педагогикалық факторларды айқындайды, сондай-ақ ұсынымдар мен ұсыныстармен бөліседі.

Көріп отырғанымыздай, азаматтың жеке басының рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесін қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының қазіргі мемлекеттік саясатының негізгі міндеті болып табылады.

Бүгінгі таңда ҚР МЖМБС жалпы орта білім беру мазмұнындағы базалық құндылықтар ретінде анықталды:

- қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік;
- құрмет;
- ынтымақтастық;
- еңбек және шығармашылық;
- ашықтық;
- өмір бойы білім алу.

Білім беру процесін ұйымдастырудың ең маңызды ерекшелігі-тәрбие мен білімнің бірлігі. Білім беру үдерісіндегі ең бастысы-кең білімді үйлесімді тұлғаны тәрбиелеу, Қазақстанның жаңа азаматын қалыптастыру; педагогтердің ұлттық мұраға (дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, мәдениет) деген мақтаныш сезімін және терең құрмет сезімін тәрбиелеу, білім алушылардың өз Отанына, туған жеріне құндылық қатынасын қалыптастыру бойынша сабақтардағы жүйелі жұмысы; әлеуметтік жауапкершілік, ел тағдырына және өз жеріне бей-жай қарамау сияқты қасиеттерді сабақта оқушылардың белсенді әлеуметтенуі және қалыптастыруы.

Азаматтық пен патриотизм адамның туған жерімен, оның саналы өмірі өтетін жерімен байланысты. Сондықтан сабақтағы басты міндет-өз халқының дәстүрлерін құрметтейтін және құрметтейтін, оның материалдық және рухани мәдениетін мақтан тұтатын азаматты тәрбиелеу.

Қазақстандық патриотизм-бұл қасиетті сезім, бұл өз Отанының серпінін сезінуді, туған жерімен тығыз байланыста болуды білдіреді.

Патриотизм бала кезінен қалыптасады, отбасында және мектепте тәрбиеленеді, өз халқының дәстүрлері мен өмір салты, қоғамның күш-жігері, өз Отанының игілігі үшін үнемі еңбек ету, мемлекет заңдарын құрметтеу және сақтау арқылы қалыптасады. Жоғары руханиятты, ұлттық мақтанышты, ұлттық қадір-қасиетті қайта жаңғыртусыз, өз тарихын, аға ұрпақтың істері мен дәстүрлерін құрметтемей, моральдық сау тұлғаны тәрбиелеу мүмкін емес.

Сондықтан ұлттық сана-сезімді, Отан алдындағы жауапкершілік сезімін, өз елінің өркендеуіне өз үлесін қосуға деген ұмтылысты ояту, белсенді өмірлік ұстанымды дамыту – өз пәнін жүргізу кезінде педагогтердің міндеттері.

Білім беру ұйымдарындағы тәрбиенің негізгі мақсаты-білім алушыларды ересек өмірге мейірімді, адал, әдепті адамдармен дайындау.

Сабақта адамның рухани-адамгершілік тәрбиесі мен дамуы– бұл адамгершілік құндылықтармен таныстыру процесі – жақсылыққа, парызға, ризашылыққа, жауаптылыққа, мейірімділікке, жанашырлыққа қызмет ету, өмірлік сынақтардан өтуге дайын болу, адамгершілік мінез-құлыққа шақыру. Тәрбие процесінің негізі халықтың ұлттық, рухани-адамгершілік дәстүрлері болуы тиіс.

Педагогтер рухани-адамгершілік, патриоттық, азаматтық тәрбиенің мақсаты өз сабақтарында Отанға, халықтың мәдениетіне деген сүйіспеншілікті ояту, сабақтарда оқушылардың қоғамдық өмірге қатысушы және жасаушының белсенді әлеуметтік ұстанымын қалыптастыру болуы керек екенін жақсы түсінуі керек.

Патриотизм, адамгершілік пен адамгершілік нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, дене және рухани даму, заңға бағыну - бұл құндылықтар меншік нысанына қарамастан барлық білім беру ұйымдарында сіңірілуі тиіс. Осы құндылықтардың бірі және біздің еліміздің басты артықшылығы-көпұлтты және көптілділік.

Жалпы орта білім берудің барлық деңгейлеріне ортақ болып табылатын және білім алушылардың мінез-құлқы мен қызметін ынталандыратын тұрақты тұлғалық бағдарлары болуға арналған ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды білім алушыларға сіңіруге бағытталған.

Негізгі ұлттық құндылықтар рухани-адамгершілік құндылықтар жүйесінде:

- қазақстандық патриотизм - Отанға, халыққа, туған жерге деген сүйіспеншілік;

- азаматтық - Отанға қызмет ету, құқықтық мемлекеттің, азаматтық қоғамның, көпмәдениетті әлемнің заңдарын сақтау және құрметтеу;

- отбасы - махаббат пен денсаулық, ата-аналарға құрмет;

- еңбек және шығармашылық-еңбекке, шығармашылыққа және жасампаздыққа құрмет;

- ашықтық - толерантты болу, басқа халықтардың мәдениетін құрметтеу және т. б.

Білім беру құндылықтарын сіңіру негізінде білім алушыларда:

- 1) Қазақстан мүдделеріне қызмет етуге дайындық;
- 2) Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарының нормаларын құрметтеу және сақтау;
- 3) әлеуметтік жауапкершілік және шешім қабылдау қабілеті;
- 4) мемлекеттік тілді меңгеруге ынталандыру;
- 5) Қазақстан халқының мәдениеті мен дәстүрлерін, әлемнің мәдени әртүрлілігін құрметтеу;
- 6) рухани келісім мен толеранттылық идеяларын ұстану;
- 7) қоршаған әлемге оң көзқарас және экологиялық тепе-теңдікті сақтау;
- 8) шығармашылық және сыни ойлау;
- 9) коммуникативтілік және ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді пайдалана білу;
- 10) өмір бойы оқуға және өзін-өзі жетілдіруге ынталандыру.

XXI ғасыр - ақпараттық өркениет ғасыры, қазіргі әлемдік қоғамда жаһандық өзгерістер орын алуда. Сабақты өткізуге жаңа, заманауи талаптары бар жаңа педагог және жоғары технологиялар әлемінде өмір сүретін заманауи білім алушы қажет.

Қазіргі педагогтің басты міндеті-білім алушыларды қызықтыру, оларды оқу процесіне тез тарту, оларды қызықтыратындай оқу материалымен қамтамасыз ету. Бүгінгі таңда сабақтарда ақпараттың негізгі көзі акт болып табылады, оқу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, цифрландыру педагогке білім алушылардың назарын белсендіруге, пәнге танымдық қызығушылықты дамытуға қабілетті ақпарат беруді кеңейтуге мүмкіндік береді. Оқу процесінде АКТ қолдану сабақты мобильді, сараланған, жеке етуге мүмкіндік береді. Сабақтағы әрбір оқушыға өз көзқарасы қажет. Шығармашылық, адамгершілік, білімді тұлғаны қалыптастыруда білім беру ұйымдарындағы әрбір пән маңызды рөл атқарады және сапалы түрде ерекшеленеді. Қазіргі уақытта белгілі бір дағдылар мен дағдыларды игеру жеткіліксіз, бүгінде студенттерді проблемаларды, оның ішінде шығармашылық, жобалық, зерттеушілік қызмет түрлерінде шешуге, өзгермелі жағдайларға тез бейімделуге, әртүрлі жағдайлар мен әртүрлі өмірлік жағдайларға бағдарлауға үйрету керек, яғни. білім алушыларға қажетті заманауи құзыреттіліктерді үйрету.

Құндылыққа бағдарланған тәсілді қолданудың халықаралық тәжірибесі.

Қазіргі білім беру процесі жаңа шындыққа бейімделуді талап ететін бірнеше маңызды қиындықтарға тап болады:

- Жаһандану.

Мәдени әртүрлілікті түсіну және құрметтеу қажеттілігіне, сондай-ақ халықаралық стандарттар мен нормаларды білуге әкелетін халықаралық ынтымақтастық пен интеграцияны кеңейту. Сонымен қатар, оқу жоспарларына халықаралық қатынастарға, мәдени интеграцияға, жаһандық проблемаларға

және әртүрлі елдердің саяси құрылымдарына байланысты тақырыптарды енгізуді қарастыру.

- Белгісіздік және болашақ бейнесіне бағдарлану білім алушыларды бейімделуге және икемділікке дайындауды, сыни ойлау дағдыларын дамытуды, белгісіздікпен жұмыс істей білуді және болашақ трендтерді болжай білуді талап етеді.

- Динамизм және өзгерістерді жеделдету.

Жылдам технологиялық және әлеуметтік өзгерістер технологияларды оқу процесіне енгізуді, жылдам бейімделу дағдыларын үйренуді және білімді өзектендіруді қарастыра отырып, жаңа дағдыларды тез бейімдеу және меңгеру қабілетін талап етеді.

- Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының ерекшелігі экономикалық трендтерді, әлеуметтік өзгерістерді және олардың қоғамға әсерін түсінуді білдіреді; экономикалық және әлеуметтік процестерді, олардың жаһандық және жергілікті қауымдастықтарға әсерін түсінуге бағытталған курстарды енгізуді талап етеді.

- Soft skills рөлінің артуы.

Қарым-қатынас, ынтымақтастық және эмоционалды интеллект сияқты жұмсақ дағдылардың маңыздылығы күрделі және көп тапсырмалы жұмыс процестері жағдайында артады және практикалық сабақтар, жобалар және пәнаралық оқыту арқылы жұмсақ дағдыларды дамытуға баса назар аударады.

- Білім беру мазмұнын жаңғырту қажеттілігі пәндік білім мен мета-пәндік құзыреттілік арасындағы тепе-теңдікті іздеумен байланысты және мета-пәндік дағдыларды білім беру бағдарламаларына біріктіруді және бағалау мен оқыту тәсілдерін қайта қарауды көздейтін оқу жоспарлары мен оқыту әдістерін қайта қарауды талап етеді.

- Білім алушыларды әлеуметтендірудің жаңа тәсілдерін іздеу жаһандық және цифрлық әлем жағдайында әлеуметтендірудің жаңа тәсілдерін іздеу және оқу процесінде өзара іс-қимыл мен әлеуметтенуді жақсарту үшін технологияларды, инновациялық әдістерді пайдалану қажеттілігімен туындады.

Кесте 5. ХХІ ғасырдың дағдылары:

Негізгі дағдылар-күнделікті мәселелерді шешуде қолдану:	Құзыреттілік-күрделі сын-қатерлерге жауап, өмірлік жағдайлардың кең ауқымында қолдану	Жеке қасиеттер:
<ul style="list-style-type: none"> - оқу сауаттылығы; - математикалық сауаттылық; - жаратылыстану 	<ul style="list-style-type: none"> - сыни тұрғыдан ойлау, мәселелерді шеше білу; - шығармашылық; 	<ul style="list-style-type: none"> - қызығушылық - бастама

сауаттылығы; - АКТ сауаттылығы; - қаржылық сауаттылық; - мәдени және азаматтық сауаттылық	- қарым-қатынас және өзара әрекеттесу қабілеті; - ынтымақтастық қабілеті.	- табандылық - бейімделу (икемділік) - көшбасшылық - әлеуметтік және мәдени хабардарлық/хабардарлық
--	--	--

Заманауи білім беру білім алушыларды тез өзгеретін әлемнің талаптарына дайындау үшін «қатты» және «жұмсақ» дағдыларды дамытуға көбірек көңіл бөлінеді. Дағдылардың екі түрі де табысты өмір мен жұмыс үшін маңызды және бүкіл әлемдегі білім беру жүйелері оларды оқу бағдарламаларының мазмұнына біріктіруге тырысады.

Қатты дағдылар (hard Skills):

Нақты білім мен дағдылар: қатаң дағдыларға өлшеуге және бағалауға болатын техникалық білім мен дағдылар жатады. Бұл белгілі бір құралдармен, бағдарламалық қамтасыз ету немесе белгілі бір тапсырмаларды орындау дағдылары болуы мүмкін. Қатаң дағдылар көбінесе белгілі бір кәсіптермен немесе бағдарламалау, бухгалтерлік есеп, инженерия және т.б. сияқты қызмет салаларымен байланысты қатаң дағдыларға негізделген жұмыстың нәтижелерін тексеруге және өлшеуге болады, бұл дағдыларды тест, емтихан немесе кәсіби стандарттар арқылы оңай бағалауға мүмкіндік бар.

Білім беруге енгізу мысалдары:

1. Мамандандырылған курстар мен бағдарламалар: бағдарламалау, робототехника, инженерлік пәндер, қаржылық талдау және басқа да техникалық және кәсіптік бағыттар бойынша курстарды оқу жоспарына енгізу.

2. Практикалық оқыту: бағдарламалық қамтамасыз ету немесе инженерлік шешімдерді әзірлеу сияқты нақты білім мен дағдыларды қолдануды қажет ететін жаттығулар мен жобалар.

3. Сертификаттау және лицензиялау: білім алушылардың қатаң дағдыларының деңгейін растайтын белгілі бір салаларда сертификаттар мен лицензияларды алу мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Жұмсақ дағдылар (Soft skills):

Жұмсақ дағдыларға қарым-қатынас, көшбасшылық, эмоционалды интеллект, стресске төзімділік және шығармашылық сияқты жеке қасиеттер мен тұлғааралық дағдылар жатады; білім алушыларға снп ойлауды, оқу қабілетін, мәселелерді шешу және бейімделуді дамытуға көмектеседі.

Жұмсақ дағдылар кәсіби салада да, жеке өмірде де көптеген жағдайларда қолданылады. Олар басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға, өзгерістерге бейімделуге және командада тиімді жұмыс істеуге көмектеседі.

Мысалы,

1. Командада жұмыс істеу, ынтымақтастық және жанжалдарды шешу дағдыларын дамытатын жобалар мен топтық тапсырмаларды ұйымдастыру.

2. Коммуникация, көшбасшылық, уақытты басқару және эмоционалды интеллект бойынша тренингтер өткізу.

3. Сыни тұрғыдан ойлау, бейімделу, шығармашылық және тұлғааралық қарым-қатынас сияқты жұмсақ дағдыларды дамытуға арналған сабақтар мен сабақтарды қосу.

4. Қарым-қатынас дағдыларын, жанжалдарды шешуді және басқа да тұлғааралық дағдыларды дамыту үшін рөлдік ойындар мен сценарий практикасын қолдану.

Білім беру процесінде қатаң және жұмсақ дағдыларды біріктіру үшін келесі тәсілдерді қолдану ұсынылады:

1. Тепе-теңдік және интеграция: Заманауи білім беру бағдарламалары білім алушылардың теңгерімді дамуын қамтамасыз ете отырып, қатаң және жұмсақ дағдыларды біріктіруге тырысады. Бұл техникалық білімді де, жеке дамуды да қамтиды.

2. Проблемалық-бағдарланған оқыту: білім алушыларға нақты мәселелерді шешетін проблемалық-бағдарланған оқытуды пайдалану оларға қатаң және жұмсақ дағдыларды дамытуға көмектеседі. Бұл тәсіл білімді тәжірибеде қолдануға және сыни ойлау мен коммуникацияны дамытуға ықпал етеді.

3. Адаптивті білім беру технологиялары: онлайн курстар, интерактивті платформалар және білім беру қосымшалары сияқты адаптивті білім беру технологияларын қолдану жекелендірілген оқыту және кері байланыс арқылы қатаң және жұмсақ дағдыларды дамытуға көмектеседі.

4. Мансап пен практикамен байланыс: саламен өзара әрекеттесу және практикалық оқыту білім алушыларға нақты кәсіби өмірде қатаң және жұмсақ дағдылардың қалай қолданылатынын түсінуге көмектеседі. Бұл сонымен қатар академиялық білім мен еңбек нарығының практикалық талаптары арасында байланыс орнатуға көмектеседі.

5. Кері байланыс және өзін-өзі бағалау: оқытушылардың кері байланысы және өзін-өзі бағалау білім алушыларға екі саладағы күшті және әлсіз жақтарын түсінуге көмектеседі, бұл дағдыларды одан әрі дамытуға және жақсартуға ықпал етеді.

Нәтижесінде, қазіргі әлемдегі тиімді білім беру қатаң және жұмсақ дағдыларды үйлесімді дамытуға бағытталуы керек, бұл білім алушыларға нақты кәсіби дағдыларды игеріп қана қоймай, сонымен қатар әртүрлі өмірлік және кәсіби қиындықтарға сәтті бейімделуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда қазіргі заманғы алуан түрлі және өзара байланысты әлемде тұлғаның негізгі қабілеті жаһандық құзыреттілікті сипаттайды. Ол жаһандық контексте табысты өзара әрекеттесуге және мәдениетаралық, әлемдік мәселелерді тиімді шешуге ықпал ететін бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды.

Жаһандық құзыреттілік - бұл өзіндік пәндік мазмұны, құндылық негізі бар және әмбебап дағдыларды қалыптастыруға бағытталған білім беру процесінің құндылық-интегративті компоненті (soft skills) (Коваль, Дюкова, 2019).

Жаһандық құзыреттіліктің мәні неде? «Жаһандық құзыреттілік» бағыты қайда және қалай көрінеді?

Жаһандық құзыреттіліктің мәні жаһандық мәселелер мен мәдениетаралық өзара әрекеттестікті сыни тұрғыдан қарастыру болып табылады, ол жаһандық және мәдениетаралық мәселелерді әртүрлі көзқарастардан талдау және бағалау, сондай-ақ тиімді шешімдер әзірлеу және халықаралық пікірталастарға қатысу, жаһандық мәселелерді зерттеу және мәдениетаралық қақтығыстарды шешуге қатысу қабілетін көрсетеді; айырмашылықтардың қабылдау мен пайымдауға әсерін түсіну мәдени, діни, саяси және нәсілдік айырмашылықтар қабылдау мен шешім қабылдауға қалай әсер ететінін көрсетеді және мәдени айырмашылықтарды зерттеуге және олардың қабылдауға әсеріне бағытталған бағдарламалар мен оқу материалдарын әзірлеуді қамтиды; көпұлтты жобаларға қатысуды, халықаралық әріптестермен ынтымақтастықты, волонтерлік және әлеуметтік бастамаларға қатысуды көздейтін Тұрақты даму құндылықтары мен адами қадір-қасиетке құрмет негізінде әртүрлі мәдениеттерден шыққан адамдармен құрметпен және тиімділікпен ашық, құрметті және тиімді өзара іс-қимыл жасауды көздейді.

«Жаһандық құзыреттілік» келесі бағыттарды қамтиды:

1. Жаһандық мәселелерді, мәдениетаралық қарым-қатынасты және тұрақты дамуды зерттеуді қамтитын білім беру бағдарламалары мен курстарын, оқу жоспарларын әзірлеу және енгізу.

2. Жаһандық және мәдениетаралық дағдыларды практикалық игеру үшін жобаларды, модельдеулерді және алмасуларды қолданатын интерактивті және практикалық оқыту әдістерін қолдану.

3. Көпұлтты ортада жұмыс тәжірибесін алу үшін халықаралық білім беру жобаларына, тағылымдамаларға және алмасуларға қатысу.

4. Жаһандық проблемаларды шешуге және тұрақты дамуға жәрдемдесуге бағытталған жобаларға белсенді қатысу.

5. Білім беру және сабақтан тыс іс-шаралар арқылы эмпатияны, ашықтықты және мәдени айырмашылықтарды құрметтеуді қалыптастыру.

Жаһандық құзыреттілік құрылымына келесі негізгі элементтер кіреді:

1. Жаһандық және мәдениетаралық мәселелер туралы хабардар болу:

- Жаһандық мәселелерді түсіну: климаттың өзгеруі, жаһандық теңсіздіктер, көші-қон, қақтығыстар және т.б. сияқты маңызды әлемдік мәселелерді талдау және бағалау мүмкіндігі.

- Мәдениетаралық айырмашылықтарды зерттеу: әртүрлі халықтардың мәдениеттерінің, тарихы мен дәстүрлерінің әртүрлілігін білу және түсіну.

Мысалдар:

- Тұрақты даму жобаларына қатысу.

- Әр түрлі елдердің әлеуметтік және мәдени ерекшеліктерін зерттеу.

2. Әр түрлі көзқарастар мен дүниетанымдарды түсіну және құндылық:

- Әртүрлілікке ашықтық: әртүрлі көзқарастар мен мәдени айырмашылықтарды тану және құрметтеу қабілеті.

- Эмпатия және түсіну: басқа адамдардың құндылықтары мен тәжірибесін терең түсіну және тану қабілеті.

Мысалы:

- Мәдениетаралық алмасулар мен пікірталастарға қатысу.

- Мәдени перспективалардың әртүрлілігін ескере отырып, жобалар мен бастамаларды әзірлеу.

3. Тиімді және құрметті өзара әрекеттесу:

- Қарым-қатынас дағдылары: тиісті әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып, әртүрлі мәдениеттердегі адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау мүмкіндігі.

- Мәдениетаралық ынтымақтастық: әр түрлі мәдени контексттерді ескере отырып, құрмет көрсете отырып, көпұлтты және көп мәдениетті топтарда жұмыс істей білу.

Мысалдар:

- Халықаралық командалар мен жобаларға қатысу.

- Басқа елдердің серіктестерімен келіссөздер және коммуникациялар жүргізу.

4. Ұжымдық әл-ауқат пен тұрақты дамуға арналған шаралар:

- Белсенді қатысу: қоғамды жақсартуға және жаһандық мәселелерді шешуге бағытталған бастамалар мен іс-шараларға қатысу мүмкіндігі.

- Жауапкершілік және тұрақты даму: экологиялық, әлеуметтік және экономикалық тұрақтылыққа ықпал ететін тәжірибелерді түсіну және енгізу.

Мысалы:

- Волонтерлік жобалар мен әлеуметтік бастамаларға қатысу.

- Тұрақты даму және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі жобаларды әзірлеу және іске асыру.

Жаһандық құзыреттілікті білім беру процесіне біріктіру мыналарды білдіреді:

1. Пәнаралық жобалар: жаһандық және мәдениетаралық мәселелерді шешу үшін әртүрлі пәндерден білім мен дағдыларды біріктіретін білім беру бағдарламаларын әзірлеу.

2. Мәдениетаралық оқыту: мәдени әртүрлілікті, халықаралық қатынастарды және жаһандық сын-қатерлерді зерттеуге арналған курстарды оқу жоспарына енгізу.

3. Халықаралық қарым-қатынас тәжірибесі: білім алушыларға басқа мәдениеттер мен елдердің өкілдерімен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін алмасуларды, тағылымдамаларды және еріктілер бағдарламаларын ұйымдастыру.

4. Орнықты даму жөніндегі жобалар: білім беру процесіне жаһандық деңгейде экологиялық, әлеуметтік және экономикалық проблемаларды шешуге бағытталған жобаларды енгізу.

5. Сыни ойлауды дамыту: білім алушыларды жаһандық мәселелерді сыни тұрғыдан талдауға және бағалауға үйрету, мәдениетаралық және әлемдік контексттерді кеңінен түсіну негізінде дәлелдеу және шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру.

Жаһандық құзыреттіліктің осы элементтері күрделі және алуан түрлі әлемдік кеңістікте табысты шарлауға және әрекет етуге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға негіз береді.

Осы бағыттағы халықаралық тәжірибені қарастырайық.

Жапония.

Жапонияда білім беру жүйесі үш деңгейге бөлінеді: сегакко деп аталатын бастауыш мектеп (1-6 сыныптар); тюгакко деп аталатын орта мектеп (7-9 сыныптар); және орта мектеп (10-12 сыныптар) немесе котогакко. Жапониядағы Білім бастауыш мектептің 6 жылын, орта мектептің 3 жылын және орта мектептің сонша жылын қамтиды, содан кейін университетте 4 жыл және одан әрі ұзартылған білім. Жапонияда мектеп білім берудің бастапқы кезеңінің функциясын орындайды, мұнда білім алушылар өмір бойы оқуды жалғастыруға бейімделеді.

Бүгінгі таңда, әртүрлі тарихи кезеңдердегідей, табиғи ресурстары жоқ ел өзінің негізгі ресурсы - адами капиталға сүйенуі керек деген мәселе талқылануда. Осыған байланысты білім беру ұйымдарында білім алушылардың өмірге деген сүйіспеншілігі мен оған деген құштарлығын дамыту үшін олардың эмоционалды тәрбиесіне назар аударылады. Білім беру ұйымдарында жайлы және қолдау атмосферасын құру маңызды аспект болып табылады. Ол үшін оқу пәндерінің мазмұны гуманизм, мейірімділік, әділеттілік және жанашырлық идеяларымен толтырылуы керек. «Жақсы жан» дегенді білдіретін «кокоро» жаңа педагогикалық термині осы тұжырымдаманы көрсетеді. Білім беру ұйымдарындағы жағдай білім алушыларға қуаныш әкеліп, оларды уайымдар мен қайғырудан қорғауы керек.

XX ғасырдың жаһандануы жағдайында Жапония мектепті дәстүрлі ұлттық құндылықтарды сақтауға, Отанға деген сүйіспеншілікке және ғасырлар бойы жинақталған рухани-адамгершілік тәрбие тәжірибесіне бағыттауға дайын екендігін көрсетті. Бүгінгі таңда мектептің өскелең ұрпақты тәрбиелеумен өзара іс-қимылының негізі құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған жүйелі адамгершілік тәрбие болып табылады. Бүгінгі мектеп бағдарламасында білім алушылар құндылықтар бойынша білім ала алатын жаңа пәндер бар.

Жапон мектебі осындай келесі құндылықтарды қалыптастырады, мысалы:

- Өмірге деген құрмет және оның ұлылығын түсіну.
- Үйлесімділікке ұмтылу.
- Табиғатқа құрмет пен мұқият қарау.
- Патриотизм және Отан тарихы мен дәстүрлеріне құрмет, мәдени мұраларға адалдық.

- Ата-бабаларға деген сүйіспеншілік және олардың келісімдеріне адалдық.

- Кіші отанды қастерлеу.

- Дәстүрлі діни нанымдарды құрметтеу және діни төзімділік.

- Басқа халықтардың мәдениетін құрметтеу.

- Адамгершілік, бейбітшілік және ізгілік.

- Ар - ождан, мейірімділік және жоғарғы билікке құрмет.

- Отбасы мүшелеріне және жасы үлкендерге құрмет көрсету.

- Мұғалімдерге құрмет және мұғалімнің рөлі.

- Мойынсұну және ризашылық.

- Заңға адалдық, тәрбие және тектілік.

- Еңбекқорлық, еңбексүйгіштік және адалдық.

- Модерация, сергектік және ұжымшылдық.

- Топқа (сыныпқа, мектепке, клубқа және т.б.) қатысты достық пен құрмет.

- Қоғамдық мүдделердің жеке мүдделерден басымдығы.

- Шынайылық, жанжалсыздық және әділеттілік.

- Жауапкершілік, ұстамдылық және қарапайымдылық.

- Үнсіздік, әзіл сезімі және сақтық.

- Сыпайылық, сыпайылық және әдептілік.

- Жоғары төзімділік, өзін-өзі бақылау және тәртіп.

- Ерік-жігерді, батылдық пен табандылықты шоғырландыру мүмкіндігі.

- Міндеттеме және міндет сезімі.

- Эстетикалық қабылдау және күнделікті өмірге эстетика әкелуге деген ұмтылыс.

- Өнерге деген сүйіспеншілік, музыканы интуитивті қабылдау және психикалық тепе-теңдікке ұмтылу.

- Өзін-өзі батыру және өзін-өзі ойлау.

- Өзін-өзі жетілдіруге және ішкі рухани жұмысқа ұмтылу.

- Жоғары бейімделу және практикалық.

Жапон мектептерінде білім беру пәндері моральдық компонентті қамтиды және моральдық-этикалық тәрбиеге баса назар аударылады. Бұл пән кестеде міндетті болады және оны сынып жетекшілері жүргізеді. Бұл пәнді басқа пәнге ауыстыруға жол берілмейді. Болашақ педагогтар университетте моральдық тәрбиені оқыту әдістемесі бойынша арнайы оқытудан өтеді және осы бағыт бойынша курсты меңгереді.

Моральдық компонентті қалыптастыру - бұл білім алушылар барлық жас санаттары үшін нақты белгіленген мақсаттары, міндеттері мен құралдары бар жүйелік бағдарламалар жиынтығы. Бастауыш мектепте «Мінез-құлықтың негізгі ережелерін үйрету» (1-2 сыныптар) және «Күнделікті өмірде қоғамдық мінез-құлық нормаларын сақтау» (3-4 сыныптар) сияқты бағдарламалар бар. 1-сатыдағы міндетті орта мектеп үшін «Лайықты өмір сүру қажеттілігін түсіну туралы» бағдарлама қарастырылған.

Адамгершілік сабақтарында және «адамгершілік сағаттары» деп аталатын басқа да іс-шараларда тәрбиенің әртүрлі әдістері мен құралдары қолданылады: эссе жазу, балалар қойылымдары, экскурсиялар, поэзия оқу, рухани-адамгершілік әңгімелер, аудиожазбаларды тыңдау, телешоулар мен бейнематериалдарды көру.

Осы бағытты іске асыру үшін мектеп тапсырмалардың орындалуын және мінез-құлқын бақылау үшін білім алушының отбасымен үнемі байланыста болады. Сабақтарда құндылықтарды қалыптастыру бойынша жұмыс бүкіл педагогикалық процесті қамтиды. Сыныптан тыс жұмыстарға: бастауыш мектептің 4-сыныбынан бастап үйірмелерге, элективті сабақтарға, экскурсияларға және клубтық іс-шараларға көп көңіл бөлінеді. Білім алушыларға үй-жайларды тазалауға қатысуды қоса алғанда, еңбек дағдылары үйретіледі. Білім беру жүйесінде еріктілік маңызды рөл атқарады, мұнда балаларға ерте жастан бастап ізгілік, тәуелсіздік және батылдық үйретіледі.

Жапон мектептері үшін мемлекеттік білім беру стандарты мынадай мақсаттарды қояды: адамның қадір-қасиеті мен өмір ұлылығын құрметтеуді дамыту, бірегей дәстүрлі мәдениеттің лайықты ізбасарларын тәрбиелеу, жоғары адамгершілік қасиеттерді дамыту, демократиялық қоғам мен мемлекетті құруға және дамытуға қабілетті, сондай-ақ бейбіт халықаралық қоғамдастыққа үлес қосуға қабілетті адамдарды даярлау. Болашақ мұғалімдер білім берудің теориясы мен әдістемесін терең зерттейді, бұл оларды кәсіби тәрбиешілерге айналдырады. Педагогтар дәстүрлі пәндік оқытудан басқа, мұқият әзірленген мінез-құлық технологиялары арқылы білім алушылардың мінезін қалыптастырады және оларға жапон ұлттық моделінде қабылданған мінез-құлық нормаларын үйретеді.

Жапонияда ұлттық сипаттағы жағымды қасиеттерді тәрбиелеу тек жалпы білім беретін мектептер арқылы ғана емес, сонымен қатар көптеген шығармашылық білім беру мекемелері, жеке студиялар мен мамандандырылған мектептер арқылы жүзеге асырылады. Бұл мекемелер шай рәсімі өнерін, кескіндемені, икебананы және жапон өнерінің басқа аспектілерін үйрету арқылы дәстүрлі мәдениеттің сабақтастығын қорғайды.

Жапондықтар жаппай тәрбие арқылы қалыптасқан қыздардың рухани сұлулығы ұлттың сауығуына, физикалық және рухани сау балалардың дүниеге келуіне ықпал етеді деп санайды, сондықтан білім беру ұйымдарында әйел білім алушылардың жапондық дәстүрлі құндылықтарын қалыптастыруға ерекше назар аударылады: шай рәсімі өнері, икебана және дәстүрлі билер ерте жастан бастап және т. б.

Жапон мектептерінде рухани дамудың негізгі құралдары жапондықтардың ұлттық сипатының ажырамас белгілері болып еңбек ету және өзін жігерлендіру саналады, сондықтан өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру білім беру процесінде басты орын алады.

Қытай

Қытайда білім ұлттық даму мен әлеуметтік прогрестің негізі болып саналады және 2012 жылдың қарашасынан бастап ол Қытай Коммунистік

партиясының (ҚКП) XVIII съезінде бекітілді. Мемлекеттік білім беру саясатын енгізу педагогтер арқылы жүзеге асырылады.

Қытай білімінің негізін конфуцийлік дәстүрлер құрайды, олар моральдық өзін-өзі жетілдіруге, білім алуға және қоғамға қызмет етуге баса назар аударады.

Конфуцийдің пікірінше, білім алушыларға оқытудың келесі қасиеттері бар:

- Табандылық: Білім күш-жігерді қажет етеді және оңай жолдар жоқ деген сенім.

- Еңбекқорлық: оқуда жетістікке жетуге көмектеседі.

- Төзімділік: оқу процесінде қиындықтарды жеңе білу.

- Мұғалімге деген құрмет: мұғалім білімді жеткізіп қана қоймай, моральдық тәлімгер ретінде де қызмет етеді.

- Шоғырлану: табысты оқу үшін маңызды нәрсе - сапа.

- Қарапайымдылық: өзін-өзі қанағаттандырудан аулақ болуға және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылуға көмектеседі.

Бұл ізгіліктер білім беру жүйесінің негізін құрайды, мұнда мектеп өзін-өзі жетілдіруге қабілетті тұлғаны тәрбиелеуге тырысады.

Мектеп бірнеше принциптер тобына бағытталған:

1. Төрт моральдық принцип: басқаларға жанашырлық, ұят сезімі, сыпайылық пен қарапайымдылық, дұрыс пен бұрысты ажырата білу. Ұяттың болмауы білім берудің ажырамас бөлігі болып табылатын өзін-өзі жетілдіруге кедергі келтіреді.

2. Бес рухани принцип: шындық критерийі ретінде тәжірибе, батылдық пен жаңару, қиындықтарды жеңу, табанды күрес және жанқиярлық қызмет.

3. Махаббаттың бес қағидасы: отанға, халыққа, еңбекке, ғылымға және социализмге деген сүйіспеншілік. Отанға деген сүйіспеншілік принципі қытай ұлтының тарихын білуді және оған деген мақтанышты қамтиды.

Қытай мектебінде әлеуметтік үйлесімділікті қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінеді. Конфуцийдің пікірінше, өзін-өзі жетілдіру процесі үйлесімді тұлғаны құрудан басталады, содан кейін қоғамда, мемлекетте және әлемде үйлесімді қатынастар орнатылады.

Мектеп сонымен қатар этносаралық ынтымақтастық дәстүрлерін нығайтуға ықпал етеді. Қытайлықтардың көпшілігі Отанымен тарихи байланыстың терең сезімін және олардың мәдени тұқым қуалаушылық мақтанышын сезінеді. Шетелде жетістікке жеткен көрнекті қытайлықтар өздерінің жетістіктерін отандастарына таныстыру үшін тарихи отанына оралуға тырысады.

Қытай мектептеріндегі оқу-тәрбие жұмысының негізгі бағыттары патриоттық тәрбие мен моральдық-адамгершілік оқытуды қамтиды. Қытайдағы патриотизм ұлттық рухтың өзегі бола отырып, бірлікте, еңбекқорлықта, батылдықта және дамуға деген ұмтылыста көрінеді. Әрбір қытайлық өзін тек өз елінің ғана емес, сонымен бірге белгілі бір аймақтың, ауылдың және тіпті өзі туылған үйдің патриоты деп санайды.

Дүниетанымға негізделген біртұтас Қытай идеясы негізінен конфуцийлердің еңбектерін және ХІХ ғасырдың аяғында Кан Ю-Вэй ұсынған Дутун тұжырымдамасын танымал етуге міндетті. Тайваньды немесе жапондық юрисдикциядағы аралдарды қайтару мүмкіндігінің жоқтығын жеке трагедия ретінде және Гонконг пен Макаоның қосылуын жеке мереке ретінде қабылдау қытайлықтардың өз Отанына деген терең эмоционалды байланысын көрсетеді. Қытайлықтар үшін басты құндылықтар – Отан, Ана тілі, отбасы және ошақ, және бұл құндылықтар Қытай педагогикасында басты орын алатын патриоттық тәрбиенің негізі болып табылады.

Заманауи патриоттық тәрбие интернет-ресурстарды пайдалануды, мамандандырылған сайттар мен форумдар құруды қамтиды. Білім беру платформалары жастардың патриоттық тақырыптарға деген қызығушылығын қалыптастыруға тиімді ықпал етеді. «Патриоттық фильмдер айы», «Онлайн волонтер» және «Нанкин қырғынында қаза тапқандарды еске алу» сияқты іс-шаралар елдің тарихы мен әлеуметтік-экономикалық дамуына құрметпен қарауға ықпал етеді. Ән айту және музыка сияқты сабақтар Қытай мектептеріндегі моральдық-идеологиялық және саяси тәрбиеде де маңызды рөл атқарады.

Бастауыш мектепте «Сысян пинде» пәні – адамгершілік-идеологиялық тәрбие, толық емес орта мектепте – «Сысян чжэнчжи» – саяси-идеологиялық тәрбие, ал жоғары сыныптарда «Чжэнчжи» – саясат міндетті түрде оқытылады. Бұл пәндер адамгершілік тәрбиесінің саяси және идеологиялық аспектілермен байланысын көрсетеді.

Қытайдағы педагогикалық ғылым, әсіресе отбасылық тәрбие аспектісінде конфуцийшілдік дәстүрлеріне негізделген. Конфуций мемлекет үлкен отбасы, ал отбасы шағын мемлекет деп санап, үлкендерге қатаң бағынудың маңыздылығын атап өтті. «Сяо» нормалары мен ата-бабаларға табыну отбасылық және рулық құндылықтарды нығайтуға ықпал етеді, мұнда отбасының мүдделері әрқашан жеке тұлғаның мүдделерінен басым болады.

Кішкентай кезінен бастап қытайлықтар ата-аналарының еркіне бағынады, бұл конфуцийлердің үлкендерді құрметтеу дәстүрлерімен расталады. Ата-аналар балаларының дамуына белсенді қатысады, олар үшін пайдалы дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін үйірмелер мен секцияларды таңдайды. Ірі қалаларда ата-аналар балаларды қосымша сабақтарға, тәрбиешілерге, музыка мектептеріне, өнер мектептеріне және спорт секцияларына жібереді. Бәсекелестік және жетістікке жетудің жоғары талаптары жас кезінен бастап балаларға қысым жасайды, ал секциялар мен үйірмелерді таңдау тек баланы жұмыспен қамтуға ғана емес, оның жоғары білікті маман ретінде қалыптасуына бағытталған.

Финляндия

Финляндияда білім мазмұнына негізделген құндылық бағдарлары білім алушылардың жеке басының жан-жақты дамуына ықпал ететін үйлесімді және қолдау көрсететін білім беру ортасын құруға бағытталған. Білім беру

мазмұнында көрсетілген негізгі құндылықтарды бірнеше негізгі бағыттарға бөлуге болады:

1. Жеке даму және өзін-өзі көрсету.

Фин білім беру жүйесі білім алушылардың жеке қызығушылықтары мен қабілеттерін дамытуға баса назар аударады. Білім беру мазмұны әр білім алушыға өзінің күшті жақтарын табуға және дамытуға мүмкіндік беретін пәндер мен әрекеттерді қамтиды. Бұл жеке хобби мен талантты қолдайтын әртүрлі оқу пәндері мен сыныптан тыс жұмыстардың болуымен көрінеді.

2. Сыни тұрғыдан ойлау және тәуелсіздік.

Финляндиядағы білім сыни ойлауды және өз бетінше шешім қабылдау қабілетін дамытуға бағытталған. Оқу бағдарламаларына ақпаратты талдауды, мәселелерді шешуді және дәлелді шешім қабылдауды ынталандыратын тапсырмалар кіреді. Бұл білім алушыларға тәуелсіз ойшылдар мен қайраткерлер болуға көмектеседі.

3. Әлеуметтік жауапкершілік және азаматтық тәрбие

Финляндия әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық тәрбиеге баса назар аударады. Білім мазмұны адам құқықтары, демократия, теңдік және әлеуметтік әділеттілікке қатысты тақырыптарды қамтиды. Білім алушылар олардың әрекеттері қоғамға және қоршаған ортаға қалай әсер ететінін, сондай-ақ қоғамға қалай қатысуға болатынын зерттейді.

4. Инклюзия және әртүрлілікті құрметтеу.

Финляндиядағы білім инклюзивтілікті және әртүрлілікті құрметтеуді қолдайды. Оқу бағдарламалары мен оқыту әдістері барлық білім алушыларға шығу тегіне, әлеуметтік мәртебесіне немесе жеке ерекшеліктеріне қарамастан тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған. Бұл мәдени әртүрлілік, теңдік және даралық құқығы туралы тақырыптарды біріктіруді қамтиды.

5. Әл-ауқат пен эмоционалды денсаулыққа қамқорлық.

Финляндиядағы білім мазмұны білім алушылардың эмоционалды және психологиялық әл-ауқатына қатысты аспектілерді қамтиды. Бағдарламалар эмоцияларды, стрессті және қақтығыстарды басқару дағдыларын үйретеді және психикалық денсаулықты жақсарту үшін қолдау мен ресурстарды ұсынады.

6. Экологиялық зейін және тұрақты даму.

Фин білім беру бағдарламалары экология мен тұрақтылыққа қатысты тақырыптарды белсенді түрде қамтиды. Білім алушылар қоршаған орта мәселелерін, тұрақты тәжірибелерді және табиғатқа әсерді азайту жолдарын зерттейді. Бұл экологиялық сана мен жауапкершілікті дамытуға көмектеседі.

7. Жаһандық перспектива және мәдени хабардарлық.

Фин мектебі жаһандық мәселелер мен мәдени хабардарлыққа баса назар аударады. Оқу бағдарламаларына шет тілдерін, халықаралық қатынастарды және мәдени айырмашылықтарды зерттеу кіреді, бұл білім алушылардың жаһандық перспективасын қалыптастыруға және басқа мәдениеттерді құрметтеуге ықпал етеді.

8. Гуманизм мен құрметтің құндылықтары.

Білім беру мазмұнының маңызды бөлігі - адамның қадір-қасиетін құрметтеу, жанашырлық пен мейірімділік сияқты гуманистік құндылықтарды тәрбиелеу. Бұл білім алушылардың этикалық санасы мен әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруға ықпал ететін оқу материалдары мен оқыту әдістерінен көрінеді.

9. Белсенді қатысу және ынтымақтастық.

Финляндиядағы білім алушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын және ынтымақтастықты ынталандырады. Оқу бағдарламалары көбінесе топтық жұмыс дағдылары мен қарым-қатынас қабілеттерін дамытатын топтық жобалар мен тапсырмаларды қамтиды.

Білім беру мазмұнындағы бұл құндылық бағдарлары білім алушылар жан-жақты дамыған және жауапты тұлғалар ретінде дами алатын білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Сингапур

Сингапурда білім беру мазмұнындағы құндылық бағдарлары білім алушылардың жеке басын қалыптастыруда және оларды динамикалық және көп қырлы қоғамда өмір сүруге дайындауда шешуші рөл атқарады.

Елдің білім беру жүйесі академиялық білімді ғана емес, сонымен қатар жаһандық контексте табысты бейімделуге ықпал ететін жеке және әлеуметтік қасиеттердің жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге тырысады.

Сингапурдың білім беру мазмұнындағы негізгі құндылық бағдарларына мыналар жатады:

1. Білім және кәсіби дайындық.

Сингапурдағы білім академиялық жетістіктер мен кәсіби дайындықтың жоғары деңгейіне баса назар аударады.

Оқу бағдарламалары білім алушыларды табысты мансапқа және бәсекеге қабілетті ортада өмір сүруге дайындауға арналған. Бұл сыни ойлау дағдыларын, аналитикалық қабілеттерді және техникалық білімді дамытуды қамтиды.

2. Адалдық пен еңбекқорлықтың құндылықтары.

Сингапурда адалдық пен еңбекқорлыққа үлкен мән беріледі. Бұл қасиеттер оқуда да, өмірде де жетістікке жетудің негізі болып саналады.

Мектеп бағдарламаларына еңбекті құрметтеуге, олардың іс-әрекеттері үшін жауапкершілікке және бағалау мен тұлғааралық қатынастардағы адалдыққа тәрбиелеу кіреді.

3. Әлеуметтік жауапкершілік және азаматтық белсенділік.

Сингапурдағы білім беру әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық белсенділікті дамытуға бағытталған.

Оқу бағдарламаларына азаматтық құқықтар мен міндеттерге, қоғамдық қызметке, экологияға және әлеуметтік әділеттілікке қатысты тақырыптар кіреді. Мектептер білім алушылардың еріктілер жобалары мен әлеуметтік бастамаларға қатысуын ынталандырады.

4. Ұлттық бірегейлік және патриотизм.

Ұлттық бірегейлік пен патриотизмді қалыптастыру Сингапурдағы білім беру процесінің маңызды бөлігі болып табылады.

Оқу бағдарламалары елдің тарихы мен мәдениетіне, сондай-ақ көпұлтты және көп ұлтты қоғамның маңыздылығына назар аударады. Бұл өз елі үшін мақтаныш сезімін дамытуға және оның жаһандық контекстегі рөлін түсінуге ықпал етеді.

5. Инновация және шығармашылық.

Сингапурдың білім беру жүйесі инновация мен шығармашылықты ынталандырады.

Оқу бағдарламалары проблемаларды шешуге шығармашылық көзқарасты және қораптан тыс ойлау қабілетін дамытуға бағытталған. Бұл жаңа технологияларды қолдануды, кәсіпкерлік рухты көтермелеуді және ғылыми зерттеулерді қолдауды қамтиды.

6. Инклюзия және әртүрлілікті құрметтеу.

Сингапурдағы білім беру жүйесі инклюзия мен әртүрлілікті құрметтеуге баса назар аударады.

Мектептер білім алушылардың мәдени, этникалық және діни ерекшеліктерінің әртүрлілігін ескеретін қолдау ортасын құруға тырысады. Бұл басқа мәдениеттер мен өмір салтын құрметтеуге көмектеседі.

7. Моральдық және этикалық құндылықтар.

Білім беру процесінде моральдық және этикалық құндылықтарға да назар аударылады.

Оқу бағдарламаларына білім алушыларға әділеттілік, адалдық, басқаларға құрмет және жеке жауапкершілік сезімін дамытуға көмектесетін этика сабақтары кіреді.

8. Отбасылық құндылықтар және ынтымақтастық.

Сингапурдың білім беру жүйесі отбасыларды білім беру процесіне белсенді түрде тартады.

Ата-аналар оқу процесін қолдауда және балаларды тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады, бұл отбасылық құндылықтарды қалыптастыруға және мектеп пен үй арасындағы өзара әрекеттесуді нығайтуға ықпал етеді.

9. Білім алушылардың әл-ауқатына қамқорлық жасау.

Сингапур соңғы жылдары білім алушылардың әл-ауқатына көбірек көңіл бөлуде. Білім беру бағдарламалары мен мектеп ортасы білім алушылардың психологиялық және эмоционалдық денсаулығын ескере отырып құрылады, оған стрессті басқару дағдыларын дамыту, психикалық денсаулықты сақтау және қолдау көрсететін білім беру ортасын құру кіреді.

10. Жаһандық перспектива.

Сингапурдың білім беру жүйесі де жаһандық перспективаға бағытталған.

Оқу бағдарламалары білім алушыларға климаттың өзгеруі, жаһандану және халықаралық ынтымақтастық сияқты жаһандық сын-қатерлерді түсінуге және жеңуге көмектеседі. Бұл оларды жаһандық қоғамда табысты өмір сүруге дайындайды және халықаралық ойлаудың дамуына ықпал етеді.

Осылайша, Сингапурдың білім беру жүйесіндегі құндылық бағдарлары академиялық жетілудің, әлеуметтік және моральдық құндылықтардың, мәдени бірегейліктің және жаһандық сын-қатерлерге дайындықтың үйлесімін қамтиды. Бұл бағдарлар білім алушылардың жан-жақты дамуына және оларды қазіргі әлемде табысты өмірге дайындауға ықпал етеді.

Германия

Германиядағы білім оқу бағдарламаларының мазмұны мен білім беру тәсілдерін қалыптастыратын бірқатар құндылық бағдарларын көрсетеді. Бұл құндылықтар білім алушылардың жан-жақты дамуына, олардың әлеуметтік интеграциясына және демократиялық қоғамдағы өмірге дайындалуына бағытталған.

Германияның білім беру мазмұнындағы негізгі құндылық бағдарларын келесідей бөлуге болады:

1. Жеке даму және өзін-өзі көрсету.

Германия білім беру жүйесінде әр білім алушының жеке дамуына көп көңіл бөлінеді.

Оқу бағдарламалары мен әдістемелері жеке өсуді қолдауға, сыни ойлауды, шығармашылықты және өзін-өзі көрсету қабілетін дамытуға бағытталған. Негізгі міндет - білім беру ғана емес, сонымен қатар білім алушыларға олардың ерекше таланты мен қызығушылықтарын табуға көмектесу.

2. Жауапкершілік және тәуелсіздік.

Жауапкершілік пен тәуелсіздікті қалыптастыру неміс біліміндегі негізгі элемент болып табылады.

Білім алушыларға өз оқуына қатысты шешім қабылдауға, оқу процесін жоспарлауға қатысуға және өз бетінше жұмыс пен жауапкершілікті қажет ететін жобаларға қатысуға мүмкіндік беріледі.

3. Әлеуметтік әділеттілік және инклюзия.

Германиядағы білім әлеуметтік әділеттілік пен инклюзияны қамтамасыз етуге тырысады, барлық білім алушыларға олардың әлеуметтік және экономикалық жағдайына қарамастан тең мүмкіндіктер жасауды қамтиды.

Мектеп пен білім беру мекемелері ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды қолдау, сондай-ақ кемсітушілік пен біржақтылыққа қарсы тұру үшін белсенді жұмыс істейді.

4. Азаматтық жауапкершілік және демократия.

Германиядағы білім азаматтық жауапкершілікті тәрбиелеуге және демократиялық құндылықтарды түсінуге баса назар аударады.

Оқу бағдарламаларына білім алушыларға демократияның негіздерін, адам құқықтарын және азамат ретіндегі өз құқықтары мен міндеттерін түсінуге көмектесетін азаматтық білім беру сабақтары кіреді.

5. Экологиялық хабардарлық және тұрақты даму.

Германиядағы білім мазмұны экологиялық хабардарлық пен тұрақты дамуға байланысты құндылықтарды қамтиды.

Білім алушылар қоршаған ортаны қорғаудың, ресурстарды тұрақты пайдаланудың және экологиялық таза тәжірибелерге қатысудың маңыздылығын үйренеді.

6. Мәдениетаралық түсінік және халықаралық ынтымақтастық.

Неміс білім беру жүйесінде мәдениетаралық түсіністік пен халықаралық ынтымақтастыққа үлкен мән беріледі.

Оқу бағдарламалары әртүрлі мәдениеттерді, тілдерді және халықаралық қатынастарды зерттеуді қамтиды, әртүрлілікті құрметтеуге және білім алушыларды жаһандық қоғамға дайындауға ықпал етеді.

7. Инновация және ғылыми даму.

Инновация мен ғылыми дамуға назар аудару неміс білімінің маңызды бөлігі болып табылады.

Мектептер мен университеттер білім алушыларды ғылыми зерттеулерге, техникалық әзірлемелерге және инновациялық жобаларға қатысуға ынталандырады, ғылыми ойлау мен зерттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

8. Этикалық және моральдық құндылықтар.

Германиядағы білім этикалық және моральдық құндылықтарды оқытуды да қамтиды.

Оқу бағдарламалары моральдық мәселелерді талқылауды, әділеттілік сезімін дамытуды және басқаларға құрмет көрсетуді қамтиды, білім алушыларға моральдық принциптер мен этикалық мінез-құлықты қалыптастыруға көмектеседі.

9. Физикалық және психикалық денсаулыққа қамқорлық.

Білім алушылардың физикалық және психикалық денсаулығы да неміс білім беру жүйесінің назарында.

Мектептер денсаулық сақтау бағдарламаларын, психологиялық қолдауды ұсынады және стрессті басқару дағдыларын дамытады, салауатты және қолдау көрсететін білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

10. Білімді практикалық қолдану.

Германияда білімді практикалық қолдануға баса назар аударады.

Оқу бағдарламалары көбінесе білім алушыларға теориялық білімді нақты жағдайларда қолдануға және практикалық дағдыларды дамытуға көмектесетін практикалық сабақтарды, тағылымдамаларды және жобаларды қамтиды, құндылық бағдарлары білім беру жүйесінің білімді жеткізуге ғана емес, сонымен бірге білім алушылардың жан-жақты дамуына, олардың әлеуметтік интеграциясына және қазіргі қоғамдағы белсенді өмірге дайындалуына ықпал етуге деген ұмтылысын көрсетеді.

3 БӨЛІМ. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛ: ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

Мемлекетіміздің тәуелсіздігі мақтаныш пен қазақстандық патриотизмнің жарқын символы болып табылады. Тәуелсіздіктің жоғары және қасиетті ұғымы біздің халқымызды біріктіруге арналған Қазақстанның бірлігі мен жалпыұлттық идеясының негізі болып табылады және болашаққа ұмтылған елдің одан әрі құрылуы күтіп тұрған ұрпақтардың баға жетпес игілігіне айналады.

Ел Тәуелсіздігінің 30 жылдығы қарсаңында ел президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің қоғамда шоғырландыратын құндылықтар неғұрлым көп болса, біздің бірлігіміз соғұрлым күшті болады» деп атап, Қазақстан халқын біріктіретін ортақ құндылықтарды дәйекті ілгерілетудің маңыздылығын көрсетті.

Бұл ретте Қазақстан халықтарының тәуелсіздігі, аумағының тұтастығы, тілі мен бірлігі қазақстандық қоғамның ең жоғары құндылықтары болып қала береді.

Әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу шеңберінде білім беру ұйымдарының педагогтері арасында білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған тәсілді іске асыру бойынша «ағымдағы жағдайды» айқындау мәніне зерттеу сауалнамасы (1-қосымша).

Сауалнамаға еліміздің 6 өңірінен 1640 педагог-респондент қатысты, олардың 53% - ы ауылдық жерлерде 47%-ы Атырау, Түркістан, Жамбыл, Солтүстік Қазақстан, Қарағанды облыстары мен Республикалық маңызы бар қаланың қалалық жерлерінде тұрады.

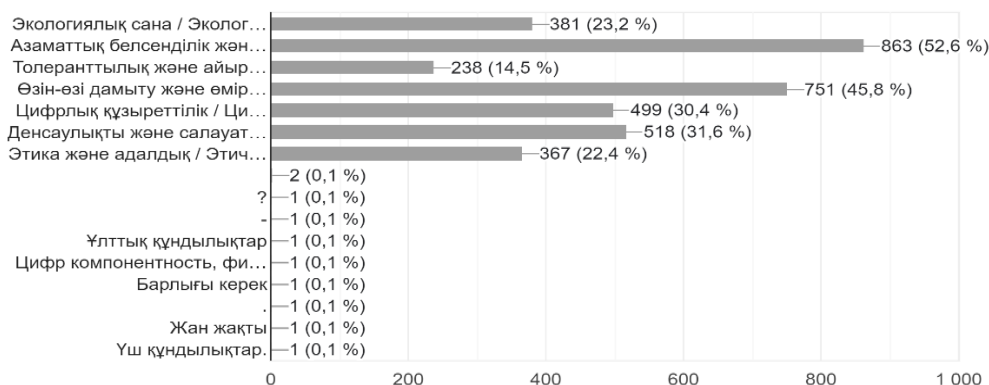
Респонденттердің жалпы санынан 984 адам (61%) қазақ тілінде, 656 адам (49,4%) орыс тілінде сауалнама жүргізді.

Респонденттердің 12% - ы 3 жылға дейін, 22% - ы 4-10 жасқа дейін, 25% - ы 11-20 жасқа дейін, 27% - ы 21-30 жасқа дейін, 14% - ы 31 жылдан астам педагогикалық өтілге ие болды.

Респонденттердің 75-90% - ы 1-ден 19-ға дейінгі сұрақтарға оң жауап берді немесе келісті.

29. Сіздің ойыңызша, қазіргі мектепте білім алушылар үшін қандай құндылықтар ең өзекті және маңызды? (ең көп үш құндылықты көрсетіңіз)

1 640 ответов

«Сіздің ойыңызша, қазіргі мектеп оқушылары үшін қандай құндылықтар ең өзекті және маңызды болып табылады? (үштен аспайтынын ескеріңіз)» респонденттердің 52,6% - ы «Азаматтық белсенділік және патриотизм», 45,8% - ы «өзін-өзі дамыту және өмір бойы оқыту», 31,6% - ы «Денсаулық пен салауатты өмір салтына қамқорлық» 30,4% - ы «Цифрлық құзыреттілік» деп жауап берді. 14, респонденттердің 5% - ы «Төзімділік және айырмашылықтарды құрметтеу» деп жауап берді, 23, 2% 1% «Құндылықтарды» ұсынды

31. Білім алушыларда құндылықтарды қалыптастыруға амалдар жасағанда қандай кедергілерге кезігесіз? (кезигетін барлық кедергіні көрсетіңіз)

1 640 ответов

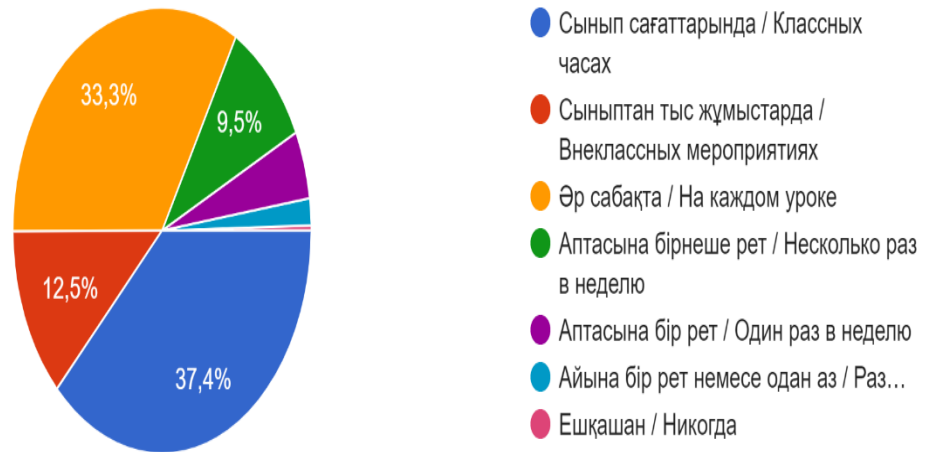

«Оқушыларда құндылықтарды қалыптастыруға тырысқанда қандай кедергілерге тап боласыз? (сәйкес келетін нәрсені ескеріңіз)» респонденттердің

41,5%-ы «Сабақта уақыт жетіспейді» деп жауап берді, 38,5%-ы «Тиісті оқу материалдарының немесе әдістемелердің болмауы», 12% - ы «Осы саладағы дайындықтың болмауы» деп жауап берді.

32. Сіз сабақтағы тақырып бойынша құндылықтарды талқылау үшін ағымдағы жаңалықтарды немесе нақты өмір жағдайларын қаншалықты жиі пайдаланасыз?

1 640 ответов

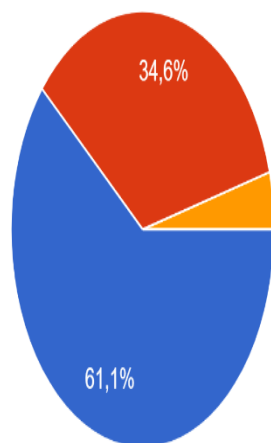

«Сіз өз тақырыбыңыздағы құндылықтарды талқылау үшін өзекті жаңалықтарды немесе нақты өмірлік жағдайларды қаншалықты жиі қолданасыз?» 37,4% «Сынып сағаттарында», 33,3% деп жауап берді.

34. Әдебиет сабағында білім алушы жалпы қабылданған пікірге қайшы келетін пікір айтады.

Сіздің реакцияңыз:

1 585 ответов

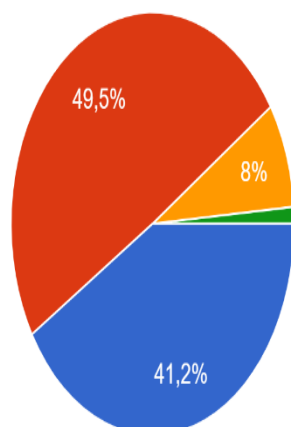

- "дұрыс" пікірді көрсете отырып, оны түзету / исправляете его, указывая на "правильное" мнение
- сыныпты әртүрлі көзқарастарды қарастыруға мәжбүрлеу арқылы талқылауды ынталандыру / поощряете дискуссию, заставляя класс рассмотреть разные точки зре...
- пікірді елемеу және сабақты жалғастыру / игнорируете комментарий и продолжаете урок

«Әдебиет сабағында оқушы жалпыға ортақ пікірге қайшы келетін пікір айтады. Сіздің реакцияңыз» 61,1% жауап берді: «оны» дұрыс» пікірді көрсету арқылы түзетіңіз», 34,6% «сыныпты әртүрлі көзқарастарды қарастыруға мәжбүрлеу арқылы пікірталасты ынталандырыңыз», 4,3% «түсініктемені елемеңіз және сабақты жалғастырыңыз» деп жауап берді.

46. Сыныпта талқылау үшін атақты қазақстандықтардың әңгімелерін мысал ретінде пайдаланасыз ба?

1 640 ответов

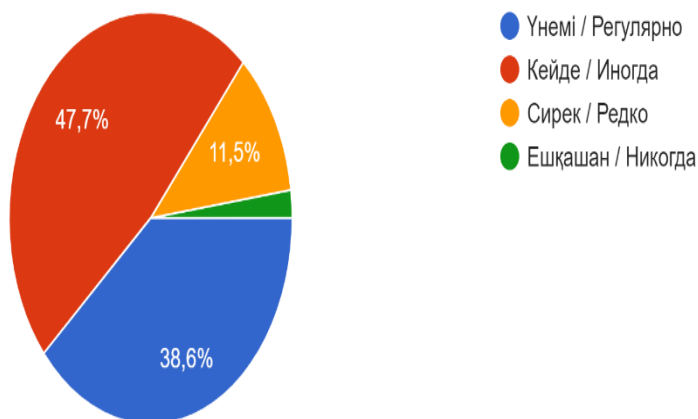

- Үнемі / Регулярно
- Кейде / Иногда
- Сирек / Редко
- Ешқашан / Никогда

«Сіз белгілі Қазақстандықтардың тарихын сабақта талқылау үшін үлгі ретінде пайдаланасыз ба?» 49,5 % «иә, кейде», 41,2% «иә, үнемі», 8 % «сирек» деп жауап берді.

49. Білім алушылар арасында патриоттық және азаматтық жауапкершілік сезімін дамытуға көмектесетін экскурсиялар, жобалар немесе б...сабақтан тыс іс-шаралар ұйымдастырасыз ба?

1 640 ответов

«Сіз оқушылардың бойында патриотизм мен азаматтық жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал ететін экскурсиялар, жобалар немесе басқа сабақтан тыс іс-шаралар ұйымдастырасыз ба?» 47,7% «иә, кейде», 38,6% «иә, үнемі», 11,5% «сирек» деп жауап берді.

Ұсыныстар:

Білім беру процесіне құндылыққа бағдарланған компонентті енгізу жөніндегі ұсынымдар білім алушыларда негізгі адами және мәдени құндылықтарды терең түсіну мен құрметтеуді қалыптастыруға, сондай-ақ әмбебап дағдылар мен жеке қасиеттерді дамытуға бағытталған.

1. Оқу бағдарламалары мен жоспарларына этикалық және моральдық аспектілер әртүрлі пәндер бойынша талқыланатын пәнаралық байланыстар арқылы адалдық, құрмет, жауапкершілік және эмпатия сияқты құндылықтарды қалыптастыруға ықпал ететін элементтерді қосу және этикалық дилеммаларды, әлеуметтік мәселелерді және мәдени ерекшеліктерді талдауға және талқылауға қатысты тақырыптар мен тапсырмаларды енгізу.

2. Құндылықтар мен әлеуметтік бастамаларға бағытталған жобаларды әзірлеу және білім алушыларды әлеуметтік, мәдени және волонтерлік жобаларға қатысуға ынталандыру, оларға қоғамдағы өзекті мәселелерді шешуге бағытталған жобаларды өздері бастауға және іске асыруға мүмкіндік беру.

3. Пікірталас, пікірталас, кейс-стади талдауы және рөлдік ойындар сияқты сыни және аналитикалық ойлауды дамытатын белсенді оқыту әдістерін енгізу. Білім алушылардан күрделі жағдайларды талдауды, әртүрлі

көзқарастарды бағалауды және негізделген шешімдерді әзірлеуді талап ететін зерттеу жобаларын ұйымдастыру.

5. Білім беру процесіне құндылық бағдарларын енгізу мәселелері бойынша педагогтер арасында тәжірибе алмасу үшін платформалар құру, жұмсақ және қатаң дағдыларды дамыту, білім алушылармен жұмыс істеу әдістеріне, құндылыққа тәрбиелеу мәселелеріне арналған педагогтерге арналған тұрақты тренингтер мен семинарлар өткізу.

6. Білім алушылардың құндылық бағдарларының дамуын бақылауға мүмкіндік беретін бағалау әдістерін әзірлеу және енгізу және бағалау нәтижелеріне сүйене отырып, құндылыққа бағытталған компонентті енгізуді жақсарту үшін бағдарламалар мен тәсілдерге өзгерістер енгізу.

Қорытынды

Білім беру процесіндегі құндылыққа бағытталған компонент үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастырудың негізгі элементі болып табылады. Ол білім алушылардың жауапкершілік, құрмет, эмпатия, адалдық және сыни ойлау қабілеті сияқты қасиеттерін дамытуға баса назар аударады. Білім беру процесіне құндылық бағдарларын енгізу жалпыадамзаттық және мәдени құндылықтарды терең түсінуге және қабылдауға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар білім алушыларды жаһанданған және алуан түрлі әлемде табысты өзара іс-қимылға дайындайды.

Білім беру үдерісіндегі құндылыққа бағдарланған тәсіл білім алушыларға табысты әлеуметтік бейімделу және жеке іске асыру үшін қажетті маңызды жеке қасиеттер мен дағдыларды білуге және дамытуға көмектеседі, әртүрлі мәдениеттермен өзара әрекеттесу, айырмашылықтарды құрметтеу және тұрақты дамудың маңыздылығын түсінуді қамтиды.

Құндылықтар пәндік білімді де, мета-пәндік дағдыларды да қамтитын оқу жоспарлары мен білім беру бағдарламаларына біріктірілуі керек, білім алушыларға нақты пәндерді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды, эмпатияны және ынтымақтастық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Құндылық компонентін тиімді енгізу ата-аналар мен қоғамның белсенді қатысуын талап етеді. Мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастық құндылықтарды нығайтуға және оларды күнделікті өмірде жүзеге асыруға көмектеседі. Бірлескен іс-шаралар өткізу және білім алушылардың үлгерімі туралы үнемі ақпарат алмасуды қамтамасыз ету бірыңғай тәрбие ортасын құруға ықпал етеді.

Педагогтер құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыруда орталық рөл атқарады. Оларды тренингтер мен семинарлар арқылы дайындау және қолдау оқу процесіне құндылық бағдарларын енгізу және тәрбиелеу мәселелерінде олардың құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Мектеп мәдениеті мен климаты құрмет, төзімділік және ынтымақтастық құндылықтарын сақтауы керек. Педагогтер мен әкімшілік қызметкерлер күнделікті тәжірибелерінде осы құндылықтарды көрсете отырып, білім алушыларға үлгі болуға тиіс.

Құндылыққа бағытталған компонентті енгізу тиімділігін үнемі бағалау және бақылау білім беру бағдарламалары мен тәжірибелерін бейімдеуге және жақсартуға мүмкіндік береді, қоғамның өзгеретін қажеттіліктеріне сәйкес тәсілдер мен әдістердің өзектілігін қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, білім ұйымдарының білім беру процесіндегі құндылыққа бағытталған компонент қазіргі білім берудің ажырамас бөлігі болып табылады. Ол күрделі және көп қырлы әлемде сәтті әрекет ете алатын жан-жақты дамыған тұлғаны құруға бағытталған. Білім беру тек білім беріп қана қоймай, білім алушыларда қоғамның белсенді, жауапты және этикалық мүшелері болуға көмектесетін өмірлік бағдарларды қалыптастыруы керек.

**«Білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске асыру»
сауалнамасының нысаны**

АҚПАРАТТАНДЫРЫЛҒАН КЕЛІСІМ

Құрметті респондент!

Сауалнамаға қатысу туралы шешім қабылдамас бұрын сізден ақпараттық келісіммен танысуыңызды сұраймыз.

Бұл зерттеудің мақсаты-білім беру процесінде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыру үшін «ағымдағы жағдайды» анықтау.

Ерікті қатысу.

Сіздің зерттеуге қатысуыңыз тек ерікті.

Сіз «келіспеймін (-лар)» таңдау арқылы зерттеуге қатыспау туралы шешім қабылдай аласыз.

Құпиялылық.

Сіз зерттеу материалдары мен нәтижелерін таратпауға міндеттісіз. Зерттеу барысында алынған нәтижелер респонденттердің жеке деректерін көрсетпей жалпылама түрде ұсынылатынын және тек ғылыми-әдістемелік мақсаттарда пайдаланылатынын хабарлаймыз.

Зерттеу процедурасы.

Сауалнама онлайн-сауалнама әдісімен жүргізіледі.

Сұрақтарға жауаптар.

МЖМБС ұсынатын білім мазмұнының базалық құндылықтары негізінде әзірленген ұсынылған сауалнаманы толтыруыңызды сұраймыз.

Зерттеудің сенімділігі үшін біз сіздің назарыңызды жауаптардың объективтілігі мен дұрыстығына аударамыз. Әрбір критерий 3 балдық шкала бойынша бағаланады («келісемін», «келіспеймін», «жауап беру қиын»).

Сіздің жауаптарыңыз Қазақстанның білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру үшін өте маңызды екенін хабарлаймыз.

Бінтымақтастық үшін рахмет!

1 бөлім. ЖАЛПЫ ДЕРЕКТЕР

1. Білім беру ұйымын көрсетіңіз.

Қалалық мектеп
Ауыл мектебі

2. Сіз оқытатын пәнді көрсетіңіз.

Физика
Алгебра
Геометрия
Химия
Тіл және әдебиет
Қазақстан тарихы
Дүниежүзілік тарих
Ағылшын тілі
Биология
География
Информатика
Дене шынықтыру
Көркем еңбек
Музыка
Бастауыш білім
Басқа

3. Оқу тілін көрсетіңіз.

Қазақ тілі
Орыс тілі

4. Педагогикалық қызмет өтілі: _____

3 жылға дейін
4-10 жыл
11-20 жыл
21-30 жыл
31 жылдан астам

5. Сіздің өңір:

6. Білім деңгейі:
Бакалавр
Магистр
Ғылым докторы
Аяқталмаған жоғары
Арнайы орта
Басқа

7. Сіз стратегиялық даму жоспарында тәрбие құндылықтарының келесі компоненттері жүзеге асырылады деген пікірмен келісесіз бе?

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
6) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

8. Стратегиялық даму жоспарында тәрбие құндылықтарының басқа компоненттері жүзеге асырылады. Белгілеңіз

9. Сіз оқытатын пәнде тәрбие құндылықтарының келесі компоненттері жүзеге асырылады деген пікірмен келісесіз бе?

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

б) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------

10. Мен оқытатын пәнде тәрбие құндылықтарының басқа компоненттері жүзеге асырылады?

11. _Сіз өзіңіздің мектебіңізде әлеуметтік тәжірибелер немесе қалыптастыру жобалары бар деген пікірмен келісесіз бе:

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
б) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

12.Менің мектебімде басқа құндылықтарды қалыптастыру бойынша әлеуметтік тәжірибелер немесе жобалар жүзеге асырылады. Қайсысын белгілеңіз?

13. Сіз өзіңіздің мектебіңізде қалыптастыру үшін қосымша білім (клубтар, секциялар, курстар) жүзеге асырылады деген пікірмен келісесіз бе:?

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
6) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

14. Менің мектебімде басқа құндылықтарды қалыптастыру үшін қосымша білім беру (клубтар, секциялар, курстар) жүзеге асырылады. Қайсысын белгілеңіз?

15. Сіздің мектебіңіз қалыптастыру үшін элективті пәндер өткізіледі деген пікірмен келісесіз бе:

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
6) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

16. Менің мектебімде басқа құндылықтарды қалыптастыру үшін факультативтер өткізіледі. Қайсысын белгілеңіз?

17. Сіздің мектебіңізде зияткерлік, мәдени-шығармашылық, спорттық іс-шаралар өткізіледі деген пікірмен келісесіз бе:

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
6) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

18. Менің мектебімде басқа құндылықтарды қалыптастыру бойынша зияткерлік, мәдени-шығармашылық, спорттық іс-шаралар өткізіледі. Қайсысын белгілеңіз?

_____

19. Сіздің мектебіңізде мемлекеттік органдармен бірлескен іс-шаралар жүзеге асырылып жатыр деген пікірмен келісесіз бе:

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
6) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

--	--	--	--

20. Менің мектебімде басқа құндылықтарды қалыптастыру бойынша мемлекеттік органдармен бірлескен іс-шаралар жүзеге асырылуда. Қайсысын белгілеңіз?

21. Сіздің мектебіңіз ата-аналармен бірлескен сабақтарды жүзеге асырады деген пікірмен келісесіз бе:

Индикаторлары	<i>келісемін</i>	<i>келіспеймін</i>	<i>Жауап беруге қиналамын</i>
1) Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
2) құрмет	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
3) ынтымақтастық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
4) Еңбек және шығармашылық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
5) ашықтық	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
6) өмір бойы білім алу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

22. Менің мектебімде басқа құндылықтарды қалыптастыру үшін қосымша білім беру (клубтар, секциялар, курстар) жүзеге асырылады. Көрсетіңіз?

23. Сіздің ойыңызша, оқушылар Сіз жоғарыда көрсеткен құндылықтарға қатысты пікірталастар мен бастамаларға қаншалықты белсенді қатысады?

- А) өте белсенді
- Б) жеткілікті белсенді
- В) Орташа
- Г) Белсенді емес
- Д) мүлдем белсенді емес

24. Көрсетілген құндылықтарды қалыптастыру және талқылау үшін интерактивті оқыту әдістерін қаншалықты жиі қолданасыз? (мысалы, рөлдік ойындар, кейс-әдістер, топтық жобалар)

- А) өте жиі
- Б) жиі жеткілікті
- В) Кейде
- Г) Сирек
- Д) өте сирек немесе ешқашан

25. Оқушыларда көрсетілген құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған әдістемелік материалдарға немесе ресурстарға қол жеткізе аласыз ба?

- А) Иә, мен оларды белсенді қолданамын
- Б) Иә, бірақ мен оларды сирек қолданамын
- В) жоқ, бірақ болғым келеді
- Г) жоқ және оларды қажет деп санамаймын

26. Ата-аналар білім берудегі құндылыққа бағытталған тәсілді белсенді қолдайды және іске асыруға қатысады деп ойлайсыз ба?

- А) иә, белсенді қолдау және қатысу
- Б) қолдайды, бірақ белсенді қатыспайды
- В) бейтарап қатынас
- Г) сирек қолдау көрсетіледі немесе қатыспайды
- Д) мұны қажетсіз деп санайды немесе тіпті өздерін қарсы қояды

27. Сіздің пәніңізде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыруда қандай негізгі кедергілерді немесе қиындықтарды көресіз?

- А) оқу бағдарламасында уақыттың болмауы
- Б) әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі
- В) осы тақырып бойынша дайындықтың немесе білімнің болмауы
- Г) оқушылардың қызығушылығының болмауы
- Д) Басқа: _____

28. Сабақтарыңызда құндылыққа бағытталған тәсілдерді жүзеге асыру үшін қандай әдістер мен тәсілдерді қолданасыз? (сәйкес келетін нәрсені белгілеңіз)

- А) пікірталастар мен пікірталастар
- Б) рөлдік ойындар
- В) жобалау жұмыстары
- Г) кейс-әдістер
- Д) нақты өмірлік жағдайларды талдау
- Е) жеке тапсырмалар мен рефлексиялар

29. Қазіргі мектеп оқушылары үшін қандай құндылықтар ең өзекті және маңызды деп ойлайсыз? (ең көбі үшеуін белгілеңіз)

- А) экологиялық сана
- Б) АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК және патриотизм

- В) төзімділік және айырмашылықтарды құрметтеу
  - Г) өмір бойы өзін-өзі дамыту және оқыту
  - Д) цифрлық құзыреттілік
  - Е) денсаулық пен салауатты өмір салтын сақтау
  - Ж) әдептілік пен адалдық
- 3) Басқа: _____

30. Сіз мектеп оқушылары өз құндылықтарын қалыптастыруға белсенді қатысуға дайын деп ойлайсыз ба, әлде олар пассивті бақылаушылар ма?

- А) пікірталастарға белсенді қатысады және бастамашылық етеді
- Б) сұрақтар қойылған кезде қатысады
- В) пассивті, бірақ талқылауға ашық
- Г) пассивті және қызығушылық танытпайды
- Д) жауап беру қиын

31. Оқушылардың құндылықтарын қалыптастыруға тырысқанда қандай кедергілерге тап боласыз? (сәйкес келетін нәрсені белгілеңіз)

- А) сабақта уақыттың болмауы
  - Б) тиісті оқу материалдарының немесе әдістемелердің болмауы
  - В) осы салада дайындықтың болмауы
  - Г) оқушылардың қарсылығы
  - Д) әкімшіліктің немесе әріптестердің қолдауының болмауы
- Е) Басқа: _____

32. Сіз өзіңіздің тақырыбыңыздағы құндылықтарды талқылау үшін өзекті жаңалықтарды немесе нақты өмірлік жағдайларды қаншалықты жиі қолданасыз?

- А) сынып сағаттары
- Б) сыныптан тыс іс-шаралар
- В) әр сабақта.
- Г) аптасына бірнеше рет.
- Д) аптасына бір рет.
- Е) айына бір рет немесе одан аз.
- Ж) Ешқашан.

33. Сабақта тарихи қақтығысты талқылау кезінде сіз:

- А) мектеп бағдарламасын ұстана отырып, жанжалдың бір жағын ғана елестетіңіз;
- Б) әр түрлі пікірлер мен мәдениеттерге құрметпен қараудың маңыздылығын көрсете отырып, қақтығыстың екі жағын да көрсетіңіз;
- В) даулы мәселелерді талқылаудан аулақ болуға тырысыңыз.

34. Әдебиет сабағында оқушы жалпыға ортақ пікірге қайшы келетін пікір айтады. Сіздің реакцияңыз:

- А) "дұрыс" пікірді көрсете отырып, оны түзетіңіз;
- Б) сыныпты әртүрлі көзқарастарды қарастыруға мәжбүрлеу арқылы пікірталасты ынталандырыңыз;
- В) түсініктемені елемей, сабақты жалғастырыңыз.

35. Топтық жобаны жоспарлау кезінде сіз:

- А) оқушыларға зерттеуге дайын тақырыптар мен материалдар беріңіз;
- Б) оқушыларға ынтымақтастық пен топтық жұмыстың маңыздылығын көрсете отырып, өз тақырыптарын таңдауды ұсыныңыз;
- В) оқушыларға нақты нұсқаулар бермей, тақырып пен материалдарды таңдауда толық еркіндік беріңіз.

36. География сабағында экологиялық мәселелерді талқылау кезінде сіз:

- А) тек оқулыққа негізделген фактілерді көрсетіңіз;
- Б) мәселені белсенді түрде талқылаңыз, оқушыларға салдары мен ықтимал шешімдерін қарастыруды ұсыныңыз, әркімнің табиғат алдындағы жауапкершілігін атап өтіңіз;
- В) Бағдарламаның келесі тармағына өту үшін мәселені қысқаша атап өтіңіз.

37. Сынып сағатында оқушылардың бірі әртүрлі ұлт өкілдерінің бір-біріне неге басқаша қарайтыны туралы сұрақ қояды. Сіздің жауабыңыз:

- А) "бұл қиын сұрақ, бұл тақырыпқа терең үңілмейік";
- Б) " әр түрлі тәрбие, мәдениет және тарихи жағдайлар біздің көзқарасымыз бен басқаларға деген көзқарасымызды қалыптастырады. Айырмашылықтарды құрметтеуді және түсінуді үйрену маңызды";
- В) "шын мәнінде, барлық адамдар бірдей, бұл туралы ойланудың қажеті жоқ".

38. Мектептегі мерекеге дайындық кезінде оқушылар әртүрлі мәдениеттердің элементтерін қосуды ұсынады. Сіздің шешіміңіз:

- А) өзгерістер енгізбестен дәстүрлі сценарийді ұстаныңыз;
- Б) оқушылармен олардың идеяларын талқылау және мәдениетаралық байытудың маңыздылығын көрсете отырып, әртүрлілікті енгізуге тырысу;
- В) оқушыларға өз тарапынан белсенді қатысусыз не қосу керектігін шешуге мүмкіндік беру.

39. Өнер сабағында оқушылар еркін тақырыпта жобалар жасайды. Сіз студенттердің бірі өзекті әлеуметтік мәселеге байланысты тақырыпты таңдағанын байқайсыз. Сіздің реакцияңыз:

- А) оқушыға басқа, аз даулы тақырыпты таңдауға кеңес беру;
- Б) оқушымен оның таңдауын талқылау, оның мотивациясын білу және өнер арқылы мәселеге деген көзқарасын білдіруге деген ұмтылысын қолдау;
- В) оқушының таңдауын елемеу және жоспар бойынша жұмысты жалғастыру.

40. Сіз өзіңіздің пәніңіздегі этика, мораль және құндылықтарға қатысты тақырыптарды студенттермен қаншалықты жиі талқылайсыз?

- А) үнемі, бұл менің тақырыбымның маңызды бөлігі;
- Б) кейде орынды болған кезде;
- В) сирек, менің тақырыбым бұл тақырыптармен байланысты емес;
- Г) ешқашан, менің ойымша, бұл менің міндетім емес.

41. Әдебиет сабағында сынып өз мақсаттарына жету үшін адал емес әрекет жасаған роман кейіпкерін талқылайды. Оқушыларға қандай сұрақ қоясыз?

- А) " сіз кейіпкерді дұрыс немесе бұрыс жасады деп ойлайсыз ба?"
- Б) " сіз бұл кейіпкердің орнында қалай әрекет етер едіңіз және неге?"
- В) " кейіпкердің мұндай әрекеттерін қандай жағдайлар ақтай алады?"

42. Сабақ барысында оқушылардың бірі сабақ тақырыбына қатысты жеке тәжірибелерімен бөліседі, бірақ бұл оқиға басқа оқушылар арасында қарама-қарсы нұсқаларды тудыруы мүмкін. Сіздің реакцияңыз:

- А) Жанжалды болдырмау үшін әңгімені басқа тақырыпқа жылдам аударыңыз;
- Б) оқушыға өзінің ашықтығы үшін Алғыс айту және басқалардың пікірін құрметтеудің маңыздылығын атап өтіп, сыныпқа оның тарихын талқылауды ұсыну;
- В) оқушының тарихына түсініктеме беріңіз және басқаларға осы тақырып бойынша өз пікірлері мен тәжірибелерімен бөлісуді ұсыныңыз.

43. Сіздің жеке сеніміңізге немесе құндылықтарыңызға қайшы келетін оқушылардың сөздеріне қалай жауап бересіз?

- А) мен өз нанымдарымды қайта қарап, оқушылардың пікіріне бейімделуге тырысамын;
- Б) Мен мұны оқушылармен талқылаймын, олардың көзқарасын түсінуге тырысамын, сонымен бірге өз ұстанымымды түсіндіремін;

В) Мен мұндай пікірталастардан аулақ болуға және оқу бағдарламасын ұстануға тырысамын.

44. Студент сізге сіздің құндылықтарыңызға негізделген күрделі шешім қабылдауға байланысты жеке тәжірибе туралы айтуды сұрайды. Сіздің жауабыңыз:

- А) мен оқушыға шешім қабылдаудағы құндылықтардың маңыздылығын жеткізуге тырысып, өз тәжірибеммен бөлісемін;
- Б) мен оқушыға сабақта жеке бөлісуді қаламайтынымды түсіндіремін;
- В) мен оқушыны мектеп психологына немесе басқа маманға осы тақырып бойынша тереңірек талқылау үшін жіберемін.

45. Сіздің сабағыңызда Қазақстанның тарихи немесе заманауи жетістіктері қаншалықты жиі талқыланады?

- А) Үнемі
- Б) Жиі
- В) Кейде
- Г) Сирек
- Д) Ешқашан

46. Сіз белгілі Қазақстандықтардың тарихын сабақта талқылау үшін үлгі ретінде пайдаланасыз ба?

- А) Ол жаққа, үнемі
- Б) иә, кейде
- В) Сирек
- Г) Ешқашан

47. Патриотизм мен азаматтық жауапкершілік тақырыптарын сіздің пәніңізге біріктірудің маңыздылығын қалай бағалайсыз?

- А) өте маңызды
- Б) Маңызды
- В) Бейтарап
- Г) өте маңызды емес
- Д) маңызды емес

48. Сіз оқушылар шынайы өмірде азаматтық жауапкершілікті көрсете алатын жағдайларды немесе жағдайларды келтіресіз бе?

- А) иә, үнемі
- Б) иә, кейде
- В) Сирек
- Г) Ешқашан

49. Оқушылардың бойында патриотизм мен азаматтық жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал ететін экскурсиялар,

жобалар немесе басқа сабақтан тыс іс-шаралар ұйымдастырасыз ба?

А) иә, үнемі

Б) иә, кейде

В) Сирек

Г) Ешқашан

«Білім беру процесінде құндылыққа бағдарланған компонентті іске асыру» әдістемелік ұсынымдары

"

03.11.2023 ж. қол қойылған. Басып шығару форматы 60×84 1/16.

Офсеттік қағаз. Офсеттік басып шығару.

Times New Roman шрифті. Шартты басып шығару

Шрифт Times New Roman. Условная печать